

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

**Ústav světových dějin
Seminář novověkých dějin**

Michaela Zemanová

Diplomová práce

**Reflexe společenských a politických poměrů pozdně tudorovské
a raně Stuartovské Anglie v díle Williama Shakespeara**

**Reflections of Social and Political Conditions of Late Tudor and
Early Stuart England in the Work of William Shakespeare**

**Vedoucí práce
Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.**

Praha 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem v diplomové práci použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Praze, 1. prosince 2008

Michaela Zemanová

Za pomoc při vzniku mé diplomové práce děkuji jejímu vedoucímu, doc.
PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D.

Obsah

Úvod	5
První kapitola: Anglie Williama Shakespeara	10
Druhá kapitola: William Shakespeare – život a mýtus	19
Třetí kapitola: Alžbětinské divadlo a londýnská inspirace	28
Čtvrtá kapitola: Ve službách státu	43
Pátá kapitola: Richard III. a Macbeth Skotský	64
Závěr	93
Resumé	96
Prameny a literatura	98

Úvod

Jak naznačuje již název mé diplomové práce, jedná se o pokus pochopit a vysvětlit historická díla neznámějších alžbětinských dramatiků, zejména Williama Shakespeara, v kontextu doby, v níž vznikla. Stěžejním pramenem jsou proto Shakespearovy historické hry. Každá doba interpretuje historické události různě; ta Shakespeara nebyla výjimkou. Alžbětinskí literáti měli oslavit tudorovskou dynastii a zároveň ji určitým způsobem legitimizovat. Nárok dědečka Alžběty I. na anglický trůn byl z jistého úhlu pohledu poněkud problematický;¹ Jindřich VII. a jeho nástupci se proto snažili eliminovat své konkurenty a politicky i historicky je zdiskreditovat. Osobnost, jež se z těchto důvodů těší největší pozornosti, je Richard III. Shakespearova historická hra „Richard III.“ je neobyčejně expresivní a jeho interpretace „největšího zlosyna“ anglických dějin ovlivnila další generace literátů a historiků. „Děsivý hrbáč“ a vrah královských dětí si podle Shakespeara zaslouží největší odsouzení; Jindřich VII. tak mohl a může být v kontrastu s ním chápán jako zachránce Anglie a mírotvůrce, který znovu usmířil Yorky a Lancastery, ukončil občanskou válku a dovedl Anglii k rozkvětu.

Světské i náboženské autority si brzy uvědomily velké propagandistické možnosti divadla. Jestliže na počátku vlády Alžběty I. (1558-1603) byli herci povzbuzováni k pořádání protikatolických zábav, o několik let později již měly herecké společnosti zakázáno zabývat se náboženskými záležitostmi. Přesto představovaly pro Korunu nejúčinnější propagandistickou zbraň. Do divadelního života se promítaly politické, náboženské i hospodářské problémy Anglie. Mezinárodní postavení ostrovního království nebylo z náboženských důvodů příliš pevné. Alžbětě I. navíc hrozilo neustálé nebezpečí plynoucí ze spiknutí anglických katolíků, kteří se snažili prosadit na trůn Marii Stuartovnu; přirostl se rovněž konflikt mezi Alžbětou I. a španělským králem Filipem II.

Všechny tyto události se přirozeně promítaly do Shakespearových děl. Třebaže se William osobně neúčastnil velkých bitev ani dalekých výprav jako jeho někteří kolegové (například Philip Sidney či Walter Raleigh), vlastenectví je patrné ve všech jeho historických hrách. Na základě psychologického vývoje

¹ Srv. Fraser, A., *The Lives of the Kings & Queens of England*, London 1983, s. 168; Palliser, D. M., *The Age of Elizabeth*, London 1992, s. 12; Neale, J., *Queen Elizabeth I*, London 1964, s. 26.

historických postav, které doplňují svérázné postavy z nižších vrstev, odkrývá Shakespeare náboženské a politické problémy své doby i vztahy mezi jednotlivými společenskými vrstvami. S tím souvisí otázka, do jaké míry „vládnoucí ideologie“ Shakespearovy doby, politická, společenská, náboženská a mezinárodní situace ovlivnily jeho historické hry. Proto je třeba pro vysvětlení Shakespearovy tvorby pochopit dobu, v níž tvořil, a poznat historické souvislosti, stejně jako systém tvůrčí práce alžbětinských a raně jakobitských autorů a jejich vzorů, onen „fascinující Shakespearův svět“, svět královského dvora i prvních kamenných divadel a život lidí, kteří se v tomto světě pohybovali.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. První je stručným nástinem politických a společenských poměrů, v nichž William Shakespeare žil, a událostí, které ho mohly ovlivňovat v jeho tvorbě. Shakespeare se narodil za vlády královny Alžběty I. Tudorovny a zemřel v době panování Jakuba I. Stuarta. Anglie v této době procházela vskutku dramatickým vývojem, tj. hlubokými politickými, sociálními a náboženskými proměnami, jež měly v konečném důsledku, stejně jako například válka se Španělskem, příznivý dopad na mezinárodní postavení Anglie a rostoucí národní sebevědomí Angličanů. Druhá kapitola je pokusem o analýzu života Williama Shakespeara, a to jak jeho „oficiálního životopisu“, tak teorií a spekulací o „skutečném autorovi Shakespearových her“. Třetí kapitola je potom analýzou toho, jaký vliv měla vláda Alžběty I. na rozvoj anglického dramatu, a důležitosti Londýna pro vznik prvních kamenných divadel se vším, co s tím souvisí. Jádrem diplomové práce tvoří čtvrtá a pátá kapitola. Ve čtvrté se zabývám především otázkou, do jaké míry dramatikové za vlády Alžběty I. a Jakuba I. pomáhali vytvářet oficiální obraz tudorovské a raně Stuartovské monarchie; v páté se pak snažím na příkladech Shakespearových historických her „Richard III.“ a „Macbeth“ ukázat, jak se v těchto dílech projevila tudorovská a Stuartovská propaganda, která změnila historický obraz těchto dvou panovníků.

Důležitým pramenem, z něhož Shakespeare ve svých hrách nejvíce čerpal, a jež jsem rovněž studovala, je kronika Raphaela Holinsheda, popisující dějiny Anglie, Skotska a Irska.² K dalším pramenům, zabývajícím se vládou Richarda

² *Holinshed's chronicle: as used in Shakespeare's plays*, ed. by Allardyce, N., Nicoll, J., London 1965.

III., Jindřicha VI. a Eduarda IV., patří kronika Polydora Vergila³ a „Croylandská kronika“.⁴ Shakespearovy dobové prameny byly součástí tudorovské historiografie, proto nejsou v hodnocení událostí objektivní. Raphael Holinshed vycházel ze starších kronik a převzal z nich i legendy, které nejsou historicky podloženy. „Croylandská kronika“, jejíž autor není znám, si všímá především období vlády Jindřicha VI., Eduarda IV. a Richarda III; ve svém hodnocení je poněkud objektivnější než Holinshed. Naopak Polydor Vergil své dílo vytvořil přímo na objednávku anglického krále Jindřicha VII. Hlavním účelem jeho kroniky tedy bylo oslavit a legitimizovat nástup tudorovské dynastie. Zásadním zdrojem pro získávání potřebných informací a pramenů pro mě byla internetová stránka americké společnosti *The Richard III Society*.⁵

Pro zkoumání politické a náboženské situace za vlády Alžběty I. je nutné znát práce D. M. Palliser⁶ a J. B. Blacka,⁷ které se zabývají celým obdobím Alžbětiny vlády. Palliser se mimo jiné zaměřuje i na soukromý život alžbětinců. Vládu Stuartovských králů hodnotí Barry Coward ve své knize *The Stuart Age*.⁸ Ve svém díle podrobně analyzuje politické a hospodářské události v období 1603-1714. Všímá si také významných osobností, které se podílely na důležitých historických událostech. Mezi nejznámější životopisné knihy o královně Alžbětě I. patří dnes již klasické dílo Johna Neala *Queen Elizabeth I*.⁹ Z dnešního pohledu však již nepřináší nic nového.

O Shakespearově životě a rozvoji alžbětinského dramatu existuje nepřeberné množství odborné literatury; ať již české či zahraniční. Jeho osoba se stále těší velkému zájmu historiků. Politickou úlohu alžbětinského dramatu podrobně analyzuje David Bevington v knize *Tudor Drama and Politics*¹⁰ nebo, například, Simon Shepherd v díle *Marlow and the Politics of Elizabethan Theatre*.¹¹ Bevingtonova práce se věnuje analýze děl nejvýznamnějších alžbětinských a raně Stuartovských dramatiků a dává je do souvislostí

³ Vergil, P., *Anglica Historia*, ed. by Nichols, J. B., London 1846, www.r3.org/bookcase/polydore.html.

⁴ *Croyland Chronicle*, ed. by Pronay, N., Cox, J., London 1986, <http://www.r3.org/bookcase/croyland/index.html>.

⁵ *The Richard III Society*, www.r3.org.

⁶ Palliser D. M., *The Age of Elizabeth*, London 1992.

⁷ Black, J. B., *The Reign of Elizabeth*, Oxford 1991.

⁸ Coward, B., *The Stuart Age*, London 1994.

⁹ Neale, J., *Queen Elizabeth I*, London 1964.

¹⁰ Bevington, D., *Tudor Drama and Politics*, London 1968.

¹¹ Shepherd, S., *Marlow and the Politics of Elizabethan Theatre*, Brighton 1986.

s politickým a náboženským vývojem Anglie za vlády Alžběty I. a Jakuba I. Naopak Shepherd se zaměřuje spíše na postavu Christophera Marlowa. Ze zahraničních autorů, zabývajících se Shakespearovým životem, nelze opomenout díla Stevena Greenblatta¹² a Stanleyho Wellse.¹³ Greenblatt analyzuje Shakespearův život a dílo a všímá si i nesrovnalostí v jeho „oficiálním životopise“. Naproti tomu Wells se spíše věnuje rozborům divadelních inscenací Shakespearových her. Způsob, jakým Shakespeare psal svoje hry, analyzuje Germaine Greer v knize „Shakespeare“.¹⁴ Monografie „Londýn“¹⁵ od Petera Ackroyda poskytla autorovi základní představu o tudorovském Londýně.

Z českých prací mi nejvíce pomohly Shakespearovy biografie od Zdeňka Stříbrného,¹⁶ Břetislava Hodka¹⁷ a Aloise Bejblíka¹⁸. Práce Aloise Bejblíka je přínosná v tom, že autor rovněž analyzuje vznik hereckých společností a kamenných divadel; Shakespearův život dává do souvislostí s politickým a hospodářským vývojem tehdejší Anglie a Londýna. Zdeněk Stříbrný ve své knize „Shakespearovy historické hry“¹⁹ provedl rozbor nejznámějších Shakespearových historických her. V Shakespearových dílech se snaží nalézt příklady tyрана a ideálního panovníka. Podobně jako u již zmiňovaných českých autorů se i v jeho knize projevila doba vzniku. Čeští autoři, jejichž knihy byly napsány před rokem 1989, příliš vyzdvihují úlohu selského lidu v Shakespearových hrách a zkreslují hospodářské a sociální podmínky za vlády Alžběty I. Celkovým vývojem alžbětinského dramatu se zabývá také třídílná kompilace „Alžbětinské drama“²⁰ od kolektivu českých autorů. U této knihy je přínosné, že se zaměřuje i na hry méně známých alžbětinských autorů a raně Stuartovských autorů. V neposlední řadě část pramenné základny pro moji práci představovaly i Shakespearovy

¹² Greenblatt, S., *William Shakespeare, Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007.

¹³ Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004.

¹⁴ Greer, G., *Shakespeare*, Praha 1996.

¹⁵ Ackroyd, P., *Londýn*, Praha 2002.

¹⁶ Stříbrný, Z., *William Shakespeare*, Praha 1964.

¹⁷ Hodek, B., *William Shakespeare – kronika hereckého života*, Praha 1994.

¹⁸ Bejblík, A., *Shakespearův svět*, Praha 1979.

¹⁹ Stříbrný, Z., *Shakespearovy historické hry*, Praha 1959.

²⁰ *Alžbětinské divadlo*, 1.-3. díl, ed. Bejblík, A., Praha 1980.

historické hry „Richard II.“,²¹ „Jindřich VI.“,²² „Jindřich VIII.“,²³ „Macbeth“²⁴ a „Richard III.“²⁵

²¹ Shakespeare, W., *Richard II.*, Praha 2003.

²² Shakespeare, W., *Jindřich VI.*, 1.-3. díl, Praha 2004.

²³ Shakespeare, W., *Jindřich VIII.*, Praha 1962.

²⁴ Shakespeare, W., *Macbeth*, Praha 2005.

²⁵ Shakespeare, W., *Richard III.*, Praha 2006.

První kapitola

Anglie Williama Shakespeara

Neklidné a proměnlivé období anglických dějin, v němž William Shakespeare tvořil, bylo v řadě ohledů ideální pro výjimečné a mnohostranné osobnosti. Kulturní sféra se proplétala s politickou;²⁶ vzdělanost úzce souvisela s politickými ambicemi.²⁷ Z dnešního pohledu nicméně alžbětinská kultura, smysl pro krásu, extravaganci a luxus ostře kontrastují s tehdejší krutostí, s – v jistém smyslu – nedostatkem citu, neúctou k životu, všudypřítomnou špínou a epidemiemi, korupcí a náboženským fanatismem. Oslnivost dvora, zájem o umění a renesanční představení nádhery a moci se střídala s brutalitou veřejných poprav. Nenadálý vzestup mohl vystřídat stejně náhlý pád, postavení si udržel jenom ten, kdo se dokázal nejlépe pohybovat ve složité spleti dvorských intrik.²⁸ V centru dění stála majestátní, obdivovaná královna Alžběta I., „matka anglického národa“.²⁹ Během své vlády musela čelit mnoha politickým intrikám, nárokům různých pretendentů, nebezpečí atentátu, náboženským problémům i tlaku svých ministrů, aby zajistila zemi následníka a tím stabilitu a pokračování tudorovské dynastie.³⁰ V alžbětinské éře došlo k nárůstu národního sebevědomí a k posílení kulturní i náboženské nezávislosti národa.³¹ Angličané již nezůstávali omezeni pouze na ostrovní stát, ale vyplouvali na moře, aby narušili dosavadní výsostné postavení Španělů a Nizozemců.³² Politické i náboženské soupeření se tak dostávalo mimo evropskou pevninu, pronikalo do vzdálených krajů a ovlivňovalo dosud neznámé země a národy.

Samotná Anglie prošla od konce stoleté války dramatickým vývojem. Na této cestě se politicky, nábožensky i kulturně odtrhla od Evropy. Nástup

²⁶ White, M., *Machiavelli*, Praha 2006, s. 261. Dále srv. Churchill, W. S., *Dějiny anglicky mluvících národů*, díl 2, Praha 1998, s. 23-24; Borer, M. C., *People of Tudor England*, London 1966, s. 12-14.

²⁷ Palliser, D. M., *The Age of Elizabeth*, London 1992, s. 36, 39-44; Borer, M., c. d., s. 132-137.

²⁸ Jedním z příkladů rychlého vzestupu byl případ sira Christophera Hattona, který zaujal královnu při tanci a později se stal lordem kancléřem. Srv. Strachey, L., *Alžběta a Essex*, Praha 1994, s. 10; Borer, M., c. d., s. 24-25.

²⁹ Strachey, L., c. d., s. 11-17; Churchill, W. S., c. d., s. 79-81.

³⁰ Neale, J., *Queen Elizabeth I*, London 1964, s. 72-75.

³¹ Palliser, D. M., c. d., s. 70-73, 273-275.

³² Black, J. B., *The Reign of Elizabeth*, Oxford 1991, s. 235-279; dále srv. Palliser, D. M., c. d., s. 30, 34, 333, 444.

tudorovské dynastie a vláda Jindřicha VII. (1485-1509) přinesly Anglii křehký mír a relativní politickou i hospodářskou stabilitu.³³ Král byl označován za „nejschopnějšího obchodníka na anglickém trůně“.³⁴ Mládí strávil na různých evropských panovnických dvorech, kde sbíral zkušenosti a učil se umění vládnout; svého nejstaršího syna pojmenoval Arthur (Artuš),³⁵ čímž původ rodu Tudorů odkazoval ke keltské tradici a „zlatému věku Albionu“.³⁶ Do svých služeb přijal – mimo jiné – představitele venkovské *gentry*, ze kterých později vzešly nejtišhodnější anglické rody jako Dudleyové, Sidneyové či Cecilové.³⁷

Vláda jeho syna Jindřicha VIII. (1509-1547) vytrhla Anglii z náboženských tradic a ze spojení s kontinentální katolickou církví. V mezinárodní politice panovník neustále kolísal mezi spojenectvím s Habsburky a Francií,³⁸ marně se snažil stát se evropským arbiterem a soudcem, který by bděl nad dodržováním mocenské rovnováhy.³⁹ Tato doba nebyla stvořena pro romantické rytíře, ale spíše pro panovníky – politiky, vychované v duchu díla Machiavelliho „Vladaře“. Přestože se Jindřich VIII. aktivně podílel na neustále se měnících koalicích,⁴⁰ hrála Anglie v Evropě spíše druhořadou úlohu. Pokus o znovuvládnutí francouzských území skončil fiaskem;⁴¹ poslední anglická bašta, přístav Calais, padla na konci vlády jeho dcery Marie I.⁴² Několik vítězných válek se Skotskem nezabránilo této zemi v dalším směřování k Francii.⁴³ Ve Skotsku vládla po smrti krále Jakuba V. jako regentka Marie de Guise.⁴⁴ Královny neustálé obavy o legitimitu tudorovského následnictví, nebezpečí útoku yorských pretendentů⁴⁵ a chybějící mužský dědic spolu se složitou finanční otázkou, ambicemi šlechty a snahou některých vzdělců a zástupců kléru o reformu církve

³³ Palliser, D. M., c. d., s. 12; Neale, J., c. d., s. 26; Borer, M., c. d., s. 12-14.

³⁴ Fraser, A., *The Lives of the Kings & Queens of England*, London 1983, s. 176; Churchill, W. S., c. d., s. 28-29.

³⁵ Borer, M., c. d., s. 13-14; Churchill, W. S., c. d., s. 31.

³⁶ Srv. Black, J. B., c. d., s. 286; dále srv. Palliser, D. M., c. d., s. 438.

³⁷ Churchill, W. S., c. d., s. 27; dále srv. Neale, J., c. d., s. 62; Borer, M., c. d., s. 109-111.

³⁸ Morgan, K.O., *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 217; Borer, M., c. d., s. 14-18.

³⁹ Churchill, W. S., c. d., s. 31-34.

⁴⁰ White, M., c. d., s. 164, 183; Fraser, A., c. d., s. 177.

⁴¹ Black, J. B., c. d., s. 35-62; Churchill, W. S., c. d., s. 26, 35.

⁴² Black, J. B., c. d., s. 35; Churchill, W. S., c. d., s. 78.

⁴³ Churchill, W. S., c. d., s. 36; Neale, J., c. d., s. 92-94; Black, J. B., c. d., s. 39.

⁴⁴ Neale, J., c. d., s. 92-94; Dunn, J., *Alžběta a Marie*, Praha 2005, s. 25.

⁴⁵ V roce 1546 došlo k zatčení vévody z Norfolku a jeho syna, hraběte ze Surrey, který jako potomek Eduarda IV. králi nepředloženě připomněl svůj nárok na trůn. Surrey byl také jedním z navrhovaných manželů pro královu dceru Marii. Jindřich VIII. dal Surreye popravit, jeho otce zachránila od popravy králova smrt. Srv. Strachey, L., c. d., s. 7.

vedly k osamostatnění Anglie po náboženské stránce.⁴⁶ Svým dětem zanechal Jindřich VIII. jako dědictví nově vzniklou, avšak dosud neetablovanou anglikánskou církev (*Church of England*); další náboženské směřování pak zásadně ovlivňovala různá vyznání jeho potomků.⁴⁷

Po Jindřichově smrti nastoupil na trůn jeho jediný syn Eduard VI. Zatímco Jindřich VIII. zachovával náboženský kompromis a neměl důvod měnit dosavadní liturgii, Eduardův mocný strýc, vévoda ze Somersetu,⁴⁸ hodlal ve spolupráci s arcibiskupem z Canterbury⁴⁹ dokončit politickou reformaci a vyčlenění z mocenského vlivu katolické církve i v náboženské rovině.⁵⁰ Anglie se stala protestantskou zemí. Krátkou vládu Eduarda VI. poznamenala rovněž katolická povstání na severu,⁵¹ nespokojenost s jeho rádci⁵² a nový způsob získávání půdy, tzv. ohrazování.⁵³

Eduardova smrt reformační snahy ze strany vlády dočasně ukončila. Nástup jeho nejstarší sestry Marie, která se podobně jako její matka Kateřina Aragonská nevzdala katolické víry, znamenal obnovení přátelských vztahů Anglie

⁴⁶ Srv. White, M., c. d., s. 253; Black, J. B., c. d., s. 1-33; Strachey, L., c. d., s. 7; Palliser, J. B., c. d., s. 104-105; Borer, M., c. d., s. 14-18.

⁴⁷ Mladší děti Jindřicha VIII. Alžběta (z manželství s Annou Boleynovou, která sama sympatizovala s protestantským učením) a Eduard se již narodily v období náboženských změn, proto byly vychovávány v protestantské víře. Jindřichova nejstarší dcera Marie, z manželství s Kateřinou Aragonskou, se své katolické víry – i přes otcův nátlak nikdy nevzdala. Srv. Neale, J., c. d., s. 38-60; Borer, M., c. d., s. 18-21.

⁴⁸ Eduard Seymour, 1. vévoda ze Somersetu, vládl jako lord protektor za svého malého synovce Eduarda VI. Jeho mladší bratr admirál Thomas Seymour se oženil s Kateřinou Parrovou, vdovou po Jindřichovi VIII. Po její smrti však pomýšlel na sňatek s princeznou Alžbětou a jeho bratr ho nechal za chystané spiknutí proti vládě popravit. Vláda Eduarda Seymoura byla mezi lidem nepopulární, jeho nepřátelé využili katolického povstání na severu, které mu dávali za vinu a v lednu 1552 ho popravili. Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 2; Neale, J., c. d., s. 27-37.

⁴⁹ Thomas Cranmer významně přispěl k rozvodu Jindřicha VIII. a k vybudování anglikánské církve. Jindřich VIII. ho jmenoval arcibiskupem z Cartenbury. Po nástupu Marie I. však odmítl přijmout restauraci katolické víry a v roce 1556 byl upálen. Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 402-404; Fraser, A., c. d., s. 192-193.

⁵⁰ Cranmer zavedl anglikánskou liturgii „Knihou společných modliteb“ a anglikánské vyznání bylo stanoveno „Dvačtyřiceti články víry“; mělo luteránské i kalvínské prvky. Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 14-18; Neale, J., c. d., s. 27-37; Borer, M., c. d., s. 18-19.

⁵¹ Srv. Black, J. B., c. d., s. 3; Neale, J., c. d., s. 44-47.

⁵² Seymourova pádu využil John Dudley, hrabě z Warwicku k převzetí moci. Získal titul vévoda z Northumberlandu. Po Eduardově smrti se pokusil zajistit následnictví své snaje Janě Greyové, Eduardově sestřenici. Lid se však postavil na stranu Eduardovy sestry Marie. Dudley byl příliš nenáviděn kvůli své zkorumpované vládě a rostoucí hospodářské krizi. Marie dala Northumbarlanda, Janu Greyovou i jejího manžela popravit. Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 14-18; Neale, J., c. d., s. 13-38.

⁵³ Majitelé panství se snažili najít nový způsob využití půdy a chtěli vydělat na obchodu s vlnou. Zabírali tedy obecní půdu a měnili ji na pastviny pro nová stáda. Proti těmto způsobům vypuklo několik povstání. V roce 1548 kritizoval tudorovskou hospodářskou a sociální politiku Hugh Latimer v „Kázání o pluhu“. Srv. Churchill, W. S., c. d., s. 70-71; Palliser, D. M., c. d., s. 15, 17, 191-194.

s Římem a politické spojenectví s Říší.⁵⁴ Protestantští vůdci uprchli do Ženevy a luteránských říšských měst.⁵⁵ Většina šlechty se vzdala nové víry, ale nikoli majetku, jehož nabyla při konfiskaci klášterů. Mnozí Angličané přijali „z vlasteneckých důvodů“ anglikánskou církev, do angličtiny přeloženou „Bibli“ i „Knihu modliteb“; obnovenou katolickou víru si spojovali s cizími a nepřátelskými vlivy.⁵⁶ Nadějí pro budoucí zachování nezávislosti anglického národa se stala princezna Alžběta, vychovávaná v protestantském duchu, přestože pro záchranu života přijala naoko katolickou víru.⁵⁷

Alžběta I., která nastoupila na trůn v roce 1558 po smrti své starší sestry Marie I., zdělila po svých předchůdcích politickou i náboženskou nestabilitu.⁵⁸ O korunu musela bojovat proti nárokům své katolické sestřenice Marie Stuartovny, proti papeži, proti nařčením ohledně své legitimacy⁵⁹ i proti svým ministrům a rádcům, kteří chtěli prostřednictvím jejího sňatku zajistit zemi protestantské následnictví.⁶⁰ Alžběta I. dokázala využívat své zdánlivé slabosti, tj. toho, že byla žena. Často oddalovala svá rozhodnutí a vyčkávala na nejvhodnější okamžik, jen aby dosáhla svého cíle.⁶¹ Prvních třicet let vlády se dokázala vyhnout válce, vzdala se své životní lásky – Roberta Dudleyho,⁶² takže se nestala „obětí svých citů jako její sestřenice Marie Stuartovna“.⁶³ V období náboženských válek ve

⁵⁴ Palliser, D. M., c. d., s. 18-20; Neale, J., c. d., s. 38-60; Borer, M., c. d., s. 19-21.

⁵⁵ Za vlády Jindřicha VIII. bylo mnoho lidí popraveno kvůli nesouhlasu s královými reformními změnami; například sir Thomas More a biskup Fischer. Po nástupu Marie I. na trůn se situace obrátila. Mezi první protestantské mučedníky patřil i arcibiskup Cranmer. Srv. Borer, M., c. d., s. 21-23.

⁵⁶ Palliser, D. M., c. d., s. 390-392, 402-405.

⁵⁷ Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 18-20, 349-352.

⁵⁸ K nástupu Alžběty I. na trůn srv. Kovář, M., *The Shaping of the Elizabethan Monarchy. On Some Aspects of the Forming, Functioning and Problems of Early Elizabethan State (1558-1561)*, in: Prague Papers on History of International Relations 1999, s. 21-39; dále také Neale, J., c. d., s. 13.

⁵⁹ Poté, co byla Alžbětina matka Anna Boleynová obviněna z cizoložství a v roce 1536 popravena, prohlásil Jindřich VIII. Alžbětu za nelegitimní. Srv. Black, J. B., c. d., s. 63-118; Churchill, W. S., c. d., s. 52, 85.

⁶⁰ Palliser, D. M., c. d., s. 25-34; Neale, J., c. d., s. 72-75.

⁶¹ V době Alžbětina nástupu na trůn vládly v Anglii, ve Skotsku a ve Francii (jako regentka) ženy, třebaže skotský puritánský kazatel John Knox, vůdce opozice proti Marii Stuartovně, odsuzoval „zrůdnou vládu žen“ jako největší zlo. Srv. Frieda, L., *Kateřina Medicejská*, Praha 2007, s. 23-24; Strachey, L., c. d., s. 11-17.

⁶² Alžbětin oblíbenec Robert Dudley, pozdější hrabě z Leicesteru, byl synem popraveného vévody z Northumburlandu. Navzdory tomu, že byl ženatý, se zdálo, že usiloval o sňatek s královnou. Po nevyjasněné smrti jeho ženy byl obviněn z vraždy. I když byl prohlášen nevinným, královna pochopila, že by sňatek s ním znamenal její pád. Srv. Strachey, L., c. d., s. 9; Black, J. B., c. d., s. 49-53.

⁶³ Marie Stuartovna se v otázce manželství nezachovala tak racionálně jako její anglická sestřenice. Když byl její choť, lord Darnley, v roce 1567 zavražděn, vzbouřila se proti Marii velká

Francii a kvůli hrozbě válečného konfliktu s katolickým Španělskem dlouho přímo neodmítala sňatek se španělským králem respektive rakouským arcivévodou, finančně (byť nepříliš vysokými částkami) podporovala francouzské hugenoty, ale současně se ve většině ohledů ztotožnila s politikou francouzské regentky Kateřiny Medicejské, která se v zemi snažila udržet rovnováhu sil.⁶⁴ V roce 1570 vydal papež Pius V. proti Alžbětě exkomunikační bulu; ani to ji však nepřimělo k otevřenému vystoupení proti katolicismu. Přestože po Bartolomějské noci (24. srpna 1572) zavládlo v Anglii rozhořčení,⁶⁵ jednala královna několik let o manželství i s bratrem francouzského krále, vévodou z Anjou.⁶⁶

Otázka zajištění protestantského následnictví souvisela se stále rostoucím nebezpečím katolických uchazečů o anglický trůn. Proto byla pro královnu problematická přítomnost skotské královny v Anglii. Marie Stuartovna sice trávila čas v domácím vězení,⁶⁷ ale stále se nevzdávala myšlenky na získání anglického trůnu.⁶⁸ První katolické povstání nicméně bylo v roce 1569 potlačeno a vévoda z Norfolku, jenž se na něm podílel, byl roku 1572 popraven.⁶⁹ V 80. letech 16. století katolíci změnili taktiku.⁷⁰ Politické atentáty, na nichž se podíleli, nebyly v té době ničím neobvyklým. Obětí vražd se stal například princ Vilém Oranžský, ve Francii byl zavražděn na katolické straně František, vévoda de Guise, a na druhé straně hugenotský vůdce admirál Gaspard de Coligny. I francouzský král Jindřich III., který nařídil vraždu Jindřicha de Guise, se stal v roce 1589 obětí

část skotské protestantské šlechty, která ji a jejího milence a nového manžela hraběte Bothwella obvinila z vraždy. Srv. Neale, J., c. d., s. 107-119; Black, J. B., c. d., s. 102-110.

⁶⁴ Black, J. B., c. d., s. 160.

⁶⁵ Frieda, L., c. d., s. 319-321.

⁶⁶ V případě francouzského sňatku byli Alžbětě I. nabízeni dva vévodové z Anjou. Prvním byl pozdější francouzský král Jindřich III., kterému za vlády jeho starších bratrů tento titul náležel. Po něm ho zdědil jeho nejmladší bratr František, původně vévoda z Alençonu, který doufal, že sňatkem s anglickou královnou získá podporu pro své zájmy v Nizozemí. Srv. Black, J. B., c. d., s. 188-205, 344-352, 356, 364; Neale, J., c. d., s. 138-155, 220-236, 237-256; Palliser, D. M., c. d., s. 25, 392-398.

⁶⁷ Po vraždě manžela skotské královny, se proti ní a jejímu milenci a novému manželovi hraběti z Bothwellu obrátila většina skotské šlechty. Marie Stuartovna musela ze země uprchnout, pomoc vyhledala u své anglické sestřenice. Alžběta I. ji však osobně nikdy nepřijala a držela ji dvacet let v zajetí na anglických hradech. Srv. Churchill, W. S., c. d., s. 85-86, 90; Strachey, L., c. d., s. 7; Palliser, D. M., c. d., s. 24-25.

⁶⁸ Palliser, D. M., c. d., s. 25; Neale, J., c. d., s. 191-204.

⁶⁹ Srv. Black, J. B., c. d., s. 109-130; Churchill, W. S., c. d., s. 86; Palliser, D. M., c. d., s. 24; Neale, J., c. d., s. 105.

⁷⁰ Jezuité byli do Anglie vysíláni z anglických seminářů v Douai a St. Omer. Vláda bylo proto nucena přistoupit k drastičtějším opatřením, za posledních třicet let vlády Alžběty I. bylo za zradu popraveno kolem tří set katolíků. V posledních třech let vlády Alžbětiny předchůdkyně Marie I. bylo upáleno přibližně stejně protestantských mučedníků. Srv. Churchill, W. S., c. d., s. 85-86; Black, J. B., c. d., s. 173-175, 177-179, 180-184.

vražedného útoku dominikánského mnicha Jacquesa Clémenta.⁷¹ Protože nebezpečí ze strany španělských atentátníků bylo reálné, anglická vláda přistoupila k drastičtějším opatřením proti katolíkům. Využívala přitom služeb Francise Walsinghama, který podle názoru mnoha odborníků vybudoval v Anglii nejlepší tajnou službu své doby. Walsingham věděl, že je politickou nutností zbavit se Marie Stuartovny jednou provždy,⁷² zvláště když uvážíme, že Alžběta již byla ve věku, kdy naděje na dědice přestala být reálná a její „svatební kličkování“ začínalo být zbytečné. V roce 1586 Walsinghamova tajná služba zjistila, že katolický právník Athnony Babington chystá spiknutí,⁷³ jehož cílem bylo zavraždit Alžbětu I. a nahradit ji na trůně Marií Stuartovnou. Walsingham toho využil, aby katolíky co nejvíce zdiskreditoval. Získal také dopis, ve kterém Marie souhlasila se spiknutím. Pod tlakem důkazů tedy Alžběta I. souhlasila, aby byla bývalá skotská královna postavena před soud. Marie Stuartovna byla shledána vinnou a 8. února 1588 popravena. Alžběta se však s její popravou nikdy nevyrovnala.⁷⁴

Smrt bývalé skotské královny katolickou hrozbu neodvrátila. Vzhledem k situaci ve Francii i v Nizozemí,⁷⁵ odkud hrozila španělská invaze, se Alžběta v roce 1587 odhodlala vyslat do Nizozemí vojenskou pomoc. Výprava, které velel Robert Dudley, hrabě z Leicesteru, však skončila fiaskem.⁷⁶ Nebezpečí španělského útoku bylo vážné, angličtí korzáři sice dokázali způsobit těžké ztráty lodím, které do Španělska dovážely zboží ze zámorí, ale to byla spíše provokace, jež nemohla otevřenému konfliktu zabránit.⁷⁷ Porážka „nepřemožitelné Armady“ z roku 1588⁷⁸ pro Anglii znamenala upevnění nezávislosti a vzepětí národního sebevědomí a vlastenectví. Anglie vyšla z boje jako námořní velmoc,

⁷¹ Solnon, J. F., *Kateřina Medicejská*, Praha 2007, s. 361-363; Black, J. B., c. d., 143, 361-364.

⁷² Black, J. B., c. d., s. 372-405; Churchill, W. S., c. d., s. 90-91.

⁷³ Srv. Hutchinson, R., *Elizabeth's Spy Master*, London 2007, s. 125-137; Black, J. B., c. d., s. 380-382; Palliser, D. M., c. d., s. 24.

⁷⁴ Srv. Neale, J., c. d., s. 257-282; Fraser, A., c. d., s. 210.

⁷⁵ Angličané svedli se Španěly pouze bitvu u Zupthenu, která skončila anglickou porážkou. Na následky zranění zde zahynul autor „Astrophela a Stelly“, sir Philip Sidney. Anglie na výpravě prodělala i finančně. Srv. Black, J. B., c. d., s. 333-371; Churchill, W. S., c. d., s. 87-88; Neale, J., c. d., s. 234-236.

⁷⁶ Black, J. B., c. d., s. 280-290; Strachey, L., c. d., s. 9; Neale, J., c. d., s. 287-291.

⁷⁷ Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 340-341; Neale, J., c. d., s. 293.

⁷⁸ Black, J. B., c. d., s. 389-404; Palliser, D. M., c. d., s. 30-32, 187, 435; Neale, J., c. d., s. 283-301; Churchill, W. S., c. d., s. 95-102.

v obyvatelstvu se probudila národní hrdost;⁷⁹ nadšení se soustředilo především na královnu, opěvovanou „Glorianu“ ve Spenserově *Faerie Queene*.⁸⁰

Konec 80. let 16. století přinesl i změny v královnině radě a ve směřování její politiky.⁸¹ Dvořané, kteří ovládali dvůr od počátku její vlády, byli buď mrtví, nebo již ztráceli vliv.⁸² Do čela se drali mladí nedočkavci z okruhu kolem královnina nového oblíbence hraběte z Essexu.⁸³ Ten se v roce 1593 stal členem královské rady; s podporou bratří Baconů⁸⁴ vytvořil síť špiónů, jež královně pomáhala při formování zahraniční politiky. Jednou ze zvažovaných alternativ byla válka se Španělskem v koalici s francouzským králem Jindřichem IV.⁸⁵ Z Essexových smělych plánů zbyl nakonec pouze útok na Cádiz, který se však nakonec stal spíše úspěchem jeho rivala Waltera Raleigha.⁸⁶ Dalším Essexovým působištěm se stalo Irsko.⁸⁷ Katolickému Irsku sice formálně vládla protestantská anglická královna, zemi osidlovali angličtí kolonisté a anglická šlechta tam rozšiřovala svá panství, ale ve velké části ostrova stále převládal klanový způsob života. Nepřátelství Irů vůči Anglii mohl kterýkoli nepřátelský panovník využít k útoku na Anglii.⁸⁸ Essexovi se podařilo královnu přemluvit, aby ho pověřila vedením vojenské výpravy, která měla irské rebely potrestat. Jeho podnik však dopadl ještě hůře než Leicesterova výprava do Nizozemí. Opustil své vojsko a vrátil se do Londýna. Když se pokusil spolu se svými stoupenci vyvolat povstání proti vládě, nechala ho královna zatknout. Soud ho odsoudil k trestu smrti, který byl vykonán 25. února 1601. Jeho místo v Irsku zaujal lord Mountjoy, který

⁷⁹ Palliser, D. M., c. d., s. 273-275.

⁸⁰ Srv. Buxton, J., *Elizabethan Taste*, London 1963, s. 229, 231; Churchill, W. S., c. d., s. 106; Palliser, D. M., c. d., s. 350-351, 414, 438-439.

⁸¹ Black, J. B., c. d., s. 406-460; Neale, J., c. d., s. 283.

⁸² William Cecil zemřel v roce 1598, Francis Walsingham v roce 1590 a sir Christopher Hatton v roce 1591. Srv. Fraser, A., c. d., s. 211.

⁸³ Robert Devereaux, 2. hrabě z Essexu byl nevlastním synem hraběte z Leicesteru. Jeho matka byla sestřenice Alžběty I. Srv. Churchill, W. S., c. d., s. 103, 105; Strachey, L., c. d., s. 7; Neale, J., c. d., s. 305, 319.

⁸⁴ Anthony a Francis Baconové byli synové lorda tajné pečeti a synovci Williama Cecila. Protože měli pocit, že je jejich strýc přehlíží, přidali se do Essexova opozičního tábora a stali se jeho poradci pro zahraniční politiku. Srv. White, M., c. d., s. 258; Strachey, L., c. d., s. 9; Palliser, D. M., c. d., s. 108, 123.

⁸⁵ Jedním z Essexových prostředků k nátlaku na Alžbětu, aby zastávala aktivnější protišpanělskou politiku, byl případ královnina doktora Ruye Lopeze, kterého Essex obvinil, že je španělským agentem a měl za úkol otrávit portugalského pretendenta, který žil v té době v Anglii a dokonce měl usilovat o život i královně. Srv. Neale, J., c. d., s. 320-325; Strachey, L., c. d., s. 53-59; Black, J. B., c. d., s. 408, 413-415.

⁸⁶ Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 32; Neale, J., c. d., s. 306-330; Strachey, L., c. d., s. 59-63.

⁸⁷ Black, J. B., c. d., s. 461-492; Neale, J., c. d., s. 348-349, 353-360.

⁸⁸ Churchill, W. S., c. d., s. 105; Black, J. B., c. d., s. 461-490.

porazil irské vzbouřence i španělské vojsko, které se mělo přes Irsko dostat do Anglie.⁸⁹

Alžběta I. vládla ještě dva roky. Její šetrnost pouze oddálila finanční krizi, která byla způsobená především válkou se Španělskem. Na anglickém dvoře rostla korupce a obchodování s monopoly musel dokonce řešit parlament.⁹⁰ Královna zemřela 24. března 1603. Nástupem Jakuba VI. Stuarta⁹¹ jako anglického krále Jakuba I. došlo ke spojení obou korun a k zachování protestantského následnictví. Skončilo období nejistoty, kdo se stane královniným následníkem. Počátek Jakubovy vlády však byl poznamenán novou morovou epidemií, což si mnozí lidé vykládali jako špatné znamení do budoucna.⁹²

Po Alžbětině smrti se naplno projevíly náboženské a finanční problémy.⁹³ Nový král se také dostal do sporu s parlamentem a opozicí, především kvůli otázce financí a výši a způsobu vybírání daní. Mezi králem a parlamentem docházelo k neshodám kvůli rozsahu královských privilegií i v následujících letech. Tento problém vyvrcholil za vlády jeho syna Karla I.⁹⁴ Finanční problémy se odrazily i v Jakubově zahraniční politice. Protože neměl dostatek peněz a vojáků, snažil se praktikovat politiku kompromisů. V roce 1604 uzavřel mír se Španělskem, dokonce uvažoval o sňatku svého následníka Karla se španělskou infantkou.⁹⁵ Proto také nepodpořil svého zetě Fridricha Falckého v době začínající třicetileté války.⁹⁶ Velkým problémem se však stalo Irsko. Pokračující anglická kolonizace Irska, vyvolala v roce 1607 povstání Hugha O'Neill.⁹⁷

Pokud jde o náboženské záležitosti, král si navzdory kalvinistickému vychování uvědomoval, že představa puritánů o budoucím uspořádání státních a církevních záležitostí, kteří chtěli více směřovat ke kalvinismu a získat nezávislost

⁸⁹ Srv. Strachey, L., c. d., s. 161.

⁹⁰ Udílením monopolů dvořanům a dalším, kteří si je zaplatili, si Koruna vylepšovala své příjmy. Essex například získal monopol na prodej sladkých vín, Raleigh monopol na povolování hospodářských živností a sir Edward Dyer monopol na kontrolu vyděláné kůže. Dvořané i královna se také podíleli na financování zámořských výprav a z přivezeného zboží dostali podíl. Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 127, 371, 375; Churchill, W. S., c. d., s. 106.

⁹¹ Churchill, W. S., c. d., s. 107; Black, J. B., c. d., s. 406-460; Neale, J., c. d., s. 370-390.

⁹² Coward, B., *The Stuart Age*, London 1994, s. 120-121; Parry, G., *The Golden Age restore'd*, London 1981, s. 2.

⁹³ Morgan, K., c. d., s. 205; Palliser, D. M., c. d., s. 132-136, 173-186; Parry, G., c. d., s. 1-5.

⁹⁴ Srv. Palliser, D. M., c. d., s. 445.

⁹⁵ Fraser, A., c. d., s. 220.

⁹⁶ Kovář, M., Tumis, S., *Zrození velmoci*, Praha 2007, s. 26, 30.

⁹⁷ Povstání se nakonec podařilo potlačit a O'Neill musel odejít do vyhnanství. Tamtéž, s. 27.

na státu, je s jeho chápáním monarchie neslučitelná. Jakub I. si z politických důvodů nemohl dovolit, aby přestal být hlavou církve. Přesto však zachoval poměrně širokou náboženskou toleranci. Dařilo se mu také udržet klid tím, že stál nad jednotlivými frakcemi. Mezi další protestantská náboženská hnutí patřili presbyteriáni a independenti. Ke konci vlády se král přiklonil k arminiánům, což byli stoupenci teologické doktríny nizozemského duchovního Jakoba Arminia. Ve Skotsku naopak zvítězili presbyteriáni, kteří založili presbyteriánskou církev (*Kirk of Scotland*), ve které se však Jakubovi I. podařilo získat rozhodující slovo.⁹⁸

Postavení katolíků bylo velmi delikátní, papež jim nadále nedovolil prokazovat králi loajalitu. Stále přetrvával strach z katolických spiknutí, přestože většina katolíků již byla loajální. Jakubův první ministr Robert Cecil byl zastáncem tvrdého postupu proti katolíkům. Po nástupu Jakuba I. bylo vydáno nařízení vybírat ode všech rekusantů (tedy těch, kteří odmítali účast na anglikánských bohoslužbách) pokuty, které byly stanovené zákonem. Dále byla také učiněna legislativní opatření proti jezuitům.⁹⁹

Přesto došlo za vlády Jakuba I. k několika katolickým spiknutím. Nejnebezpečnější bylo spiknutí Guye Fawkesa (tzv. *Gunpowder Plot*) z roku 1605. Katoličtí spiklenci se pokusili vyhodit do povětří anglický parlament i s králem a následníkem trůnu. Vyšetřování vedl Robert Cecil. Byl zatčen Guy Fawkes i vůdce spiknutí Robert Catesby. Cecil toho využil k dalšímu útoku na katolíky. Popraven byl i otec Henry Garnet, nejvyšší představený anglických jezuitů.¹⁰⁰ Podle některých historiků Cecil spiknutí nejen odhalil, ale i zorganizoval. Vypořádal se tak s královými odpůrci a zachránil protestantismus v Anglii. Proto, aby se předešlo a zabránilo otázkám a teoriím o Cecilově roli ve spiknutí, vláda vydala oficiální zprávu (tzv. „Královskou knihu“), která vyšla i latinsky a byla rovněž poslána do ostatních zemí. Do konce vlády Jakuba I. již k žádnému vážnějšímu spiknutí nedošlo.¹⁰¹

⁹⁸ Wormald, J., *Dějiny Skotska*, Praha 2007, s. 114.

⁹⁹ Coward, B., c. d., s. 79-81.

¹⁰⁰ Srv. Churchill, W. S., c. d., s. 114; Coward, B., c. d., s. 127-133.

¹⁰¹ Hodek, B., *William Shakespeare – kronika hereckého života*, Praha 1994, s. 193-194.

Druhá kapitola

William Shakespeare – život a mýtus

Snad nic necharakterizuje postavu nejslavnějšího dramatika všech dob jako český název knihy Stephena Greenblatta „Velký příběh neznámého muže“.¹⁰² Sám Shakespeare se stal historickou postavou, přes úsilí badatelů však zůstává jeho skutečný obraz nejasný. Obdivovatelé jeho díla se rozdělili na dva tábory; jedni nám předkládají oficiální životopis syna rukavičkáře, který v sobě objevil literární schopnosti, ti druzí naopak této legendě nevěří a soudí, že hry napsal ve skutečnosti někdo jiný a William Shakespeare ze Stratfordu nad Avonou sloužil pouze jako zástěrka. Záměrem práce není zkoumání otázky autorství a existence „skutečného“ Shakespeara, nýbrž analýza jeho her a doby, ve které tvořil. Před zkoumáním této problematiky je však nutné si Williama Shakespeara a teorie o jeho životě a díle alespoň představit.

William Shakespeare se narodil 23. dubna 1564 (ve stejném roce jako jeho pozdější literární vzor Christopher Marlow)¹⁰³ v městečku Stratford nad Avonou v hrabství Warwick. Williamův otec John Shakespeare, který se věnoval tehdy žádanému rukavičkářskému řemeslu, patřil mezi významné a zámožné stratfordské občany. V roce 1565 byl zvolen obecním starším (*alderman*). Johnova manželka Mary Ardenová pocházela z venkovské zemanské rodiny.¹⁰⁴ Přestože Williamovi rodiče byli jen částečně gramotní;¹⁰⁵ William na rozdíl od nich navštěvoval, jak se alespoň předpokládá, stejně jako ostatní děti od pěti let obecní školu, kde se naučil číst a psát. Od sedmi let přešel na vyšší typ školy (*King Edward VI Grammar School*). V tehdejší době získávaly děti ve škole jistou znalost latiny, což bylo – za určitých okolností – jednou z podmínek společenského postupu. Mezi školní četbu patřili římské básníci a historikové, četly se a předváděly antické divadelní hry. Vše mělo sloužit především k morálnímu poučení.¹⁰⁶ Přesto později Shakespeare nepokračoval ve studiu na univerzitě; možná kvůli nenadálým finančním těžkostem jeho otce. I když John

¹⁰² Greenblatt, S., *William Shakespeare, Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007.

¹⁰³ Přesné datum jeho narození není známo, ale odvozuje se od data, kdy byl pokřtěn, a které se zapisovalo do matriky (pokřtěn byl 26. dubna). Srv. Hodek, B., *William Shakespeare, kronika hereckého života*, Praha 1994, s. 24-26.

¹⁰⁴ Stříbrný, Z., *William Shakespeare*, Praha 1964, s. 8; Hodek, B., c. d., s. 21-22.

¹⁰⁵ Greenblatt, S., c. d., s. 14.

¹⁰⁶ Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004, s. 30-36; Greenblatt, S., c. d., s. 16; Schoenbaum, S., *William Shakespeare: A Compleat Documentary Life*, Oxford 1977, s. 87.

Shakespeare patřil mezi nejzámožnější a nejváženější stratfordské občany a dokonce se ucházel i o udělení erbu,¹⁰⁷ byl v roce 1576 vyškrtnut ze seznamu radních a dostal se do velkých finančních potíží. Podle některých teorií byl John Shakespeare tajný katolík (rekusant), a protože nechodil na mši, musel zaplatit vysokou pokutu.¹⁰⁸ Podle jiné teorie se vláda v té době rozhodla zakročit proti obchodníkům s vlnou bez licence; John Shakespeare byl jedním z nich, a právě proto musel zaplatit vysokou pokutu.¹⁰⁹ Pokud jde o mladého Shakespeara, víme, že se v roce 1582 oženil s Anne Hathawayovou a byl souzen za pytláctví.¹¹⁰ Po roce 1585 však jeho stopa mizí a znovu se objevuje v Londýně o sedm let později. Z nezodpovědného mladíka a „špatného manžela“ se stal uznávaný a úspěšný dramatik, který měl přístup ke dvoru a mezi jeho patrony patřili nejvýznamnější alžbětinskí šlechtici.

O skutečném životě Williama Shakespeara se dochovalo málo dobových písemností. Hlavními bibliografickými záznamy jsou dokumenty o jeho obchodních aktivitách. I v samotném Stratfordu byl za svého života znám především jako úspěšný obchodník a ne jako přední londýnský dramatik.¹¹¹ Jeho pozdější působení v Londýně je zmapováno především díky dataci jeho her, působení v dvorských hereckých společnostech a účasti v divadelním podnikání. V této souvislosti je třeba položit si otázky, jak se vlastně „měšťanský synek“ mohl dostat k divadlu? A jak se sedm let před příchodem do Londýna živil? I v tomto případě existuje mnoho teorií. Někteří soudí, že mohl cestovat po Evropě, možná se živil jako námořník.¹¹² Díky tomu by mohl získat potřebné geografické znalosti, které posléze uplatnil ve svých hrách, z nichž většina se odehrává mimo Anglii. Proti tomu však svědčí časté zeměpisné chyby v jeho hrách (např. v „Bouři“ nebo v „Zimní pohádce“); cestovat navíc nemusel, protože témata většinou získával ze starších her. V roce 1985 vydal Ernst Honigmann knihu

¹⁰⁷ Udělením dědičného erbu by mohl John Shakespeare zajistil své rodině postavení a postup na společenském žebříčku; jeho žena byla dcera erbovního pána Roberta Ardena. Přestože byl ve svém snažení neúspěšný, syn William v roce 1596 jeho žádost obnovil a uspěl. Srv. Hodek, B., c. d. 44; Greenblatt, S., c. d., 63.

¹⁰⁸ Vláda si touto kontrolou protestantské víry chtěla zajistit spolehlivé členy v městských radách, Nikde však nebylo prokázáno, že by John Shakespeare byl rekusant, tedy tajný katolík, který nedocházel do protestantských kostelů na mši. Srv. Greenblatt, S., c. d., s. 48; Hodek, B., c. d., s. 46.

¹⁰⁹ Wells, S., c. d., s. 41.

¹¹⁰ Greenblatt, S., c. d., 122-126; Burgess, A., *Shakespeare*, London 1972, s. 56-60.

¹¹¹ Burgess, A., c. d., s. 7; Hodek, B., c. d., s. 58.

¹¹² Wells, S., c. d., s. 45-46; Greer, G., c. d., s. 7.

*Shakespeare: The Lost Years*¹¹³ Podle záznamů o mladém soukromém učiteli jménem William Shakeshafte, které objevil v Prestonu v hrabství Lancashire, se kvůli podobnosti jeho příjmení¹¹⁴ domnívá, že se jednalo o Shakespeara. Shakeshafte byl zaměstnán u katolického statkáře sira Thomase Heskethe, důvěrného přítele čtvrtého hraběte z Derby, otce Shakespearova pozdějšího patrona lorda Strange. Učitelova stopa se objevuje i mizí v době Shakespearových „ztracených let“. ¹¹⁵

Protože však Honigmann svoji teorii zcela nedokázal, většinou se soudí, že Shakespeare se dostal k divadlu již ve Stratfordu.¹¹⁶ Jeho prvním setkáním s profesionálním divadlem byla zřejmě v roce 1569 návštěva „královnina souboru“. Tento název herecká skupina používala pouze z propagačních důvodů; ve skutečnosti se jednalo o zbytek kdysi dvorského souboru.¹¹⁷ John Shakespeare jim jako rychtář musel nejprve produkci povolit. Herci nejdříve odehráli před rychtářem předváděčku, na kterou mohl John Shakespeare vzít i svého syna a pokud hra (jednalo se pravděpodobně o „mravoučnou“ a poučnou moralitu) nepohoršila, rychtář jim veřejné představení povolil a z obecní pokladny jim vyplatil určitou částku (podle náročnosti předvedeného programu). Krátce po „královnině souboru“ se ve Stratfordu objevil „Soubor hraběte z Worcesteru“, který už řadu let objížděl anglický venkov. V 70. letech 16. století warwické hrabství navštívily další soubory, které vystupovaly i dvora; „Soubor hraběte z Leicesteru“ vedený Jamesem Burbagem,¹¹⁸ „Soubor hraběte z Warwicku“, soubor pod patronátem lorda Strange a „Soubor hraběte z Essexu“. Stratford se tedy pro herce stal pravidelnou a oblíbenou zastávkou. V roce 1587 ho navštívila divadelní společnost *The Queen's men*. Těsně před představením však zemřel herec William Knell a Shakespeare za něho zaskočil. Následně mu bylo nabídnuto stálé místo v souboru. Shakespeare tedy opustil rodinu a odešel do Londýna, kde

¹¹³ Honigmann, E. A. J., *Shakespeare: The Lost Years*, Manchester, 1985.

¹¹⁴ Během Shakespearova života se jeho příjmení objevovalo v různých podobách, například jako Shaksper, Shaxpere, Shagspere atd. Srv. Phillips, G., Keatman, M., *William Shakespeare ve službách královské tajné policie*, Praha 1997, s. 75.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 75.

¹¹⁶ Wells, S., c. d., s. 68; Greenblatt, S., c. d., s. 36.

¹¹⁷ Hodek, B., c. d., s. 34.

¹¹⁸ James Burbage byl původním povoláním truhlář, v roce 1576 postavil v Londýně první anglické divadlo, které pojmenoval *Theatre* podle římských amfiteátrů. Jeho syn Richard, herec a divadelní podnikatel, patřil do stejné herecké družiny jako Shakespeare a později spolu vlastnili *Globe*. Srv. Hodek, B., c. d., s. 47; Greenblatt, S. c. d., s. 155.

zahájil kariéru v „Divadle“ Jamese Burbage ve Streditchi.¹¹⁹ Pro soubor začal zřejmě rovněž přepracovávat některé starší hry, jež měla tato společnost v repertoáru a které předcházely jeho vlastním hrám z anglické historie.¹²⁰ Postupně se tedy stal dramatikem a seznámil se s již slavnými autory, kteří podobně jako on pocházeli z měšťanského prostředí, ale na rozdíl od něj měli univerzitní vzdělání.¹²¹ Jeho největším vzorem a literárním soupeřem byl Christopher Marlow, o kterém někteří odborníci soudí, že kdyby nezemřel před Shakespearem, dnes by byl slavnější on.¹²² Shakespearova hra „Jindřich VI.“ byla zjevně inspirována Marlowovým „Tamburlainem“ a měla velký komerční úspěch. První písemné zmínky o Shakespearovi jako o dramatikovi pochází z pamfletu „Za groš moudrosti vykoupené milionovou lítostí“. Přestože Shakespeare není výslovně jmenován, autor Robert Greene v pamfletu určeném pro své literární kolegy naráží na „povýšeneckého křiklouna, který se považuje za jediného otrásače scény (*shake-scene*)“.¹²³ Naopak Francis Meres Shakespeara ve své knize *Palladis Tamia* vydané v roce 1598 považuje za jednoho z nejvýznamnějších anglických dramatiků.¹²⁴

V období velké morové epidemie v letech 1593-1594 byla londýnská divadla uzavřena. Shakespeare se v té době dostal do skupiny intelektuálů a literárních patronů kolem hraběte ze Southamptonu.¹²⁵ Tomu věnoval dvě básně – „Venuše a Adonis“ a „Znásilnění Lukrécie“. Shakespeare tak postoupil mezi univerzitně vzdělané autory, které uznávalo vznešnější a intelektuálněji zaměřené dvorské publikum. Jako herec nejprve Shakespeare působil ve „Společnosti lorda Strange“. Po Strangově smrti v roce 1594 se jejich novým patronem stal královnin komoří a zároveň i její bratranec lord Hunsdon a soubor se přejmenoval na

¹¹⁹ Někteří badatelé se domnívají, že Shakespeare s největší pravděpodobností přišel do Londýna jako tiskařský učeň u stratfordského rodáka Richarda Fielda, který dobře znal Shakespearovu rodinu. Field se stal uznávaným tiskařem a vydal i mnoho Shakespearových děl. Srv. Miller, J., *Falcký mýtus*, Praha 2004, s. 105-106; dále Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 102-103.

¹²⁰ Shakespeare byl později obviňován z plagiátorství. Ale v té době bylo přepisování starých her a přejímání témat z antických a středověkých her běžné. Je také pravděpodobné, že na některých hrách spolupracoval s jinými dramatiky. Velkým zdrojem pro jeho historické hry byly také anglické a skotské kroniky. Srv. Greer, G., c. d., s. 9-11; Greenblatt, S., c. d., 142; Stříbrný, Z., c. d., s. 24-25.

¹²¹ Greenblatt, S., c. d., s. 177-183.

¹²² Srv. například Wells, S., c. d., s. 70; Greenblatt, S., c. d., s. 163.

¹²³ Stříbrný, Z., c. d., s. 10-12; Wells, S., c. d., s. 67-68.

¹²⁴ Greer, G., c. d., s. 13-14.

¹²⁵ Stříbrný, Z., c. d., s. 12; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, Praha 1989, s. 186-187.

„Služebníky lorda komořího“.¹²⁶ Postupně se Shakespeare také začal věnovat divadelnímu podnikání, podobně jako jeho kolegové Richard Burbage a Edward Alleyn.¹²⁷ Od roku 1599 se stal podílníkem v nově postaveném divadle *Globe*, které ovšem v roce 1613 vyhořelo.¹²⁸ Po smrti královny Alžběty I. se novým patronem Shakespearovy skupiny stal nový anglický král Jakub I. a společnost se přejmenovala na „Královny muže“.¹²⁹ Po požáru *Globe* se již Shakespeare na jeho obnově nepodílel a vrátil se ke své rodině do Stratfordu, kde 23.dubna roku 1616 zemřel. Z dochovaných majetkových listin vyplývá, že zemřel nejenom slavný dramatik, ale i úspěšný obchodník s nemovitostmi a s obilím.¹³⁰ Po své smrti se dočkal uznání svých současníků, jeho hry byly stále oblíbené u královského dvora a jeho díla se nadále vydávala doma i v zahraničí.¹³¹

Na první pohled se tento „oficiální“ životopis zdá být bez nejmenších pochybností. Přesto již od 18. století se znalci jeho díla začali zajímat, jak je možné, že tolik her mohl napsat jeden člověk, který neměl styky u dvora, ani univerzitní vzdělání a o jeho příchodu k divadlu neexistují žádné záznamy.¹³² Jeho život se oproti jiným současníkům, kteří se věnovali divadlu a psaní, zdá být až příliš nudný a bez sebemenších prožitků. Přestože například Marlow nebo Ben Jonson pocházeli ze stejného sociálního prostředí,¹³³ na rozdíl od Shakespeara měli vyšší vzdělání a věnovali se například i překladům.¹³⁴ Ostatní dramatikové zase měli styky s královským dvorem, nebo patřili mezi anglickou šlechtu. Vedli také mnohem pestřejší život než Shakespeare; básník a dvořan Philip Sidney zemřel v bojích proti Španělsku v Nizozemí, Walter Raleigh podnikal objevné plavby do Nového světa a stejně jako Marlow měl styky s anglickou tajnou službou. Edmund Spenser měl přátele u dvora a stal se tajemníkem lorda

¹²⁶ Greenblatt, S., c. d., s. 249.

¹²⁷ Wells, S., c. d., s. 87.

¹²⁸ Spolu se Shakesparem byli dalšími podílníky bratři Burbagové a herec Will Kemp. Mimo *Globe* by Shakespeare podílníkem i v divadle „U Černých bratří“ (*Blackfriars*). Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 16-18; Greer, G., c. d., s. 11, 19.

¹²⁹ Wells, S., c. d., s. 91; Greer, G., c. d., 16-18.

¹³⁰ Greenblatt, S., c. d., s. 286.

¹³¹ Jeho hry byly stále oblíbené za vlády Jakuba I. i Karla I.; Shakespeare patřil mezi oblíbené dramatiky manželky Karla I. královny Henrietty Marie. Po nástupu Karla II. a obnovení provozu divadel však začaly být pokládány za příliš zastaralé. Srv. Wells, S., s. 122-123, 185, 193; Greer, G., c. d. 16.

¹³² Stříbrný, Z. c. d., s. 5.

¹³³ Otec Christophera Marlowa byl švec a Jonsonův otčím, který ho vychoval, zedník. Wells, S., c. d., s. 27.

¹³⁴ Sales, R., *Christopher Marlow*, London 1991, s. 5-7; Ackroyd, P., *Albion: Kořeny anglické imaginace*, Praha 2004, s. 200-203.

místodržitele v Irsku.¹³⁵ Shakespeare však žil spíše jako obyčejný zamožný obchodník ze Stratfordu. Nedochovaly se žádné jeho dopisy ani původní rukopisy některé jeho hry, jeho vzdělání je také spíše předpokládáno (dle dobových zvyklostí). Jakoby existovaly dvě různé osoby – londýnský dramatik a stratfordský obchodník, které vedly na sobě nezávislé a zcela rozdílné životy. Literární historikové, kteří se snaží podrobit jeho osobu bližšímu zkoumání, tak musí vycházet pouze z jeho díla. Z Shakespearových her a sonetů se snaží pochopit, jaká byla jeho životní filozofie a zkušenosti, co si například myslel o ženách a jaké měl politické a náboženské smýšlení.¹³⁶ To, že William Shakespeare skutečně existoval, je prokázáno. Ale byl on onou osobou, která napsala všechny jeho hry, nebo se jeho jméno stalo pouze zástěrkou pro skutečného autora, který z nejrůznějších důvodů nemohl hry vydávat pod svým jménem.

V roce 1781 přišel anglický duchovní Wilmot s první teorií, kdo by mohl být pravým autorem Shakespearových her.¹³⁷ Podle jeho mínění byl skutečným autorem Francis Bacon, který použil Shakespearovo jméno, aby skryl svou vlastní identitu. Zastánci „baconovské teorie“ se domnívají, že Bacon nikdy neměl v úmyslu se stát politikem. Jako právník nemohl vydávat hry pod svým jménem, protože by to poškodilo jeho pověst. Na rozdíl od Shakespeara měl Bacon odpovídající vzdělání a zkušenosti; byl znám také jako vynikající spisovatel. V Shakespearových hrách se často objevuje právnícká terminologie, což by měl být důkaz pro tvrzení, že jejich autorem byl právník. Později přibyla k této teorii i domněnka, podle níž nechal Bacon v Shakespearových hrách tajné vzkazy, a tak se přiznal k jejich autorství. Proti Baconově autorství hovoří fakt, že Bacon nikdy ve spojení s divadlem nebyl a v jednom ze svých děl dokonce na alžbětinské drama zaútočil. V roce 1614 zakročil proti návrhu postavení divadla pro soubor „Královy muži“ (ke kterému patřil i Shakespeare) na místě, se kterým nesouhlasili místní řemeslníci.¹³⁸

Teorie, že hry musel napsat vzdělaný člověk, který se pohyboval na královském dvoře, a proto byl nucen skrývat své skutečné autorství, přinesla další dvě jména – Williama Stanleaye, šestého hraběte z Derby a Edwarda de Vere,

¹³⁵ Stříbrný, Z., c. d., s. 23; Ackroyd, P., c. d., s. 213.

¹³⁶ Greer, G., c. d., s. 18-21.

¹³⁷ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 40.

¹³⁸ Stříbrný, Z., c. d., s. 5.

sedmnáctého hraběte z Oxfordu. O hraběti z Oxfordu se také mluvilo jako o vůdci skupiny „tajných dvorských básníků“, kteří psali pro Alžbětu I. Ani zde však neexistují přesvědčivé důkazy, že by jeden z nich mohl být autorem.¹³⁹

Snad nejodvážnější teorii zveřejnil v roce 1955 kanadský novinář Calvin Hoffman. Podle něj byl skutečným autorem Christopher Marlow,¹⁴⁰ sám slavný dramatik, který však v době, kdy byly napsány Shakespearovy nejslavnější hry, byl již po smrti. Hoffmann dospěl k názoru, že Marlow svou smrt pouze předstíral. Na počátku roku 1593 anglická vláda svolila, aby se v Londýně usadilo několik vlámských protestantských uprchlíků. Jejich přítomnost se však nelíbila některým místním živnostníkům, kteří je vnímali jako konkurenci. Na veřejných místech se začaly objevovat plakáty s protivlámskými hesly. Anglická státní rada se proto rozhodla zakročit proti jejich autorům. Mimo jiné byl zatčen dramatik Thomas Kyd.¹⁴¹ Mezi jeho písemnostmi byly nalezeny ateistické články, které zpochybňovaly autoritu protestantské církve. Kyd však tvrdil, že články napsal Marlow. Marlow byl tedy vyzván, aby se dostavil k výsledku před státní radu.¹⁴² Obvinění proti němu bylo ještě rozšířeno o rouhání a výsměch protestantské církvi. Marlow však měl mocné přátele. Patřil mezi ně i Thomas Walsingham, bratranec Francise Walsinghama, který byl jako státní sekretář zodpovědný za organizaci anglické tajné služby. Přestože Francis Walsingham v roce 1590 zemřel, jeho bratranec si v tajné službě udržel vlivné postavení. Proti Marlowovi se objevili další svědci a hrozilo mu zatčení. Protože se vědělo o jeho přátelských stycích s Thomasem Walsinghamem, ocitl se i ten v ohrožení. Podle obecně známé verze se Marlow 30. května 1593 sešel se třemi známými (Nicholasem Skeresem, Robertem Poylem a Ingramem Frizerem) v deptfordské krčmě. Poley a Skeres¹⁴³ pracovali pro tajnou službu a Frizer byl podřízen přímo Walsinghamovi. Podle svědectví dalších hostů se začali všichni hádat a Marlow byl v následné rvačce zabit.¹⁴⁴ Podle již zmiňovaného Calvina Hoffmana šlo o sehranou hádku režírovanou Thomasem Walsinghamem. Marlow by tak mohl předstírat svou smrt

¹³⁹ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 57-59. Underwood, J., *Shakespearovy letopisy*, Praha 2008, s. 126.

¹⁴⁰ Hoffman, C., *The Man Who Was Shakespeare*, New York 1955.

¹⁴¹ Sales, R., c. d., s. 40-41; Bejblík, A., c. d., s. 175.

¹⁴² Ackroyd, P., c. d., s. 223.

¹⁴³ Skeres jako tajný agent pomáhal zmařit Babingtonovo spiknutí. Srv. Hutchinson, R., *Elizabeth's Spy Master*, London 2007, s. 289.

¹⁴⁴ Greenblatt, S., c. d., s. 231.

a vyhnout se vězení.¹⁴⁵ Marlow pak měl žít na utajeném místě a ve své dramatické tvorbě pokračoval pod Shakespearovým jménem.¹⁴⁶ Oba byli stejně staří, dobře se znali a často spolu spolupracovali.¹⁴⁷ O Shakespearově dramatickém úspěchu se však v Londýně vědělo již před Marlowovou smrtí a nikdy nebylo dokázáno, že by tělo zabitého z hospodské rvačky patřilo někomu jinému. Se stejnou teorií přišel John Underwood ve svém detektivním románu „Shakespearovy letopisy“. Underwood je potomkem Johna Underwooda, člena Shakespearovy herecké společnosti.

Ve své knize „William Shakespeare ve službách tajné policie“ přišli její autoři Graham Philips a Martin Keatman s další teorií o Shakespearově životním osudu. Ve spojitosti s tajnou službou se několikrát v historických záznamech vyskytlo jméno William Hall, který pracoval pro Cecila jako kurýr. Jistý Anthony Hall byl v té době opravdu agentem tajné služby. Uvažovalo se o tom, že by William Hall mohl být jeho bratr, ale nebyl nalezen žádný záznam, že by Anthony Hall bratra měl. Pokud by Shakespeare opravdu patřil mezi tajné agenty, vysvětlovalo by to jeho znalost cizích kultur a krajů. Hall mimo jiné navštívil kromě zemí, ve kterých se odehrává Shakespearova hra „Zimní pohádka“, i Dánsko. Ve stejné době napsal Shakespeare Hamleta, který se odehrává právě v Dánsku. To, že by používal falešné jméno by nebylo nic nezvyklého. I dramatik Anthony Munday používal jako agent krycí jméno. O Hallovi neexistují žádné bližší údaje; ani věk nebo adresa. Důkazem pro tuto teorii by mělo být věnování ve vydání Shakespearových „Sonetů“ z roku 1609; jsou tam uvedeny iniciály W.H.¹⁴⁸ Podle jiných teorií by však W.H. mohl být Wiliam Herbert, hrabě z Pembroke nebo Shakespearův patron Henry Wriothesley, hrabě ze Southamptonu.¹⁴⁹

Přestože autorství jiné osoby dodnes nebylo dostatečně prokázáno, odpůrci Shakespearova oficiálního životopisu stále přichází z nejrůznějšími teoriemi o „skutečném“ Williamu Shakespearovi a doufají, že snad jednoho dne budou

¹⁴⁵ Sales, R., c. d., s. 46-47; Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 62-67.

¹⁴⁶ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 68-69.

¹⁴⁷ Ackroyd, P., c. d., s. 232-233; Greenblatt, S., c. d., s. 221-222.

¹⁴⁸ Dedikace zní „Jedinému původci následujících sonetů, p. W. H....., srv. Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 132.

¹⁴⁹ Sonety podle badatelů představují jediný náznak Shakespearovy autobiografie. Zajímavý výklad podává i Antony Burgess ve svém románu *Všechno, jen slunce ne*. Podle jiných je však napsal Marlow a odráží jeho život. Srv. Burgess, A., *Všechno, jen slunce ne*, Praha 2003; Underwood, J., c. d., s. 230.

nalezeny původní rukopisy jeho her a básní a tak definitivně prokáží skutečné Shakespearovo autorství nebo naopak autorství některého z jejich favoritů.

Třetí kapitola

Alžbětinské divadlo a londýnská inspirace

První divadla, nazývaná amfiteátry, postavili v Anglii Římané v době, kdy byla římskou provincií.¹⁵⁰ Středověk přinesl křesťanskou liturgii představovanou klášterními a katedrálními školami choralistů. „Divadelní umění“ se přeneslo na církevní půdu do chrámů a kostelů. V této době již existovaly také skupiny profesionálních umělců, které působily u dvora a v sídlech šlechticů, v některých případech patřily k jejich služebnictvu;¹⁵¹ byli nazýváni minstrelové nebo jokulátorové.¹⁵² Nejednalo se ještě přímo herce, někteří hráli na hudební nástroje, jiní bavili vznešené publikum jako kejklíři, artisté nebo cvičitelé zvířat. Tyto družiny minstrelů byly známy již za Jindřicha VI. Jindřich VII., podobně jako později otec Alžběty I., měl několik takových družin.¹⁵³ Úkolem minstrelů bylo také opěvovat svého pána a jeho předky, rozptylovat ho, oslavovat jeho válečné úspěchy a zesměšňovat jeho nepřátele. Protože však jejich služeb nebylo třeba stále, v létě si museli hledat živobytí jinde. Zde jsou zřejmě počátky kočujících hereckých společností. Tito kočující minstrelové byli vybaveni glejtem svého někdejšího nebo jiného pána; měly tak povolení putovat od města k městu a veřejně provozovat svoji činnost. V roce 1469 došlo k založení minstrelského cechu, aby se zamezilo konkurenci různých amatérů, kteří se za minstrely vydávali a získávali tak značnou finanční odměnu. Mezi tyto amatéry zřejmě patřili prostí rolníci a řemeslníci, kteří si takto přivydělávali předváděním lidových příběhů o svatém Jiřím, Robinu Hoodovi a dalších hrdinech.¹⁵⁴ Na venkově i ve městech mohla být amatérská herecká průprava získána při organizování a předvádění různých lidových her a oslav; nebo také při provozování náboženských her, které se konaly ve městech v době konání různých církevních svátků, při svátcích patronů cechů a jarmarcích.¹⁵⁵ Tyto svátky se také vázaly ke konání jarmarků, k oslavám máje nebo k začátkům a koncům

¹⁵⁰ Hodek, B., *William Shakespeare, kronika hereckého života*, Praha 1994, s. 13.

¹⁵¹ Bejblík, A., *Shakespeareův svět*, Praha 1979, s. 127.

¹⁵² Wickham, G., *Early English Stages*, New York 1963, vol. II., s. 100.

¹⁵³ Bejblík, A., c. d., s. 127-133.

¹⁵⁴ Například ve hře „Histrionastix aneb bič na herce“ z roku 1598, jejíž autor není znám, se uvádí, že řemeslníci z města začali kočovat, protože se již řemeslem nemohli uživit. Srv. Bejblík, A., c. d., s. 128.

¹⁵⁵ Hodek, B., c. d., s. 15.

zimy. Jejich hlavní složky tvořily tanec a vystupování v maskách, jindy měly karnevalový, masopustní charakter.

Skutečnou školou pro amatérské herce bylo předvádění náboženských (biblických) her.¹⁵⁶ Počátky herectví v Anglii a anglického divadla jsou tedy vázány na církevní život v zemi, na provádění her dohlížely církevní autority, aby se při hraní v kostelech zachovala důstojnost místa a uváděných témat. Smyslem těchto her bylo předvést publiku biblické příběhy ze Starého a Nového zákona; příběhy měly sloužit především k poučení a rozdělovaly se na dva typy – miráčky a morality s alegorickými postavami.¹⁵⁷ Biblické hry většinou organizovaly městské cechy, které ze svých prostředků hradily kulisy a kostýmy a někteří členové se účastnili i jako herci. Většinou se hrálo na rycích, v radničních sálech, ale i na volném prostranství za městem. Představení zpravidla trvala několik dní a vystupovalo v nich několik desítek herců. Postupně se typy náboženských her promísily, získaly i komické prvky a postavy. Anglické drama se začalo inspirovat evropskou renesancí a antickými vzory, což souviselo také s náboženskou změnou v Anglii a tím i se zákazem oslav katolických svátků.¹⁵⁸ V roce 1543 byl na příkaz Koruny vydán zákaz „vykládat Písmo“ v hrách a také došlo ke zrušení svátku Božího těla. Náboženskou krizí za vlády potomků Jindřicha VIII. prošly nejsnáze chlapecké soubory choralistů, které uplatňovaly své hudební vzdělání, a proto byly oblíbené především u „kultivované“ společnosti na královském dvoře.¹⁵⁹

Avšak náboženské a politické změny nebyly tím hlavním důvodem pro profesionalizaci hereckých skupin, které kočovaly po anglickém venkově. Jak již bylo uvedeno, za herce se mohl vydávat každý a velký počet takovýchto souborů začal být alarmující. Nejednalo se pouze o herce, ale i o chrámové choristy, univerzitní studenty, komedianty a různé artisty, zpěváky, šermíře a tanečníky, kteří se často podíleli i na kriminální činnosti. Opravdových hereckých souborů, které tvořilo tři až pět herců, kočovalo po Anglii na konci 15. století více než padesát, ať již vystupovaly pod záštitou některého ze šlechticů, nebo se za jeho družinu pouze vydávaly.¹⁶⁰ Proto se tudorovští panovníci počínaje Jindřichem

¹⁵⁶ Halliday, F. E., *The Life of Shakespeare*, New York 1961, s. 25.

¹⁵⁷ Greer, G., *Shakespeare*, Praha 1996, s. 33.

¹⁵⁸ Hodek, B., c. d., s. 13.

¹⁵⁹ Bejblík, A., c. d., s. 133-139.

¹⁶⁰ Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004, s. 69.

VIII. snažili jejich činnost omezit. Nejdříve byly hercům zakázány delší výjezdy od domácího působiště, později se vláda snažila zasáhnout i do výběru témat. V roce 1533 byl vydán zákaz provozování všech interludií, která by pojednávala o jakémkoli kontroverzním tématu. Některé morality zesměšňovaly Luthera nebo kardinála Wolseyho, po církevní reformě předváděli studenti z Cambridge papeže jako antikrista. Dále Jindřich VIII. zakázal všechna interludia, ale také knihy, balady, básně apod., které by se zabývaly interpretací Písma.¹⁶¹ Útok tedy směřoval především proti biblickým a náboženským hrám, jejichž počet se postupně snižoval; ke konci 16. století se předváděly zcela ojediněle a postupně vymizely úplně. Nekontrolovatelně se pohybující herecké skupiny, jejichž veřejná představení znamenala nežádoucí shromažďování davu, představovaly pro státní moc nebezpečí. Zvláštní královský výnos jejich činnost podřídil kontrole vlády; v roce 1545 došlo k zákazu potulky. Vězení hrozilo i těm hercům, kteří neměli pána, protože bylo vydáno nařízení, že šlechta smí podporovat pouze ty herecké skupiny, které slouží v jejich domácnosti.¹⁶² Druhým významným nařízením byl zákon z roku 1572, který zakazoval potulku a žebrotu; za porušení zákona hrozily přísné tresty. Tato restriktivní opatření pokračovala i po nástupu Alžběty I. a po celou dobu její vlády docházelo ke střetům mezi londýnskou městskou radou, nově se rozvíjejícím puritánským hnutím a profesionálními hereckými soubory.

Tato řada zákazů a cenzurních zásahů však překvapivě přispěla k profesionalizaci a rozvoji anglického dramatu. Podle výkladu zákona z roku 1572 ml být za tuláka, pobudu nebo žebráka považován každý, kdo byl zdravý a schopný práce, ale neměl půdu ani pána a neživil se poctivým řemeslem; tedy i všichni herci, artisté, cvičitelé zvířat a minstrelové, pokud nebyli ve službách některého z anglických šlechticů, nebo neměli povolení alespoň od dvou smířčích soudců.¹⁶³ Městskou radu v Londýně například v roce 1565 pohoršila vystoupení herců a také dětských sborů choristů, protože za tuto činnost vybírali od přihlížejících peníze, namísto aby si na živobytí vydělávali poctivou prací. Přestože jako každý zákon i toto nařízení nefungovalo ihned a všude, působilo ve prospěch rozvoje anglického „lidového“ divadla. Minimalizovala se produkce biblických her, které byly především doménou scholárů a studentů vysokých škol. Dále se snížil počet

¹⁶¹ Wickham, G., c. d., s. 16, 63.

¹⁶² Bejblík, A., c. d., s. 136-137.

¹⁶³ Hodek, B., c. d., s. 69-70.

dosud nekontrolovatelných hereckých kočovných souborů, které se postupně sdružovaly do větších skupin. Aby však měly povolení vystupovat, a to nejen na venkově, ale i u dvora a v Londýně, musely si zajistit záštitu některého z významných šlechticů ze dvora Alžběty I.¹⁶⁴ Takto například vznikl „Soubor hraběte z Leicesteru“. Hrabě z Leicesteru vyhověl žádosti skupiny herců, mezi které patřil například James Burbage, a královna Alžběta I. tomuto souboru udělila licenci na „provozování a předvádění jejich dramatického umění“. Jednalo se vlastně o monopol s celostátní působností a do jeho činnosti nesměly zasahovat krajské ani městské orgány.¹⁶⁵ Soubory tak získaly nejenom jméno, ale patronova ochrana a jeho politický vliv byl neocenitelný při cestování na venkově a také při vystupování u dvora. Postupně se tedy začal měnit společenský status herecké profese a již v roce 1574 se o herectví začalo v úředních dokumentech mluvit jako o dovednosti, profesi a umění.¹⁶⁶ V této době již vystupovaly plně profesionalizované soubory, které měly osm až deset stálých členů a braly i mladé chlapce do učení. Alžbětinský herec byl rovněž nucen ovládat další dovednosti, například akrobatické kousky, šermovat, musel umět hrát na hudební nástroje a zpívat.¹⁶⁷

Stálý a profesionalizovaný herecký soubor však rovněž potřeboval místo, kde by mohl vystupovat. Herci s vlivným patronem získali povolení hrát v Londýně; kočování přicházelo do úvahy již jen jako náhradní řešení v období moru nebo v případě zákazu hrát v Londýně. Vystupování v hostincích již hercům těchto souborů nevyhovovalo, protože potřebovali místo, které by využívali pouze oni a měli také potřebný klid na zkoušení. První divadlo postavil v Londýně již zmiňovaný James Burbage, původním povoláním truhlář, který se postupně stal hercem a prvním anglickým divadelním „podnikatelem“.¹⁶⁸ Archeology již bylo prokázáno, že v Londýně stál za římských dob amfiteátr, první divadlo na anglické půdě, a to na jihozápad od katedrály sv. Pavla. Divadla z alžbětinské doby se nacházela za hradbami města, mimo „slušnou“ část Londýna a daleko od dohledu londýnské městské rady.¹⁶⁹ V tehdejší Londýně bylo vhodné prostředí pro rozvoj divadla a divadelního podnikání. Hlavní město zažívalo velký

¹⁶⁴ Chambers, E. K., *The Elizabethan Stage*, Oxford 1923, s. 87, 88.

¹⁶⁵ Bejblík, A., c. d., s. 137.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 138.

¹⁶⁷ Wickham, G., c. d., s. 188-189.

¹⁶⁸ Ackroyd, P., *Londýn*, Praha 2002, s. 172.

¹⁶⁹ Chute, M., *Shakespeare of London*, London 1949, s. 37.

hospodářský i architektonický rozmach.¹⁷⁰ Zatímco při nástupu Alžběty I. na anglický trůn žilo v Londýně necelých sto tisíc obyvatel, v roce 1600 jich bylo dvakrát tolik. Jednou z příčin rozvoje Londýna byla řeka Temže, která spojuje Londýn s mořem a díky ní se z města stalo významné evropské obchodní centrum, zvláště po pádu Antverp, kde se kdysi soustřeďovala většina evropského obchodu. Hlavním vývozním artiklem se stala anglická vlna; byly zakládány obchodní společnosti (například *Merchant Adventures*), které měly nahradit zahraniční obchodní a přepravní společnosti. Obchodní úspěchy se projevy i v rostoucí roli Anglie v evropské politice.¹⁷¹

Také renesanční dramatikové a básníci pomáhali vytvářet obraz Londýna. Ve svých dílech šířili mýtus, že Londýn založil Brutus, jeden ze synů trojského krále Priama, kterému se spolu s bratrem Aeneem podařilo uniknout z hořící Troje. Aeneas odešel do Itálie, kde založil Řím, zatímco Brutus založil v Anglii „Novou Tróju“.¹⁷² Původ Britů tak Alžbětinci odvozovali od antického hrdiny, což také přispívalo k růstu národního sebevědomí. Tento mýtus převzali z latinské kroniky Geoffreya z Monmouthu, která byla sepsána ve 12. století. Podobný mýtus byl vytvořen rovněž kolem výstavby Toweru. Podle všeobecně rozšířené tradice ho nechal postavit Gaius Julius Caesar, ve skutečnosti však Tower v 11. století založil Vilém Dobyvatel. Tato pověst se objevuje i v Shakespearově hře „Richard II.“ V renesanci bylo obvyklé se pokoušet nalézat spojení současnosti s antickou tradicí.¹⁷³ K nejnovějším alžbětinským budovám patřila „Královská burza“ (*The Royal Exchange*), kterou postavil v roce 1571 sir Thomas Gresham; za vzor mu posloužila burza v Antverpách.¹⁷⁴ Po náboženské reformě Jindřicha VIII. došlo k rušení klášterů, jejichž majetek připadl Koruně. Některé církevní budovy byly přeměněny na školy, sklady nebo obchody; část získali dvořané, kteří si z nich uvnitř města stavěly byty a rezidence, za hradbami zámky a paláce.¹⁷⁵ Londýn byl rozdělen na část, která byla obehnaná hradbami a spravována městskou radou; další části ležely mimo dosah pravomoci městských orgánů. Londýnská předměstí byla plná chudých lidí, kteří sem přicházeli z celé

¹⁷⁰ Hibbert, Ch., *Londýn*, Praha 1998, s. 51-52.

¹⁷¹ Black, J.B., *The Reign of Elizabeth*, Oxford 1991, s. 234.

¹⁷² Acroyd, P., c. d., s. 35.

¹⁷³ Bejblík, A., c. d., s. 14.

¹⁷⁴ Bejblík, A. (ed.), *Alžbětinské divadlo*, 2. díl, Praha 1980, s. 20-21.

¹⁷⁵ Bejblík, A., c. d., s. 18.

Anglie, ať již je z jejich domovů vyhnal mor nebo hlad. Také londýnská divadla se začala stavět na takovýchto předměstích za hradbami města.¹⁷⁶

Existují různé teorie podle jakého vzoru byla tato dřevěná divadla postavena. Někteří se domnívají, že se jejich zakladatelé inspirovali architekturou římských amfiteátrů. Další odborníci soudí, že byla vytvořena podle zájezdních hostinců s balkonem, kde původně předváděly svá vystoupení kočující skupiny minstrelů nebo amatérských herců.¹⁷⁷ Většina divadelních historiků však dospěla k názoru, že vzorem pro alžbětinská divadla se stala aréna, která se používala pro psí, medvědí nebo kohoutí zápasy, což byla oblíbená podívaná obyvatel Londýna.¹⁷⁸ Tyto arény pro zvířecí zápasy se v Londýně začaly stavět již ve čtyřicátých letech 16. století. Měly podobně amfiteátrovou strukturu jako pozdější londýnská divadla. Po Burbagově prvním divadle, které nazval jednoduše „Divadlo“ (*The Theatre*), začala na předměstích vznikat další podobná divadla; například „Mezivalí“ (*Curtain*),¹⁷⁹ „Zkřížené šípy“, „Růže“, „Labuť“, „Svět“ (*Globe*), „Štěstěna“ a „Červený býk“. Podle svědectví zahraničních návštěvníků, kteří v této době do Londýna přijeli, prý jinde v Evropě takové budovy neviděli; i proto anglické herce pokládali za nejlepší na světě.¹⁸⁰ Podobně jako v Anglii došlo i ve Španělsku v této době k rozvoji divadla, španělské divadelní budovy však byly menší než ty londýnské. Burbage také v roce 1596 zakoupil několik místností v bývalém klášteře „U Černých bratří“ (*Blackfriars*), který stál uvnitř města a hrávaly tu herecké soubory dětí.¹⁸¹ Burbage plánoval budovu použít pro zimní období, kdy se nekryté „Divadlo“ nedalo používat. Vznešení nájemníci z okolí však proti tomu poslali ke dvoru protestní petici a Burbage musel otevření divadla odložit. O rok později Burbage zemřel a krátce nato byla z příkazu Tajné rady některá předměstská divadla za porušování dobrých mravů stržena.¹⁸² Burbage byl prvním z divadelních podnikatelů, brzy však začali do výstavby divadel investovat další londýnští obchodníci, kteří pochopili, že divadla mají budoucnost a dá se na tom dobře vydělat, protože Londýňané i dvůr se chtěli

¹⁷⁶ Ackroyd, P., c. d., s. 172; Hibbert, Ch., c. d., s. 59.

¹⁷⁷ Hodek, B., c. d., s. 13.

¹⁷⁸ Greer, G., c. d., s. 33.

¹⁷⁹ Přesný význam názvu tohoto divadla již není zcela jasný, podle některých výkladů název znamená oponu nebo závěs, podle jiných pochází ze starého termínu *curtain lease* a do češtiny se potom název divadla nejčastěji překládá „Mezi valy“, „Mezivalí“ nebo „Na valech“. Srv. Hodek, B., c. d., s. 47; Stříbrný, Z., *Shakespearovi předchůdci*, Praha 1965, s. 10.

¹⁸⁰ Bejblík, A., c. d., s. 25.

¹⁸¹ Hodek, B., c. d., s. 115-116.

¹⁸² Ackroyd, P., c. d., s. 72-173.

především dobře bavit. A právě divadla a hry jim mohly nabídnout rozptýlení v nelehkých dobách.

Ještě úspěšnějším divadelním podnikatelem než James Burbage se stal Philip Henslow. Henslow začínal jako barvířský učeň a oženil se s bohatou vdovou po svém mistrovi. Od roku 1587 se začal věnovat divadelnímu podnikání, také financoval medvědinec, získal státní dohled nad provozováním herních zařízení a spekuloval s pozemky.¹⁸³ Díky jeho deníku, který se zachoval z jeho pozůstalosti, se podařilo poznat svět i zákulisí alžbětinských divadel. Na opačném břehu Temže, než se nacházelo Burbagovo „Divadlo“, postavil novou divadelní budovu „Růži“. V jejím sousedství stály další zábavní podniky, tato oblast tedy byla Londýňany hojně navštěvovaná. Od roku 1594 se zde natrvalo usídlila „Společnost lorda admirála“, do které patřila i největší herecká hvězda alžbětinského divadla, Edward Alleyn, pozdější Henslowův zeť. Henslow od herců nevybíral dohodnuté nájemné, ale podíl z denního zisku.¹⁸⁴ Ten činil polovinu vstupného za místa na galeriích, podíl ze vstupného za místa ke stání do přízemí náležel hercům. Tyto podíly mu tedy zajišťovaly slušný zisk a rychlou návratnost investovaného kapitálu. Podle dostupných faktů to byla obvyklá praxe i mezi ostatními divadelními podnikateli.¹⁸⁵ Majitel divadelní budovy z podílu také hradil opravy budovy a platil poplatky mistru královských zábav, který hry schvaloval. Mezi povinnosti majitele rovněž patřilo přispívat na chudé a nemocné. Herci si od svého investora Henslowa půjčovali peníze na nové kostýmy a kulisy a také na honoráře pro autory, kteří pro ně psali hry. Soubor se tak stal na Henslowovi zcela závislým a on spravoval veškeré jejich finanční záležitosti a také disponoval se skladem kostýmů.¹⁸⁶ V pozdějších letech sponzoroval kromě „Společnosti lorda admirála“ také „Soubor hraběte z Worcesteru“ a „Soubor princezny Alžběty“ (dcery Jakuba I.). Dále nechal postavit další dvě divadla – „Štěstěnu“ a „Naději“; ta byla přestavěna z medvědince a jednou za čtrnáct dní se v ní provozovaly medvědí a psí zápasy.¹⁸⁷ Divadla tak stále zůstala propojena s „pokoutním“ světem zvířecích zápasů.

¹⁸³ Greenblatt, S., *William Shakespeare, Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007, s. 236.

¹⁸⁴ Wickham, G., c. d., s. 82.

¹⁸⁵ Bejblík, A., c. d., s. 158-160.

¹⁸⁶ Wells, S., c. d., s. 87.

¹⁸⁷ Ackroyd, P., c. d., s. 73.

Herci se tedy neustálým zadlužováním vůči majiteli divadla na něm stávali více a více závislími. Často se také mohli ocitnout ve vězení pro dlužníky, nebo patřili mezi londýnskou chudinu. Z některých se naopak stávali noví divadelní podnikatelé.¹⁸⁸ Pokud investor soubor zcela neovládl, herci se osamostatnili a převzali i správu divadelní budovy. Mohli také odejít do souboru, kde byly pro herce výhodnější podmínky, nebo kupovali divadelní podíly ve svém nebo i v jiném souboru. Vydělané peníze pak nejčastěji investovali do pozemků na venkově, jak je patrné i na příkladu Williama Shakespeara.¹⁸⁹ Herci tak mohli zbohatnout, zakoupit si erb a nemovitosti a dostat se do vyšší společnosti jako „úctihodní“ měšťané. Společenský vzestup si zajistil i již zmiňovaný Edward Alleyn.¹⁹⁰ Jako herec byl ve své době nejuznávanějším představitelem tragických a hrdinských rolí, které pro něho psal především Christopher Marlow. Díky sňatku s Henslowovou dcerou získal finanční zázemí. V polovině 90. let 16. století si pronajal medvědinec a později se stal mistrem královských her. Výnosy ze psích, kohoutích a jiných zvířecích zápasů byly velké, protože se na výsledky uzavíraly vysoké částky. V roce 1600 postavil v Londýně nové divadlo „Štěstěnu“ (společně s Henslowem) a podílel se i na ziscích z divadla „Červený býk“. Rovněž, již jako uznávaný člen vyšší londýnské společnosti, financoval školu a špitál.¹⁹¹

I Shakespeareova herecká společnost, do které patřil i Richard Burbage, syn Jamese Burbage, pochopila, že podílnictví z vlastnictví divadelní budovy je mnohem výnosnější, než podíly ze zisku. V roce 1598 (již po smrti Jamese Burbage) vypršel nájem pozemku, na kterém stálo „Divadlo“. Protože se nemohli dohodnout s majitelem pozemku na dalším pronájmu, rozhodli se založit si divadlo vlastní.¹⁹² K tomu došlo o rok později a divadlo bylo nazváno „Svět“ (*The Globe*). Podíly na budově i z výnosů se rozdělily na dva díly – první patřil Richardu Burbagovi a jeho bratrovi Cuthbertovi a druhý podíl byl rozdělen mezi pět hlavních členů hereckého souboru v čele s Williamem Shakespearem.¹⁹³ Po smrti Jamese Burbage zdědili jeho synové také budovu „U černých bratří“, kterou pronajali chlapeckému sboru choristů; po zrušení tohoto souboru budovu

¹⁸⁸ Stříbrný, Z., *William Shakespeare*, Praha 1964, s. 16.

¹⁸⁹ Greenblatt, S., c. d., s. 252-253.

¹⁹⁰ Bejblík, A., c. d., s. 144, 162.

¹⁹¹ Wells, S., c. d., s. 87.

¹⁹² Chambers, E. K., c. d., s. 328.

¹⁹³ Hodek, B., c. d., s. 13-134.

využívali pro zimní produkce, tak jak kdysi zamýšlel James Burbage.¹⁹⁴ Podle zjištění divadelních historiků si tak herci-podílníci vydělali asi sedmkrát až desetkrát více než si v té době vydělal průměrný řemeslník a obchodník nebo učitel s univerzitním vzděláním.¹⁹⁵ Proto se nezdá jejich společenský postup, kupování pozemků a titulu gentleman tak nepravděpodobné. Jejich úsilí společensky se „vyšvihnout“ bylo také často jejich méně šťastnými kolegy zesměšňováno. Například ve hře „Histriomastix čili bič na herce“ jim bylo vyčítáno, že si tito venkované přivlastňují erby a vyvyšují se nad své univerzitně vzdělané kolegy. Podobně bylo jejich podnikání s pozemky zesměšňováno ve hře „Návrat z Parnasu“, která byla napsána neznámým autorem v Cambridgi kolem roku 1600 a je v ní zmiňován i Shakespeare.¹⁹⁶ I přes tyto výtky si herci od jejich postupné profesionalizace a stabilizace hereckých družin po nástupu Alžběty I. společensky polepšili, což mělo dobrý vliv na další rozvoj alžbětinského dramatu a rozvoj literatury vůbec. Pokud se však herci nepodíleli na divadelním podnikání, jejich postavení bylo stále závislé na jejich šlechtických patronech a často byli využíváni i jako sloužící.¹⁹⁷

Divadelní podnikatel Henslowova typu také mohl přesunovat herce z jednoho svého souboru do druhého, nebo společnost úplně rozpustit a založit nový soubor. Nejvýznamnějším hereckou družinou osmdesátých let byli „Služebníci královny Alžběty“. Do roku 1583 královna vlastní soubor neměla.¹⁹⁸ Výběrem herců pro královnu byl pověřen Edmund Tilney, „mistr královských zábav“.¹⁹⁹ „Služebníci královny Alžběty“ využívali nově postavené divadlo „Mezivalí“ i Burbagovo „Divadlo“, často také kočovali po venkově. K jejich repertoáru patřilo mnoho z her, které později Shakespeare použil jako předlohu, například „Král Lear“, „Strastiplná vláda krále Jana“, „Skutečná tragédie Richarda III.“ nebo „Slavná vítězství Jindřicha V.“ Největší hvězdou souboru byl Richard Tarleton, který podobně jako většina herců té doby pocházel z nejnižších vrstev venkovského obyvatelstva, dokonce se tradovalo, že pracoval jako pomocník v hospodě a dostal se k divadlu, když tam hrála kočovná herecká

¹⁹⁴ Ackroyd, P., c. d., s. 174.

¹⁹⁵ Hodek, B., c. d., s. 73.

¹⁹⁶ Bejblík, A., c. d., s. 142.

¹⁹⁷ Wells, S., c. d., s. 78.

¹⁹⁸ Greer, G., c. d., s. 44-46.

¹⁹⁹ Greenblatt, S., c. d., s. 227.

společnost.²⁰⁰ Protože se jednalo o soubor královny, dostávali „Služebníci královny Alžběty“ při zájezdech na venkov vyšší odměny než jiné družiny. Neměli však stálou divadelní budovu a konkurovalo jim mnoho dalších souborů. I mezi nimi však existovali tzv. herci-podílníci, kteří vlastnili určitý podíl na společném majetku, ke kterému například patřily kostýmy, kulisy nebo texty her. Po znovuotevření divadel po morové epidemii v roce 1593 vznikly dvě velké herecké společnosti, „Společnost lorda admirála“, do které patřil Edward Alleyn a finančně ji zajišťoval Henslow a „Společnost lorda komořího“, složená z herců-podílníků, mimo jiné Richarda Burbage a Williama Shakespeara.²⁰¹ V roce 1598 vyšlo nařízení, podle něhož mohl hereckou družinu vlastnit pouze panovník nebo baron, což vedlo k postupnému konci menších souborů. Naopak tyto dva nové soubory zaštitěné významnými dvořany Alžběty I., získaly jakýsi monopol na divadelní produkce v Londýně.²⁰²

V případě, že herecký soubor získal stálou divadelní budovu v Londýně, stabilizovala se i návštěvnost a okruh publika. Bez publika divadlo nemohlo existovat. Londýňané si divadlo oblíbili. I život na londýnských ulicích byl velice rušný a hluchý a některá představení se odehrávala přímo zde.²⁰³ Pouliční herci na ulicích předváděli dramatizace historických událostí, nebo zde zpívali kupletisté, obchodníci předváděli své zboží a snažili se nalákat zákazníky. I typická londýnská mluva (tzv. *cockney*) se často objevovala u postav v alžbětinských hrách.²⁰⁴ Tehdejší publikum je možno rozdělit na lidové a dvorské. Zatímco finančně výhodnější a také prestižnější byla pro divadelní soubory představení u dvora, skutečným publikem a také předobrazem pestrých postav z alžbětinských her byli prostí Londýňané.²⁰⁵ I proto však bylo divadlo pokládáno zástupci města a církevními autoritami za „semeniště“ hříchu, kde se scházela ta nejhorší londýnská spodina, vrazi, prostitutky, zlodějové, tuláci, žebráci a mladí šlechtici, kteří rádi vyvolávali výtržnosti.²⁰⁶ Ti podle puritánů kazili i londýnské tovaryše, kteří místo aby pracovali, chodili do divadel.²⁰⁷ Mezi další návštěvníky patřili

²⁰⁰ Bejblík, A., c. d., s. 144.

²⁰¹ Hodek, B., c. d., s. 77.

²⁰² Wickham, G., c. d., s. 116.

²⁰³ Greer, G., c. d., s. 25-26.

²⁰⁴ Ackroyd, P., c. d., s. 165-166.

²⁰⁵ Wickham, G., c. d., s. 316.

²⁰⁶ Hodek, B., c. d., s. 80.

²⁰⁷ Ackroyd, P., c. d., s. 113.

studenti z londýnských právnických kolejí, které měly sídlo v Templu.²⁰⁸ Orgány londýnské městské rady z pochopitelných důvodů dělalo velké množství lidí, které se vyskytovalo na jednom místě. V alžbětinské době neexistovalo něco podobného jako pořádková policie, proto každé velké shromáždění představovalo nebezpečí.²⁰⁹ Představení se hrála odpoledne, což znamenalo, že kvůli umístění divadel za hradbami města, cesta tam trvala delší dobu. Proto například tovaryšové, pokud chtěli jít na představení, končili svoji práci již kolem dvanácté hodiny. V roce 1582 proto bylo zakázáno pouštět tovaryše, učedníky a služebníky na divadelní představení.²¹⁰ V Shakespearově době se navíc hrálo celý rok, často i ve svátek, což se nelíbilo představitelům anglikánské církve a především vlivné skupině puritánů, kteří v kostelech kázali proti zkaženosti herců a divadelní produkci.²¹¹ Podle nich byli herci nejhorší ze všech hříšníků, proto všechna neštěstí Anglii potkala kvůli nim a jejich hříchům. Puritáni nesouhlasili ani s napodobováním lidské řeči a chování a vadilo jim zejména oblékání mužů do ženských šatů. Divadelní představení také časově kolidovala s kázáními a s náboženskými obřady, přesto však většina lidí dávala přednost návštěvě divadla. Proto, když vypukly v Londýně nějaké nepokoje, například mezi studenty nebo tovaryši, byla představení na nějaký čas zakázána.²¹² Ale nešlo jen o obavy z nepokojů, ale i o omezování práv londýnské městské rady. Když vznikl první profesionální soubor „Služebníci hraběte z Leicesteru“, královna jim udělila povolení k produkci v Londýně i mimo něj (pouze nesměli hrát v době bohoslužeb a jejich hry musel schválit mistr královských zábav), ale současně díky jejímu povolení nesměly do jejich činnosti zasahovat místní městské správy. Představitelé londýnské městské rady s tím pochopitelně nesouhlasili.²¹³

V roce 1612 napsal Thomas Heywood „Obranu herectví“, v níž obhájí starobylost a účtyhodnost herecké tradice a upozorňuje i na „obdivuhodné alžbětinské divadelní budovy“.²¹⁴ Přesto však slovní útoky proti divadlům a hercům pokračovaly. Mnohokrát byly královně adresovány stížnosti na londýnská divadla, ve kterých je jejich odpůrci obviňovali z šíření chaosu a nepořádku ve

²⁰⁸ Bejblík, A., c. d., s. 19.

²⁰⁹ Chute, M., c. d., s. 41.

²¹⁰ Hodek, B., c. d., s. 47.

²¹¹ Greer, G., c. d., s. 27.

²¹² Chambers, E. K., c. d., s. 331.

²¹³ Bejblík, A., c. d., s. 165-166.

²¹⁴ Chambers, E. K., c. d., s. 251.

městě a shromažďování příliš velkého množství lidí. Dále také městská rada zakázala všem hostinským umožňovat předvádění her v jejich hostincích.²¹⁵ Povolení mohli získat pouze v případě, pokud byla tato představení předem schválená starostou a pokud zaplatili předem dohodnutou částku za toto povolení a přispěli na chudé a nemocné. Londýnské městské radě záleželo tedy především na zachování svého práva na cenzuru a také jí šlo o zdanění divadelních zisků.²¹⁶ Od roku 1581 měl schvalování her na starosti úřad mistra královských zábav, po nástupu Jakuba I. tento úřad převzal i cenzuru tisku (od roku 1607), která byla do té doby v kompetenci canterburského arcibiskupa a londýnského biskupa, případně královské Tajné rady. Město tak přišlo i o podíl ze zisku z provozování divadel, který schvalování her zajišťovalo. V roce 1591 vydal londýnský starosta nařízení, podle něhož se hercům zakazovalo hrát v neděli a ve čtvrtek. V tomto případě se však nejednalo o náboženské důvody, nýbrž o to, že kvůli divadlu začal upadat zájem o medvědí zápasy, které si mimo jiné oblíbila i královna Alžběta I.²¹⁷ V roce 1600 se ještě více stupňovaly útoky proti londýnským divadlům a hrám, které se zde hrály. Státní rada nařídila strhnout divadlo „Meziválí“, případně ho použít k jinému „dobrému“ účelu. Hrát se mohlo pouze dvakrát týdně, ne však v neděli a v postních dnech. Také bylo zakázáno pořádat divadelní produkce v hostincích. Proti dvěma největším souborům však nedokázala zakročit ani Státní rada ani londýnský starosta, protože dobře věděli, že si královna divadlo velice oblíbila a oba soubory byly často zvány ke dvoru. Navíc mezi členy Státní rady byl lord komoří i lord admirál, tedy patroni obou družin.²¹⁸ Jiná situace však byla mimo Londýn. Například ve Stratfordu, kde měli puritáni větší vliv, rozhodla městská rada, že se už nesmí hrát divadlo ve velkém sále na radnici.²¹⁹ Thomas Heywood ve své „Obraně herectví“ puritánům oponoval a namítal, že nikde v Bibli ani v jiných církevních dokumentech není herectví a divadlo uvedeno mezi „škodlivými a nepřipustnými věcmi“. Přesto však puritánské útoky proti divadlu neustaly; i v požáru divadla *Globe* v roce 1599 viděli „boží zásah“.²²⁰

Další hrozbou, kterou přinášelo shromažďování velkého množství lidí, byl přenos různých infekcí. Mor se v Londýně objevil v letech 1563 až 1603 asi

²¹⁵ Hodek, B., c. d., s. 150.

²¹⁶ Bejblík, A., c. d., s. 165-166.

²¹⁷ Wickham, G., c. d., s. 63.

²¹⁸ Greenblatt, S., c. d., s. 159.

²¹⁹ Halliday, F. E., c. d., s. 164.

²²⁰ Hodek, B., c. d., s. 164.

pětkrát. Během morových epidemií zemřelo přibližně třicet tisíc Londýňanů.²²¹ V okamžiku, kdy se v Londýně objevil mor, byla všechna představení zakázána a divadla uzavřena. K tomu došlo i v letech 1592 až 1593, kdy objevily první zmínky o Shakespearově působení v Londýně.²²² Protože se herecké soubory potřebovaly uživit, nezbývalo jim nic jiného, než jezdit po venkovských štacích, tedy tam, kam se ještě epidemie nedostala. Tyto zájezdy neměly pevný časový harmonogram, ale závisely na zájmu publika. Kočování bylo velice vyčerpávající a finančně nevýhodné, proto docházelo k rozpadu souborů.²²³ Na ekonomické problémy doplatil i „Soubor královny Alžběty“, do existenčních problémů se dostaly i „Soubor hraběte z Pembroke“ a „Soubor hraběte ze Sussexu“, ostatní herecké skupiny se musely reorganizovat (viz příklad vzniku „Souboru lorda komořího“ a „Souboru lorda admirála“). V roce 1600 se soubory dostaly do dalších problémů po zveřejnění výnosu Tajné rady, který omezoval počet londýnských hereckých společností a podle něhož byly povoleny pouze dvě představení v týdnu.²²⁴

Ekonomické problémy, do kterých se některé soubory během zákazu vystupování v Londýně a po dalších omezeních jejich činnosti, dostávaly, tak paradoxně napomohly k publikování her. Texty her byly podobně jako kostýmy, kulisy a rekvizity nejcenějším majetkem herecké skupiny.²²⁵ V případě, že snad došlo během představení k požáru, byly také tím prvním, co se členové souboru snažili zachránit. Avšak aby vylepšili svoji finanční situaci, byli někdy nuceni tyto texty prodávat tiskařům. V alžbětinské době nebylo autorství hry důležité, jakmile ji dramatik odevzdal souboru a dostal za ni zaplacení, stala se hra majetkem souboru, který s ní mohl volně nakládat.²²⁶ Soubor hrál hru tak dlouho, dokud byla úspěšná, případně si ji později nechal od někoho přepsat a upravit. Záleželo tedy pouze na hercích, zda hru od autora koupí, existovala také možnost, že hru nakonec koupila konkurence. Dva největší londýnské soubory (lorda admirála a lorda komořího) uvolnily k tisku značnou část svých her, protože potřebovali finanční hotovost, aby mohli dokončit stavbu svých divadel. Když byl v roce 1607

²²¹ Ackroyd, P., c. d., s. 112-113.

²²² Stříbrný, Z., c. d., s. 10-12.

²²³ Bejblík, A., c. d., s. 153.

²²⁴ Chambers, E. K., c. d., s. 331.

²²⁵ Hodek, B., c. d., s. 74-75.

²²⁶ Greer, G., c. d., s. 9-11.

rozpuštěn herecký soubor choristů od sv. Pavla, jejich hry se objevily jako součást výprodeje jejich divadelního majetku.²²⁷

Organizace londýnských nakladatelů a tiskařů byla založena v roce 1557 ještě za vlády královny Marie I. Její vznik iniciovala Koruna, aby získala přehled o publikovaných knihách či letácích a zabránilo se tak tisku nežádoucích prací, což se týkalo především knih s teologickým tématem. Organizace tedy měla evidovat vše, co bylo dáno k tisku a kontrolovat, aby všechny knihy nejprve prošly cenzurou.²²⁸ Tato opatření pokračovala i za vlády Alžběty I. Současně ale právo tisknout knihy měl pouze člen cechu tiskařů a nakladatelů. V letech 1616 až 1622 byl předsedou organizace Shakespearův přítel a stratfordský rodák Richard Field. Pokud nakladatel získal k tisku nějaký rukopis, musel si tedy nejprve obstarat souhlas cenzora a potom titul zapsat do nakladatelského rejstříku. Tím získal právo titul vydat. Díky nakladatelskému rejstříku se dochoval nejúplnější soupis titulů vydaných v alžbětinské době, přestože některé tituly zde zapsané nikdy nevyšly a některé naopak nebyly do rejstříku zapsány. To se stávalo především u chudých tiskařů, kteří rukopisy získávaly nelegálně a vyhýbali se tak záznamům v rejstříku. Například v roce 1599 vytiskl William Jaggerd sbírku „Vášnivý poutník“, autorství básní připsal Williamu Shakespearovi, přestože jeho bylo pouze pět básní.²²⁹ Proti tomu se v „Obraně herectví“ ohradil i autor několika básní ze sbírky, které byly nesprávně přisouzeny Shakespearovi, Thomas Heywood. A to navzdory faktu, podle něhož se v alžbětinské době na autorství příliš nehledělo a mezi dramatiky bylo zvykem přebírat a předělávat cizí a již vyzkoušené hry.²³⁰ Původní text, který autor přinesl hereckému souboru (který si u něj hru objednal) se také lišil od textu přednášenému na jevišti, protože před uvedením byl předán ke schválení mistru královských zábav a později byly další úpravy provedeny při zkoušení hry. V roce 1623 vyšlo foliové vydání sebraných Shakespearových dramát. V té době se již o vydávání her starali i sami dramatikové a snažili se tak předcházet nepřesným a pirátským vydáním.²³¹

²²⁷ Bejblík, A., c. d., s. 193-194.

²²⁸ Tamtéž, s. 185-189.

²²⁹ Stříbrný, Z., c. d., s. 18-20.

²³⁰ Greer, G., c. d., s. 9-11.

²³¹ Hodek, B., c. d., s. 254-255.

I u hereckých souborů došlo po smrti Alžběty I. ke změnám.²³² Soubor lorda komořího se po nástupu Jakuba I. přeměnil na „Králov soubor“, „Soubor hraběte z Worcesteru“ v roce 1604 na „Soubor královny Anny“ (manželky Jakuba I.) a ze „Souboru lorda admirála“ se v roce 1606 stal „Soubor prince Jindřicha“. Po smrti prince Jindřicha se jeho patronem stal Fridrich Falcký, když se oženil s dcerou Jakuba I. Po jeho korunovaci českým králem se dále název družiny změnil na „Soubor českého krále“. Existoval také „Soubor české královny“.²³³ Pro „Králov soubor“ byl přímý králov patronát výhodný, protože jako královi služebníci podléhali pouze jeho pravomoci a dostali zvláštní povolení vystupovat nejenom v divadle *Globe*, ale i ve všech městech a obcích po celé Anglii.²³⁴ Na straně druhé se však nyní ocitli pod královou kontrolou, a proto se museli řídit především jeho vkusem a nejenom vkusem obyčejného londýnského publika. Členy „Králova souboru“ Jakub I. mohl využívat i jako komorníky, protože nyní patřili k jeho služebnictvu.²³⁵ Všechny herecké společnosti, které měly povolení k divadelní produkci, tak přešly pod přímý patronát jednotlivých členů královské rodiny.

²³² Black., J. B., c. d., s. 495-496.

²³³ Hodek, B., c. d., s. 175-176.

²³⁴ Chambers, E. K., c. d., s. 335.

²³⁵ Wells, S., c. d., s. 195.

Čtvrtá kapitola

Ve službách státu

Státní moc i umění se navzájem vždy ovlivňovaly. Sdělovací prostředky se staly politickým nástrojem. Pomocí knih i divadelních her bylo možno upravovat historii tak, aby lépe odpovídala představitelům státní moci. I v alžbětinské době bylo umění využíváno jako zbraň propagandy. Před rozvojem sdělovacích prostředků bylo divadlo nejlepším prostředkem, jak zasáhnout nejširší publikum. Proto mělo drama v této době důležitou funkci.²³⁶

Literární dílo je také nutné chápat v historických a společenských souvislostech, ve kterých vznikalo. V hrách a alegoriích Williama Shakespeara a jeho kolegů mohla Alžběta I. i Jakub I. vidět zrcadlo vlastních politických a náboženských problémů. Shakespeare ve svých historických hrách podává nejenom obraz Anglie minulosti, ale i obraz Anglie, ve které žil. Přestože se tedy hry odehrávají v anglické minulosti, aplikuje v nich aktuální problémy své doby. Nepředkládá však divákům skutečný portrét alžbětinské doby, ale svoji představu ideálního světa.²³⁷

Umělci, kteří byli financováni dvořany nebo přímo královnou (králem), se prakticky stávali na svém mecenáši závislí i volbou témat. Dramatikové byli postaveni před dilema, jak si neznelíbit vládce, ale přitom ukázat skutečnost a vlastní názory. V 16. století se umění stalo zbraní politické propagandy, stejně tak i touha dramatiků a básníků zalíbit a zavděčit se jejich šlechtickým patronům. Na tom závisela i míra jejich emancipace. Oslava královny (krále) znamenala i přijetí u dvora a umělecký úspěch. Oblíbeným uměleckým prostředkem bylo také srovnávání panovníka s historickými postavami z Bible, z anglické historie nebo mytologie. Marie I. byla pro nepřátele Kirké, Klytaimnéstra, Dalila, Jezabel, Médea, Kalypsó nebo Meduza, tedy postavy z biblické nebo antické mytologie, které mají negativní výklad. Naopak Alžbětu I. její příznivci později nazývali Glorianou, přirovnávali ji k Dianě, k Alexandrovi nebo k Artušovi, k „dobré královně Ester“, tedy k silným ženám a k hrdinům.²³⁸

²³⁶ Srv. Bevington, D., *Tudor Drama and Politics*, London 1968, s. 3.

²³⁷ Srv. Stříbrný, Z., *Shakespearovy historické hry*, Praha 1959, s. 57.

²³⁸ Wickham, G., *Early English Stages*, London 1959, s. 197-209.

Již za vlády Jindřicha VIII. byly při oficiálních příležitostech oblíbené alegorické hry, které reagovaly na jeho zahraniční politiku. Například v roce 1522 při návštěvě císaře Karla V., který do Anglie přijel podepsat spojeneckou smlouvu, byla představena alegorická hra, ve které tři mladíci se jmény „Přátelství“, „Rozvážnost“ a „Síla“ zkrotili divokého koně, který měl představovat francouzského krále Františka I. Když se politická situace změnila a z císaře se stal nepřítel, při schůzce Jindřicha VIII. s francouzským velvyslancem předvedl dětský chlapecký soubor hru, ve které byl naopak zesměšňován císař. Hlavním hrdinou hry byl kardinál Wolsey, který „srazil“ španělského krále na kolena a pomohl k návratu do Francie zajatým „synkům“ francouzského krále. Umělec musel rovněž pružně reagovat na politické změny a oslavovat nejen panovníka, ale i jeho spojence. V době Jindřichovy poslušnosti katolické církvi se objevily hry, v nichž Wolsey a král sjednotili církve a přemohli Luthera. Wolsey a Jindřich VIII. byli prezentováni jako „Obránci víry“.²³⁹

Také na dvoře Alžběty I. byly tzv. „masky“²⁴⁰ předváděny při státních návštěvách nebo při uvítání cizích vyslanců. Na své korunovační slavnosti byla Alžběta přirovnávána k Deboře.²⁴¹ Královna byla samozřejmě oslavována i v dramatech. Shakespearova historická hra „Jindřich VIII.“ končí narozením Alžběty I. a v závěru se objevuje věštba, že její vláda se stane požehnáním pro celou zemi.²⁴² Také se zde objevuje chvalozpěv na jejího nástupce Jakuba I.²⁴³ Thomas Heywood ve své dvoudílné hře „Neznáte-li mne, neznáte nikoho“ vylíčil nejenom založení Královské burzy v Londýně, ale i těžký život mladé Alžběty a potíže, s nimiž se dostávala na trůn.²⁴⁴ Novým tématem těchto alegorií za vlády Alžběty I. se také stala otázka jejího sňatku a následnictví na anglickém trůnu.²⁴⁵

Osoba panovníka však nebyla jediným zájmem umělců. Satira se zaměřovala také na vztahy Anglie k jiným zemím, hry zesměšňovaly nepřátelské

²³⁹ Srv. Bevington, D., c. d., s. 6-7.

²⁴⁰ Masky byly druh výpravné dramatické maškarády předváděné před urozeným publikem. Mezi její hlavní složky patřily nákladné kostýmy, hudba a tanec. Srv. Hodek, B., *Shakespeare, kronika hereckého života*, Praha 1994, s. 188.

²⁴¹ Fraser, A., *The Lives of the Kings & Queens of England*, London 1983, s. 205.

²⁴² Shakespeare, W., *Jindřich VIII.*, Praha 1962, Akt V, Výstup 4, s. 110-112.

²⁴³ Srv. Bejblík, A., *Shakespearův svět*, Praha 1979, s. 33.

²⁴⁴ Srv. Klein, D., *The Elizabethan as Critics*, New York 1963, s. 58.

²⁴⁵ Podle svědectví španělského vyslance De Silvy, který byl na jednom takovém představení přítomen však královna vyjádřila nelibost nad zvoleným tématem. Mohlo se však jen jednat o hru před španělským vyslancem v době, kdy se o ni ještě ucházel Filip II. Srv. Bevington, D., c. d., s. 8.

země a jejich vládce, přestože anglická vláda pak musela čelit stížnostem od cizích velvyslanců.²⁴⁶ V Shakespearově „Jindřichovi V.“ jsou například zesměšňováni Skotové, Irové a Velšané. V Londýně se na scéně objevoval papež a Filip II. a autoři her si dělali posměch z katolického náboženství, na evropských dvorech se naopak hrály hry, které měly zesměšnit Alžbětu I., Luthera a Kalvína. Nejoblíbenější karikovanou postavou u anglických umělců byl španělský král. V „Tamburlainovi“ od Christophera Marlowa se také objevují narážky na Filipa II. a jeho aroganci.²⁴⁷ Tento trend pokračoval i za vlády Jakuba I., například v *The Triumph of Home and Industry* z roku 1617, která je protišpanělsky zaměřena. Jeden z herců byl oblečen jako španělský „dandy“ a ve hře byl zesměšňován španělský vyslanec.²⁴⁸ V době jednání o mezi obyvatelstvem nepopulárním sňatku Jakubova syna Karla se španělskou infantkou byla uvedena Middletonova „Hra o šachy“. Sňatková jednání byla nakonec neúspěšná. Ve hře se proto objevuje španělský vyslanec hrabě Gondomar jako černý rytíř (šachový kůň), Filip II. jako černý král, který dostane mat od bílého rytíře (koně) prince Karla. Hra byla po osmi reprízách zakázána.²⁴⁹

Zobrazováním dobových událostí se však autor mohl rovněž dostat do problémů s cenzurou. Hry se schvalovaly a podléhaly cenzuře. Největší pozornost cenzora budila dramata, ve kterých se vyskytla zmínka o občanské rebelii. Thomas Nashe a Ben Jonson napsali pro „Soubor hraběte z Pembroke“ protivládní satiru „Psí ostrov“. Státní rada nechala autora zatknout a rukopisy zabavila.²⁵⁰ Jonson ve hře „Dábel je osel“ kritizuje systém monopolů a korupci. Chlapci od Černých bratří se po nástupu Jakuba I. přejmenovali na „Děti královních zábav“. Několikrát se dostali do problémů se státní radou. V roce 1604 hráli hru *Philotas* od Samuela Daniela, která připomínala Essexovu vzpouru. Chapman, Jonson a Marston pro ně napsali hru „Na východ“, kde se objevují protiskotské narážky. Jonson a Chapman kvůli jejímu uvedení skončili ve vězení.²⁵¹ Chlapecký soubor se znovu dostal do problémů kvůli komentování aktuálního dění ve hře „Ostrov hlupáků“. V roce 1608 nastudovali Chapmanovu hru „Spiknutí a tragédie vévody z Bironu“, kterou napsal v roce 1602 podle

²⁴⁶ Tamtéž, s. 12.

²⁴⁷ Sales, R., *Christopher Marlow*, London 1991, s. 54.

²⁴⁸ Srv. Klein, D., c. d., s. 11.

²⁴⁹ Srv. Bejblík, A., c. d., s. 217-218.

²⁵⁰ Srv. Hodek, B., c. d., s. 121.

²⁵¹ Srv. Chambers, E. K., *The Elizabethan Stage*, Oxford 1923, Vol. 3, s. 255.

nedávné události ve Francii, která se podobala Essexově vzpouře a skončila popravou Charlese, vévody z Bironu. Jejich představení vyvolalo zlost u francouzského velvyslance, protože ve hře francouzská královna fackuje milenku francouzského krále. Hra byla zakázána, a protože si herci dovolili karikovat dokonce i krále Jakuba, byla jejich činnost ukončena.²⁵² Mezi hry s nebezpečným aktuálním tématem za vlády Jakuba I. také patřila hra *Gowry*, která byla uvedena v roce 1604. Pojednává o spiknutí hraběte z Gowry proti tehdy ještě pouze skotskému králi Jakubovi VI., jehož postava ve hře také vystupuje. Po premiéře se hrála pouze jedna repríza, protože někteří členové státní rady dospěli k názoru, že není rozumné nechat hrát hru o spiknutí proti králi, a hra byla tedy stáhnuta.²⁵³

V alžbětinských hrách se objevovaly také postavy, které byly inspirovány skutečnými osobnostmi té doby. Inspirací jim byli obyčejní obyvatelé Anglie, ale i královna Alžběta I. a její dvůr. Královnin poslední favorit hrabě z Essexu, který byl oblíbený i mezi obyvateli Londýna, se na konci Alžbětiny vlády v hrách vyskytoval nejčastěji. Vedl dobrodružný život a jeho vztah s královnou nabízel možná historická srovnání. V Marlowově *Tragedy of Dido* je podle některých kartaginská královna Dido ztotožněna s Alžbětou I. a Aeneas s Essexem.²⁵⁴ V roce 1591 se Essex ve Francii účastnil obléhání Rouenu. Při této příležitosti se sešel s Jindřichem Navarským, budoucím francouzským králem Jindřichem IV., jeho maršálem Bironem a vévodou de Longueville. Jejich jména Shakespeare použil v komedii „Marná lásky snaha“.²⁵⁵ Mohl je znát buď z oblíbených letáků, které komentovaly aktuální domácí i zahraniční politické dění, nebo jejich jména získal přímo od Essexu. V této hře se hlavní hrdinové rozhodli založit akademii, kde se měli odloučení od světa věnovat vědám. Podobné akademie byly již od konce 15. století populární po celé Evropě. I angličtí osadníci jednu založili v Irsku a pozvali tam k přednáškám Spensera.²⁵⁶ Shakespeara zřejmě inspiroval podobný kroužek básníků a intelektuálů kolem Waltera Raleigha, nazývaný „Škola noci“. Essex a Raleigh byli rivalové, kteří spolu bojovali o přízeň Alžběty

²⁵² Srv. Bejblík, A., c. d., s. 161.

²⁵³ Srv. Hodek, B., c. d., s. 188.

²⁵⁴ Srv. Shepherd, S., *Marlow and the Politics of Elizabethan Theatre*, Brighton 1986, s. 52.

²⁵⁵ Navarre je Jindřich IV., Berowne představuje maršála Birona, Dumaine vévodu Du Mayne, bratra vévody de Guise, Longaville je vévoda de Longueville, guvernér Normandie, Moth je markýz de la Mothe. Srv. Bevington, D., c. d., s. 15; Philips, G., Keatman, M., *William Shakespeare ve službách tajné policie*, Praha 1997, s. 84.

²⁵⁶ Srv. Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, Praha 1989, s. 183-184.

I. Čtyři hlavní hrdinové svým popisem odpovídají Essexovi a jeho přátelům, které autor zobrazil lichotivě. Naopak druhá skupina představuje Raleigha a jeho společníky a autor je zesměšňuje. To odpovídá Shakespearovu vztahu k Essexovi. Shakespeare Essexu obdivoval a Essexův přítel Southampton byl Shakespearovým patronem. V Shakespearově „Jindřichovi V.“ se objevuje aktuální narážka na Essexovu výpravu do Irska proti irským katolickým rebelům. Chor zde žádá publikum, aby porovnálo vítězné přijetí Jindřicha V., když se vracel z Francie do Londýna, s tím, jaké by zažil hrabě z Essexu, kdyby se vrátil z irské expedice. Protože hru Shakespeare napsal ještě před Essexovým návratem, nemohl vědět, jak neslavně jeho výprava skončí.²⁵⁷

Politické drama pochopitelně odráželo i náboženské problémy.²⁵⁸ Politické i náboženské směřování dramatu se měnilo podle oficiální politiky. Reformační vůdci za vlády Jindřicha VIII. brzy poznali, že potřebují silnou propagační zbraň proti zastáncům staré víry a tou se mohlo stát právě drama. Antikatolicky zaměřené drama nebylo přímo řízeno Jindřichem VIII., ale jeho reformačními ministry. Největším patronem reformačních her byl Thomas Cromwell.²⁵⁹ Richard Taverner napsal pod Cromwellovým vedením *The Second Book of the Garden of Wisdom*. Měla sloužit jako nástroj pro protipapežskou podporu pro Jindřicha VIII. Také ve hře *Temperance and Humility* se projevila část Cromwellovy kampaně připravit národ na reformaci a rušení klášterů. John Bale ve hře *Three Laws* ukazuje morální zločiny katolické církve, zabývá se katolickým ritem a doktrínou. Vyjadřuje také podporu sňatkům kněží. Krista vykresluje jako příklad ctnosti. V jeho hře o králi Janovi je jeho hlavní hrdina vždy v právu, protože vystupuje proti katolické církvi. Postava tak mohla být srovnávána s Jindřichem VIII.²⁶⁰

Za vlády Marie I. se situace obrátila a začaly vznikat prokatolické hry. Například ztracená *Anglia Deformata* and *Anglia Restituta*, která se hrála v Trinity College v Cambridgi a ztracená moralita *Genus Humanum*. Hrály se také adaptace předreformačních her. Královna sama však neprojevovala zájem,

²⁵⁷ Shakespeare, W., *Jindřich V.*, Praha 2003, Akt V, Výstup 8, s. 22-34.

²⁵⁸ Už ve středověku se objevily hry, které kritizovaly církve. Hra *Antikrist* z roku 1160 kritizovala nešvary církve, za viníka označila papeže. Srv. Bevington, D., c. d., s. 27.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 96-97.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 97-98.

aby se problémy její vlády objevovaly v divadelních hrách.²⁶¹ Dvůr se vrátil k představením a maskám jako na konci vlády Jindřicha VIII.

Pro počátek vlády Alžběty I. byla typická její dvojí hra se Španělskem a nejasnost v náboženské otázce. Pro protestantské autory se nová královna stala nadějí návratu k jejich víře. Rané alžbětinské drama tak zachytilo její umění v nacházení náboženského konsensu. Nejasný postoj Alžběty I. k náboženství z počátku vlády se projevil například ve hře *King Darius*, která vyjádřila obavy protestantů z restaurace katolictví.²⁶² V roce 1563 napsal John Fox „Knihu mučedníků“, propagandistické dílo, které mělo „barvitě“ popsat utrpení protestantů za vlády Marie I. a oslavit první protestantské mučedníky. Podruhé byla kniha vydána v roce 1570, když papež exkomunikoval Alžbětu I. Nathaniel Wood ve hře *Conflict of Conscience* z roku 1570 také reagoval na exkomunikaci Alžběty I. Zabývá se otázkou, co by se stalo, kdyby se angličtí protestanti znovu ocitli pod papežskou inkvizicí a zda by se ze strachu zřekli své víry. Hra *Thomas lord Cromwell*, která vznikla mezi lety 1597 a 1602 oslavuje reformaci a jednoho z jejích tvůrců.²⁶³ Hlavní hrdina je ve hře milován obyvateli i králem a nenáviděn zkorumpovanou aristokracií. Je popraven jen proto, že králova milost nebyla včas doručena. Cromwell se tak pro protestantské dramatiky stal hrdinou reformace. Do náboženského literárního boje se zapojila i lidová tvořivost. Vznikaly balady, které odsuzovaly a zesměšňovaly papeže. Katolickou odpovědí na útoky dramatiků byly pamflety proti Alžbětě I. a její přirovnávání ke slabým králům a Leicestera k jejich favoritům nebo například drama anglického jezuita Edmunda Campiona „Jezabel“, které přirovnává Alžbětu I. k biblické královně, která přiměla svého manžela, aby se odvrátil od Boha a uctíval pohanské bohy.²⁶⁴

Dramatikové také reagovali na katolická spiknutí proti vládě a na španělské intriky. Drama *The Famous History of Sir Thomas Wyatt* z roku 1602, které napsal kolektiv autorů Dekker, Webster, Heywood a Chettle, je zaměřeno proti hrozbě katolické vlády, ale souviselo i s aktuální panikou ohledně nové španělské invaze.²⁶⁵ Španělská hrozba se podle autorů musela potlačit jakýmkoliv

²⁶¹ Shepherd, S., c. d., s. 1.

²⁶² Tamtéž, s. 1; Bevington, D., c. d., s. 130, 151.

²⁶³ Hra byla pravděpodobně napsána pro „Soubor lorda komořího“ jako odpověď „Souboru lorda admirála“ na hru o Oldcastlově. Srv. Bevington, D., c. d., s. 293-294.

²⁶⁴ Polišínský J., *Dlouhá tradice česko-britských styků*, in: *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 521; Stříbrný, Z., c. d., s. 148.

²⁶⁵ Srv. Bevington, D., c. d., s. 292-293.

způsobem. Marlowův „Masakr v Paříži“ měl sloužit jako výstraha líčením „zhoubných“ občanských válek a varovat Alžbětu I. před podobným osudem a před „podlou“ politikou katolických mocností.²⁶⁶ Upozorňuje i na nebezpečí spojení anglických katolíků se Španělskem. Guisové ve Francii také dostávali ze Španělska finanční podporu a získali ke svému činu papežské požehnání.

V hrách se projevovalo i náboženské směřování jejich autorů. Dekker vystupoval proti katolickému i puritánskému extremismu. Jonson se stal katolíkem a ve svých hrách puritány často karikoval. Chapman bránil katolíky v *The Gentleman Usher* a chválil charakter vévody de Guise a Filipa II. Také o Marlowovi se spekuluje, že patřil mezi skryté katolíky, ale v jeho hrách „Maltský Žid“ a „Doktor Faust“ hlavní hrdinové používají zlo proti zkorumpované církvi a papeži. Naopak Antony Munday byl puritán a napsal například protikatolická dramata „Sir John Oldcastle“ nebo „Sir Thomas More“. V jeho hrách se objevuje i postava Robina Hooda, kterého ztotožnil s Robertem, hrabětem z Huntingdonu, což mělo také aktuální příměr, protože 3. hrabě z Huntingdonu byl v 60. letech jedním z kandidátů na anglický trůn a nadějí puritánů.²⁶⁷

Oblíbeným hrdinou protikatolických dramát byl král Jan Bezzemek. Zpívaly se o něm také balady, které měly protikatolický podtext a oslavovaly ho jako prvního protikatolického bojovníka.²⁶⁸ První pokus zpracovat toto téma jako drama učinil v první čtvrtině 16. století biskup, spisovatel a vášnivý stoupenec anglické reformace John Bale. Hlavního hrdinu oslavoval jako bojovníka proti papežské tyranii. Nejznámějším zpracováním tohoto tématu je však Shakespearova hra „Král Jan“.²⁶⁹ Napsal ji na základě starší hry „Neklidná vláda krále Jana“, která vyšla v roce 1591.²⁷⁰ Mnoho badatelů v Shakespearově verzi nachází přímý odraz tehdejších událostí a osudů významných postav alžbětinské doby. V době protikatolických a vlasteneckých nálad autor reagoval na vítězství nad Španělskem. Francouzský král Jindřich III byl stejně jako Shakespearův král Jan otráven mnichem. Podobně jako Alžběta I. musel Jan bojovat o královskou

²⁶⁶ Shepherd, S., c. d., s. 123; Bejblík, A., *Shakespearův svět*, s. 83.

²⁶⁷ Srv. Bevington, D., c. d., s. 291-295.

²⁶⁸ Jeho násilná smrt způsobená katolickým mnichem je také zmiňována ve Foxově „Knize mučedníků“. Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 153.

²⁶⁹ U Shakespearovy hry „Král Jan“ (celým názvem „Život a smrt krále Jana“) je problém s datováním. Podle Chamberse ji napsal v letech 1596-1597. Srv. Stříbrný, Z. c. d., s. 149; Chudoba, F., *Knihy o Shakespearovi*, Praha 1941, s. 472.

²⁷⁰ Druhé vydání z roku 1611 neslo dodatek, že je napsal William Shakespeare. Jeho autorství však dosud nebylo prokázáno. Mohla to být přímá předloha, podle které zpracoval svoji hru. Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 149.

korunu a musel se rozhodovat mezi loajalitou k papeži a ke své zemi. V době, kdy Alžběta I. byla papežem exkomunikována a byla publikována papežská bula, která vyzývala ke svržení Alžběty I. z trůnu, proklamovala jeho hra myšlenku nezávislosti Anglie i anglické církve.²⁷¹ Ve hře se také objevila postava hraběte z Essexu. Jednalo se o předka Alžbětina oblíbence. V původní verzi Shakespearových předchůdců měl poněkud negativní úlohu. Nejprve žádal Jana o osvobození jeho synovce Artura, po Arturově zavraždění chtěl nabídnout anglickou korunu francouzskému králi, hrál hlavní roli v Janově sesazení a nakonec bojoval ve francouzském vojsku. V Shakespearově verzi vystupuje pouze na začátku hry, pak ho autor ukryl v řadách vzbouřené šlechty. Shakespeare zřejmě bral ohledy na přítele svého patrona Southamptona. Essex byl současně i královniným oblíbencem a autor si nemohl dovolit nelibost mocných.²⁷²

Hra zachycuje tři fáze Janovy vlády. Spor mezi Janem a jeho synovcem Arturem o anglickou korunu, Janův spor s papežem, který vedl k jeho exkomunikaci a králův spor s anglickými barony. I v tom se do hry promítly politické problémy Alžběty I. Je možné si místo toho představit spor o korunu mezi Alžbětou a Marií Stuartovnou, její náboženský spor s papežem a její exkomunikaci a boj Alžběty I. s katolickými šlechtici. Kvůli sporu s Janem přešli angličtí baroni do francouzského tábora dauphina Ludvíka a za Alžběty zase katolíci odcházeli do emigrace, odkud organizovali spiknutí proti královně. Podobnost je zřejmá i ve vztahu Jana k Arthurovi a Alžběty k Marii Stuartovně.²⁷³ Oba se svých soků báli a potřebovali se jich zbavit, ale oba se rovněž obávali možných následků.

V předchozích zpracováních hra podléhala extrémnímu překrucování buď na jednu nebo na druhou stranu. Katolíci krále Jana nenáviděli, protože vystoupil proti papeži a zabíral církevní majetek. Protestanti ho ze stejných důvodů naopak nekriticky oslavovali, pomínali jeho špatné činy a prohlašovali ho za předchůdce Jindřicha VIII. V Shakespearově podání se však spíše jednalo o oslavu nezávislosti Anglie. Došlo tak k historickému paradoxu. Zatímco Richard III. byl v Shakespearově hře z propagandistických důvodů vylíčen jako zločinec,

²⁷¹ Schoenbaum, S., *Internal Evidence and Elizabethan Dramatic Authorship*, London 1966, s. 48.

²⁷² Stříbrný, Z., c. d., s. 159.

²⁷³ V Peelově hře *David and Bethasbe* dochází k přirovnání konfliktu Davida a jeho syna Absolona ke sporu mezi Alžbětou I. a Marií Stuartovnou. Srv. Bevington, D., c. d., s. 219-220.

„slabošský“ král Jan Bezzemek se díky změně náboženských poměrů v Anglii stal reformačním hrdinou a mučedníkem. Podobně se i další slabý a duševně nemocný anglický král Jindřich VI. stal v tudorovském pojetí obětí nelegitimního krále Richarda III.

Drama se tedy stalo užitečným prostředkem k propagování nejrůznějších ideologií (ať již oficiálních či neoficiálních). Shakespearovy historické hry jsou pro badatele, kteří rozebírají okruh jeho témat, ideální pro hledání jeho politického i náboženského smýšlení. V jeho hrách se snaží najít aktuální politické narážky a problémy jeho současníků. Tudorovští panovníci v umění našli rovněž prostředek pro zajištění legitimacy své vlády, čemuž odpovídá i obraz anglických panovníků v tudorovské historiografii a dramatu. Úkolem Shakespearových historických her bylo ukázat ideálního panovníka. Autor se tedy nestavěl do role politického komentátora, ale spíše do role moralisty, který pomocí historických příkladů ukazoval, jaký by měl panovník být. Typickým příkladem je osoba krále Jindřicha V., který se stal zrcadlem panovníka a oslavou rytířských ctností. Tzv. „zrcadlové hry“, které začaly vznikat v 60. a 70. letech 16. století, se zaměřovaly na porovnávání vlád tyranů s vládami dobrých králů a popisovaly kvality ideálního panovníka. Na historické ilustraci a historickém materiálu se hledal příklad, který by se dal dobově aplikovat. Tyto hry nebyly zaměřeny proti Alžbětě I., ale naopak měly propagandistický účel i směrem do zahraničí.

V těchto hrách byl tedy prezentován názor, že královská moc nezávisí na božském právu, nýbrž na osobních kvalitách panovníka. V Marlowově „Eduardovi II.“ se objevuje mladý princ Eduard (budoucí král Eduard III.), který nemá žádné chyby a je tedy ideálním princem.²⁷⁴ Je loajální k Anglii i k otci, nedůvěřivý k Mortimerovi a k Francii. Jeho matka je jako původem francouzská princezna negativní postava. Monarchii mohl tedy zachránit jen tento dobrý princ, jinak by v zemi nastala anarchie.²⁷⁵

I Shakespeare se ve svých historických hrách „Richard II.“, „Jindřich IV.“, „Jindřich V.“ a „Jindřich VI.“ zabýval obrazem ideálního panovníka. Podobně jako Marlowův „Eduard II.“ byl vykreslen Shakespearův „Richard II.“,²⁷⁶ jehož

²⁷⁴ Sales, R., c. d., s. 17-32.

²⁷⁵ Shepherd, S., c. d., s. 190-192; Bevington, D., s. 217-218.

²⁷⁶ Mezi Shakespearovy prameny patřily například Holinshed, historický epos Samuela Daniela „Občanské války mezi dvěma rody Lancasterem a Yorkem“ nebo starší historická hra *Woodstock* (1591-1594), která se zabývá ranějším obdobím Richardovy vlády, od sňatku s českou

osud a závislost na oblíbených se podobal životu Eduarda II. Shakespeare se ve hře nezabýval počátkem Richardovy vlády ani selským povstáním z roku 1381, ale zaměřil se na konec jeho vlády, průběh jeho sesazení z anglického trůnu a nástup Bolingbroka, tedy Jindřicha IV., jímž se na trůn dostala nová dynastie, ze které později vzešli i Tudorovci. Hlavními tématy jsou otázka posvátnosti královského majestátu a zda se v případě sesazení pomazaného krále nejednalo o vzpuru proti „božímu“ řádu. Stejně jako u osoby krále Jana i o osudu Richarda II. existují dvě verze. V oficiální lancasterské verzi, která byla publikována ve všech dobových anglických dokumentech, byl Richard II. líčen jako slaboch, který se dobrovolně vzdal vlády, když se projevila jeho neschopnost vládnout. Ta neoficiální byla popsána především ve francouzských kronikách. Ilegálně se patrně dostala i do Anglie. V této verzi se naopak stal z Richarda mučedník a oběť zrady. Stejně jako u „Krále Jana“ byly obě verze neobjektivní a sloužily propagandě. Shakespeare k Richardovi II. přistoupil objektivněji a zdůrazňuje kladné i záporné stránky Richarda II. i Bolingbroka.²⁷⁷ Richard II. tak není pouze varovným příkladem krále-slabocha, ale narozdíl od jednorozměrného Richarda III. vzbuzuje i soucit. V Shakespearově hře nejdříve vystupuje jako pyšný vladař, který věří v božské právo králů, je mstivý a na svém dvoře podporuje korupci. Naopak Bolingbroka Richard nejprve pronásleduje. Bolingbrokův otec John z Gauntu má k synovi působivou řeč, ve které opěvuje Anglii a kritizuje Richardovu vládu.²⁷⁸ Později se Bolingbroke zachová jako politik machiavelistického typu a sympatie publika se přesunují na Richardovu stranu. V další Shakespearově hře „Jindřich IV.“ svůj nástup Jindřich IV. omlouvá politickou nutností. Zpočátku prý o korunu nestál, ale byl k ní donucen tlakem okolností.²⁷⁹

Shakespearova hra byla vysoce aktuální a politická. Za Alžbětiny vlády dosáhla čtyřicet repríz, což byl v té době velký počet. Hrála se v divadlech i při

princeznou Annou v roce 1382 po vzpouře baronů z roku 1397, která vypukla po zavraždění Thomase z Woodstocku. Dále se Shakespeare inspiroval i ze starých francouzských kronik (například z Froissartovy „Kroniky stoleté války“). Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 168.

²⁷⁷ Richard II. – jeho postava i období jeho vlády – byl v 90. letech 16. století v anglickém dramatu velice oblíbený. Další hry z tohoto období jsou například „Život a smrt Jacka Strawa“ a *Woodstock*. Srv. Shephred, S., c. d., s. 26; Schoenbaum, S., c. d., 87; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 204.

²⁷⁸ Shakespeare, W., *Richard II.*, Praha 2003, Akt II, Výstup 1, s. 33-34.

²⁷⁹ Shakespeare, W., *Jindřich IV.*, Praha 1982, Akt III, Výstup 2, s. 80-82.

soukromých představeních.²⁸⁰ Protože alžbětinci rádi hledali v dějinách poučení pro svou současnost, příklad a osud Richarda II. měl být výstražným příkladem, jak panovnickovy slabosti a jeho podléhání špatným rádčům vedou ke špatnému konci. Dvůr byl proto na tyto paralely mezi Richardem II. a Alžbětou velice citlivý. Scéna o sesazení krále se objevila až ve vydání 4. kvarta v roce 1608. V těch, které vyšly ještě za života Alžběty I., byla cenzurována.²⁸¹ Vláda Richarda II. byla královninými nepřáteli srovnávána s vládou Alžběty I. Důležité místo v opozici proti královně začal zaujímat Essex. Jeho stoupenci, kteří později toto téma použili ve své protivládní propagandě, mohli najít mnoho shodných rysů mezi oběma panovníky. Zatímco Richard II. byl slabý vládce, Alžbětu I. omezoval její pokročilý věk. Stejně jako Richard II. neměla potomky. Její staří rádci vymírali a rostl vliv skupiny kolem hraběte z Essexu.²⁸²

Hra tak získala na aktuálnosti. Představení se rozhodli politicky zneužít Essexovi stoupenci. Mělo se stát inspirací a signálem k povstání. Skupina jeho přátel přišla do divadla *Globe* a přemluvila herce (za úplatek 40 šilinků), aby v sobotu dopoledne sehráli Shakespearova „Richarda II.“ Tedy hru o sesazení krále a o důvodech jeho sesazení. Richard II. byl sesazen, protože podlehl špatným rádčům a vládl nespravedlivě. Dal rovněž nespravedlivě zavraždit moudrého královského rádce Thomase Woodstocka, který byl (stejně jako Essex) oblíbený u lidu a byl i strýcem Richarda II. a také Essexovým příbuzným. Essex se ztotožnil s Woodstockem. Podle jejich plánu to u publika mělo vzbudit odhodlání ke vzpouře a ke svržení královny.²⁸³ Jejich plán jim však nevyšel. Herci ani autor potrestání nebyli. Hru Shakespeare napsal před Essexovým spiknutím a nezamýšlel ji použít proti královně.²⁸⁴ Přesto se objevily v souvislosti s Shakespearovým patronem a Essexovým přítelem Southamptonem radikální

²⁸⁰ Shakespearův „Richard II.“ se koncem roku 1595 hrál jako soukromé představení, na kterém byl přítomen i Robert Cecil. Srv. Stříbrný, Z., c. d., 167; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 204.

²⁸¹ Stříbrný, Z., c. d., s. 168.

²⁸² V roce 1601 Alžběta I. dokonce ke svému archiváři Williamovi Lombardovi měla pronést větu: „Já jsem Richard II., vy to nevíte?“ Srv. Philips, G., Keatman, M., c. d., s. 208.

²⁸³ Srv. Philips, G., Keatman, M., c. d., s. 217; Stříbrný, Z., c. d., s. 176-177; Hodek, B., c. d., s. 156-158.

²⁸⁴ Jinou Shakespearovu hru „Jindřich VIII.“ použil za vlády Karla I. George Villiers, vévoda z Buckinghamu, který byl královým ministrem a mezi lidmi byl neoblíbený. V roce 1628 zorganizoval představení této hry v *Globe*. Měla to být paralela mezi ním a Buckinghamem ve hře. Prý počkal do Buckinghamovy popravky a pak odešel. Za měsíc byl zavražděn. Mezi oběma vévodami z Buckinghamu se nejednalo o příbuzenský vztah. Shakespearův vévoda byl potomkem krále Eduarda III. Jindřich VIII. ho dal za spiknutí popraviti a titul rodině odejmout. George Villiers získal vévodský titul od krále Jakuba I. Srv. Wells, S., c. d., s. 185-186.

názory, že Shakespeare chtěl vidět Essexu na trůně. Podle nich byla tedy Alžběta I. Richardem II. a Essexu představoval Bolingbroke.²⁸⁵

Našli se však autoři, kteří Essexovi vyjádřili podporu přímo. Sir John Hayward napsal v roce 1599 *History of Henry IV.* o historii sesazení Richarda II. a projevil zde sympatie k Bolingbrookovi. Dedikoval ji přímo Essexovi a narážel zde i na jeho budoucnost. Proto neměl takové štěstí jako Shakespeare a „Soubor lorda komořího“ a skončil ve vězení. Také Samuel Daniel projevil ve svém *Philotas* sympatie k Essexově rebelii a byl pozván před státní radu. V díle Michaela Draytona *England's Heroical Epistles* (1599-1600) se také objevila postava Richarda II., knihu však nevěnoval přímo Essexovi, ale jeho stoupenci, hraběti z Bedfordu.²⁸⁶

Také druhý díl Shakespearova „Jindřicha IV.“²⁸⁷ vzbudil kvůli narážkám na osud Richarda II., které se v době vrcholící Essexovy aféry mohly nebezpečně vykládat, podezření cenzora. Proto vyšel za života Alžběty I. pouze dvakrát. Došlo v něm také k cenzorským škrtnutím.²⁸⁸ Do problémů se Shakespeare dostal rovněž kvůli postavě sira Johna Oldcastla, kterou převzal z knihy „Slavná vítězství Jindřicha V.“ (*The famous Victories of Henry the Fifth*).²⁸⁹ Jedná se o skutečnou historickou postavu. Sir John Oldcastle, později lord Cobham se za vlády Jindřicha IV. vyznamenal v bojích proti waleským vzbuřencům. Byl přívržencem lollardského reformního hnutí a dokonce si dopisoval s českými stoupenci Jana Husa.²⁹⁰ Snažil se šířit Wycliffovo učení v Anglii. U Jindřicha V., který po svém nástupu na trůn začal reformisty pronásledovat, upadl proto v nemilost. Oldcastle zahájil proti králi odboj, po čtyřech letech byl dopaden a v roce 1417 upálen jako kacíř. Jeho památka byla také politicky zneužita. Katolíci se ho snažili očernit, zatímco pro protestanty se jednalo o „neohroženého bojovníka za pravdu“. Jeho postava se objevila i ve Foxově „Knize mučedníků“ (*Actes and Monuments vulgo Book of Martyrs*). Badatelé objevili důkazy, že v původním Shakespearově znění se tento komický hrdina rovněž jmenoval John

²⁸⁵ Srv. Bevington, D., c. d., s. 11.

²⁸⁶ Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 178; Hodek, B., c. d., s. 160.

²⁸⁷ Mezi Shakespearovy prameny opět patří Holinshed, Stowovy „Anglické anály“ a Hallova kronika. Dále čerpal z „Vládce“ od Thomase Elyota, který popisuje zmoudření Jindřicha V. a jeho proměnu ve vládce. Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 192.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 189.

²⁸⁹ V obou Shakespearových hrách „Jindřich IV.“ a „Jindřich V.“ existují důkazy, že se tak Shakespearův hrdina původně jmenoval. Srv. Stříbrný, Z., c. d., s. 201.

²⁹⁰ Chudoba, F., c. d., s. 535.

Oldcastle, ale protože jeho potomci stále žili a měli významné postavení u Alžbětina dvora, musel mu Shakespeare změnit jméno na John Falstaff.²⁹¹ Shakespeare ho vylíčil jako svéráznou postavu se silnými i slabými stránkami. Falstaff se stal miláčkem londýnského publika. V jeho postavě tak došlo k míšení historie a komedie. Královna Alžběta si ho prý tak oblíbila, že Shakespeara požádala, aby o něm napsal samostatnou hru a vznikly tak „Veselé paničky windsdorské“.²⁹²

Ideálního prince a vladaře Shakespeare našel v postavě Jindřicha V. Jindřich V. se stal největším symbolem anglické jednoty a slávy. Objevoval se i v lidových baladách, k jeho činům byly připojovány legendy, podle kterých chodil v převlečení mezi lid a prosté vojáky. Shakespeare zachytil Jindřichovo válečné tažení do Francie, bitvu u Azincourtu a mírové dohody. V hře se objevuje několik aktuálních narážek na vládu Alžběty I. Od otce dostal Jindřich V. radu, aby barony zaměstnal v cizině, ti se tak zabaví a nebudou myslet na vzpouru. Shakespeare se dotkl katolické církve, která měla obavy ze zabránění části majetku. Biskupové tedy nabádali krále, aby bránil své právo na Francii. Tato scéna se objevila i v protestantských kronikách.²⁹³

Shakespeare v zachycení postav králů z lancasterské dynastie pracoval v souladu s tudorovskou propagandou. I přes problematický nástup Jindřicha IV. na trůn se Anglie s jeho vládou a s vládou jeho nástupců postupně smířila, protože přinesla schopnější vládce než byl Richard II. a došlo také k potlačení bouřící se šlechty a k zachování jednoty Anglie. Jindřich V. pak posílil rostoucí anglické vlastenectví svým vítězstvím nad Francií. Ve hře „Jindřich VI.“ se objevuje scéna, která měla doložit legitimitu nástupu Jindřicha VII. Když král Jindřich VI. spatřil v zástupu dvořanů budoucího Jindřicha VII., jenž byl v té době ještě hrabětem z Richmondu, položil mu ruce na hlavu a věštil, že se jednou stane králem. Tato legenda však vznikla koncem 15. a v průběhu 16. století.²⁹⁴ Touha vytvořit genealogii, která měla potvrdit právo na trůn se objevuje i v Shakespearově „Macbethovi“, kde autor vytvořil předky Jakuba I. Edmund Spenser přirovnával Alžbětu I. k Artušovi, za její vlády prý znovu zavládne mír. To mělo legitimizovat

²⁹¹ Hodek, B., c. d., s. 113, 125-126; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 227.

²⁹² Stříbrný, Z., c. d., s. 199.

²⁹³ Tamtéž, s. 240.

²⁹⁴ Shakespeare, W., *Jindřich VI.*, Praha 2004, Akt IV., Výstup 6, s. 68-76.

její nároky na trůn před jinými uchazeči a dokázat, že ona je tím ideálním panovníkem.²⁹⁵ Thomas Preston představuje ve hře *Cambises* rovněž portrét tyrana a pravého panovníka. Po popravě Marie Stuartovny vznikla hra *The Misfortunes of Arthur*, která se hrála rovněž na dvoře Alžběty I. Představuje parabolu mezi Marií Stuartovnou a Alžbětou I. Artur a Mordred představují zrcadla tyrana a pravého vládce – tedy Alžběty a Marie. Podobné konotace se objevují i ve hře *Orestes*. Marie Stuartovna představuje Klytaimnéstru, která zavraždí s milencem svého manžela.²⁹⁶

Oblíbená otázka tyranie se přenesla z politického i do náboženského hlediska. Katolík Parsons ve svém *Leicester's Commonwealth* přirovnal Alžbětu I. ke slabým králům Eduardovi II., Jindřichovi VI. a Richardovi II. Podle něj má slabého krále vždy nahradit jeho silný nástupce. Leicester je v díle popsán jako parazit a přirovnáván ke Gavestonovi, Spenserovi, Mowbrayovi a hraběti ze Suffolku.²⁹⁷ Kacířští králové byli tedy z katolického pohledu tyrani a uzurpátoři ne z důvodu svých osobních a politických kvalit, nýbrž kvůli svému náboženskému vyznání. Bůh proto podle katolických autorů neustane, dokud je nenahradí praví dědicové, tedy katoličtí panovníci. Proto by měla Alžbětu I. nahradit Marie Stuartovna. Uzurpátorova autorita se tak s božím požehnáním stává legitimní. Katolíci se tedy dotýkali problému, zda se mohou lidé z náboženských důvodů vzbouřit proti svému králi a zda k němu mají být loajální, pokud mají jiné náboženské vyznání. Za vlády Alžběty I. a po její exkomunikaci byli angličtí katolíci nabádáni k neposlušnosti vůči „kacířské královně“.²⁹⁸ Jak však bylo vidět na příkladu prince Jana, i z protestantského pohledu se mohla královská tyranie ospravedlnit ve jménu nezávislosti na papežství.

V druhé polovině Alžbětiny vlády a v souvislosti s jejími zahraničními problémy začaly být populární a publikem žádané tzv. „válečné hry“.²⁹⁹ Hry odrážely nálady obyvatelstva v době španělské hrozby a sílícího vlastenectví. Historické hry, které zpracovávaly cizí i domácí dějiny, tvořily v té době asi polovinu repertoáru, ale aktuální ohlasy se objevovaly i v tragediích a

²⁹⁵ Bejblík, A., *Shakespearův svět*, s. 66-67.

²⁹⁶ Bevington, D., c. d., s. 152-153.

²⁹⁷ Parsons ve svém díle napadá i Alžbětiny rádce Cecila a Hattona. Srv. Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 174.

²⁹⁸ Black, J. B., *The Regin of Elizabeth*, Oxford 1959, s. 167-169.

²⁹⁹ Bevington, D., c. d., s. 290; Střibrný, Z., c. d., s. 234-235.

komediích.³⁰⁰ V alžbětinském dramatu převládl kult minulosti. Autoři kladli důraz na návrat k ctnostem z minulých časů. Například Thomas Nashe v letáku „Petra Bezgroše suplika k ďáblu“, vytýkal mladým šlechticům „zdegerenovanou zženštilost“. Za příklad jim dával Talbota, postrach Francouzů za stoleté války.³⁰¹ Za dob Armady dramatikové ve svých historických hrách rádi připomínali velká anglická vítězství u Kresčaku, Poitiers nebo u Azincourtu. Připomínání slavných časů vlády Edwarda III. a velkých vítězství za stoleté války mělo zvýšit národní sebevědomí. Vznikla tak například hra „Eduard III.“, v níž jsou popisována slavná anglická vítězství u Kresčaku a Poitiers. V letech 1599-1600 vznikla hra *The Trial of Chivalry*, která komentuje konec náboženských válek ve Francii. Na konflikt v Irsku reagovala hra *England's Joy* z roku 1602. Pro dramatiky v té době bylo rovněž typické, že dovedli spojovat historické příhody, které našli v kronikách, s aktuálním vojenským děním. Fakta si přizpůsobovali tak, aby vyhovovala a sloužila aktuálním potřebám. První díl Shakespearova „Jindřicha VI.“ byl inspirován Essexovým tažením do Francie v roce 1591. Essex měl dobýt normandské město Rouen. V Shakespearově verzi se popisuje, že v jednom dni ho dobyli Francouzi a Angličané ho ihned získali nazpět. Ve skutečnosti však Angličanům patřil do roku 1449. Talbot ho tedy ve hře musel dobýt již v roce 1431, aby mohl být pro Essexu příkladem, který měl hrabě následovat. Essexovi měl pomoci Jindřich Navarský, protože však musel bojovat jinde, Essex Rouen nedobyl.³⁰²

Vlastenectví se projevovalo i ve vzniku kronik o anglické historii. William Warner napsal v roce 1586 třináct veršovaných knih „Anglický Albion“. Samuel Daniel ve své knize „Historie Anglie“ popisuje anglické dějiny od Viléma Dobyvatele do vlády Eduarda III. V letech 1595-1609 vydal osm básnických knih o válce růží. V roce 1589 vydal Michael Drayton dílo „Válka baronů“ pojednávající o šlechtických vzpourách. Raleigh během svého uvěznění po nástupu Jakuba I. na anglický trůn napsal „Dějiny světa“, ve kterých se zabýval vzestupy a pády dynastií a právem na svržení tyрана. Kniha proto neprošla cenzurou a byla dána na index.³⁰³

³⁰⁰ Bejblík, A., *Shakespearův svět*, s. 82-85.

³⁰¹ Tamtéž, s. 83.

³⁰² Stříbrný, Z., c. d., s. 106-107; Bejblík, A., *Shakespearův svět*, s. 92.

³⁰³ Sales, R., c. d., s. 3-4; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 244-245.

Za vlády Jakuba I. se přístup k dramatu změnil. Lidové divadlo upadalo a drama se přeneslo na dvůr a hry byly určeny spíše pro vyšší společenské třídy. V těchto hrách se především objevovala satira měšťanů a puritánů.³⁰⁴ Se změnou královny politiky začalo vlastenecké nadšení upadat a hry z anglické historie z divadel postupně mizely.³⁰⁵ Do divadelního světa se promítly zákony proti katolíkům za vlády Jakuba I. a rostoucí vliv puritánů v parlamentu. Puritáni prosadili zákon, který zabraňoval a zamezoval velkému zneužití jména božího v hrách, interludiích apod. Jinak by museli herci i autoři zaplatit pokutu. Vznikl tak problém pro herce, jak to udělat s předváděním starších her a také pro tiskaře, kteří museli tato slova vynechat nebo změnit.³⁰⁶

Podobně jako stát využíval díla autorů, využíval i jejich autory k práci pro stát. V době Babingtonova spiknutí se postoj vlády vůči katolíkům přitvrdil. Kněz, který by sloužil mši, riskoval vězení. Katolíci, kteří setrvali ve své víře, se bohoslužeb mohli účastnit jen potají. Exilovým centrem anglických katolických kněží byla francouzská Remeš.³⁰⁷ Tím se rovněž stala důležitým místem pro anglickou tajnou službu a její špiony. V souvislosti s nepříznivou mezinárodní situací, byla činnost špiónů mimořádně důležitá. Jedním z agentů byl například i Richard Baines, informátor proti Marlowovi z roku 1593. Podařilo se mu proniknout do remešského semináře, kde byl dokonce vysvěcen na kněze a zpovídal věřící.³⁰⁸

Protože však katolíci Walsinghamův systém brzy prohlédli, musel sir Francis hledat vhodnější kandidáty.³⁰⁹ Básníci a dramatici byli díky svému životnímu stylu nejvhodnější. Bylo přirozené, že hodně cestují, mohli se volně pohybovat (i ze státu do státu), aniž by to bylo podezřelé. Díky herecké průpravě pro ně přetvářka nepředstavovala problém. Mnozí z nich také byli vzdělaní a ovládali cizí jazyky. Měli za úkol doručovat zprávy a referovat o politické situaci v zemích, které navštívili. Pomáhali odhalovat členy katolických škol a seminářů. Mnoho jich také bojovalo proti Španělům v Nizozemí, ve Francii a v Irsku

³⁰⁴ Hodek, B., c. d., s. 171-181.

³⁰⁵ Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004, s. 122-123.

³⁰⁶ Hodek, B., c. d., s. 198

³⁰⁷ Palliser, D. M., *The Age of Elizabeth*, London 1992, s. 24-25; Bejblík, A., *Shakespeareův svět*, s. 90-91.

³⁰⁸ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 114.

³⁰⁹ Sales, R., c. d., s. 11-17.

(například Spenser, Jonson, John Donne).³¹⁰ Povolání agenta bylo pro ně atraktivní nejen z vlasteneckého, ale i z finančního hlediska.³¹¹

Takto byl jako kurýr získán Marlow. V roce 1587 cestoval po Evropě, v roce 1592 vykonával funkci posla anglické vlády k anglickému vyslanci v Paříži.³¹² Zahraniční témata se objevily i v jeho hrách. Jeho smrt dodnes mnohým badatelům připadá zinscenovaná. Jeho činnost v tajné službě se pro mnohé stala důvodem i k teoriím o jeho autorství Shakespearových her. Marlow však nebyl jediným dramatikem, kterého Walsinghamova tajná služba využívala. V souvislosti s nejrůznějšími teoriemi o skutečném autorovi Shakespearových her a o Shakespearových „ztracených létech“ přišli někteří badatelé s názorem, že dle rozboru Shakespearových her by se i v jeho případě mohlo jednat o anglického agenta.³¹³

Marlowovi známí Poley a Skeres hráli velkou úlohu v Babingtonově spiknutí. Mezi další agenty patřili například básníci Sidney, Roydon a Chapman.³¹⁴ Nejvýznamnějším a nejúspěšnějším špiónem z nich byl dramatik Anthony Munday. V roce 1580 se mu podařilo vylákat do Anglie vůdce anglických exilových jezuitů Edmunda Campiona, který byl o rok později popraven.³¹⁵ Munday o svých úspěších napsal v knize „Anglický římský život“. Později také spolupracoval s Poleyho skupinou. Kromě pronásledování katolíků byl autorem několika úspěšných her. Psal pro „Soubor lorda admirála“ a zřejmě spolupracoval se Shakespearem na hře „Sir Thomas More“.³¹⁶

I o Benu Jonsonovi také panují domněnky, podle nichž pracoval pro anglickou tajnou službu. V roce 1597 byl uvězněn za „pobuřující“ komedii „Pší ostrov“. Později o sobě tvrdil, že během svého uvěznění konvertoval ke katolicismu. Také kolovaly pověsti, že se spřátelil s Robertem Catesbym, vůdcem ve „Spiknutí střelného prachu“, na kterého prý donášel Robertu Cecilovi. Jonsonovým patronem se stal sir Walter Raleigh a spolu s dalším členem

³¹⁰ Leicester si do Nizozemí přivezl vlastní hereckou družinu. Srv. Bejblík, A., *Shakespearův svět*, s. 90-91.

³¹¹ Hutchinson, R., *Elizabeth's Spy Master*, London 2007, s. 17.

³¹² Tamtéž, s. 111.

³¹³ Srv. například Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 111.

³¹⁴ Tamtéž, s. 115.

³¹⁵ Hutchinson, R., c. d., s. 94, 286.

³¹⁶ Bevington, D., c. d., s. 294-296.

Raleighova kroužku, který se jmenoval „Škola noci“, napsal hru „Vzhůru na východ“.³¹⁷

Důležitým místem pro anglické katolické emigranty se stala Praha.³¹⁸ Nacházeli zde útočiště také jejich krajané, kteří byli doma obviněni z provádění černé magie a čarodějnictví.³¹⁹ Proto se Praha stala místem, kam byli často vysíláni Walsinghamovi agenti. V roce 1575 nebo 1577 se v pražském Klementinu sešel sir Philip Sidney s anglickým jezuitou Edmundem Campionem, který byl později popraven v Londýně.³²⁰ Na dvoře Rudolfa II. rovněž našel útočiště známý alchymista Edward Kelly.³²¹ Cecil využil Kellyho postavení a kontaktů a získal ho pro spolupráci. Jako kurýr jim sloužil básník Matthew Roydon. Kellyho blízkým přítelem byl i patron Shakespearovy herecké družiny lord Strange,³²² který se zabýval okultismem a studoval ho dokonce u astrologa Alžběty I. Johna Dee. Lord Strange se také zapletl s tajnou službou. Po smrti Francise Walsinghama vypukl boj o ovládnutí anglické tajné služby mezi Williamem Cecilem a Walsinghamovým bratrancem Thomasem Walsinghamem. Postupně však navrch získával politicky zkušenější Cecil a agenti začali postupně přecházet do jeho služeb. V létě 1593 katolíci plánovali v Anglii provést nové povstání. Lord Strange, jehož otec byl katolík, byl požádán, aby se k povstání připojil. Podobně jako Marlow, i Strange se měl v roce 1594 dostavit před státní radu kvůli podezření z ateismu. Aby si zachránil život, informoval Cecila o dalším spiknutí proti vládě, do něhož měl být zapleten Raleigh a Thomas Walsingham.³²³ Než však mohl Cecilovi předat důkazy, byl otráven. Podle názoru některých historiků stál za jeho smrtí Raleigh.

Raleigh byl nepřítelem Cecila, státního sekretáře, protože zpochybňoval autoritu církve ve vládních záležitostech.³²⁴ Po svém sňatku a upadnutí v nemilost se Raleigh uchýlil na své venkovské sídlo. Tam se pravidelně scházela skupina

³¹⁷ Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 183.

³¹⁸ Srv. Shepherd, S., c. d., s. 135-136; Miller, J., *Falcký mýtus*, Praha 2004, s. 17;

³¹⁹ Chapman ve své knize „Stín noci“ se zabývá okultismem. I v Shakespearových hrách se vyskytují narážky na nepřirozeno a magii. V Doktoru Faustovi je řada dialogů o povaze vesmíru. Srv. Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 183.

³²⁰ Polišínský J., c. d., s. 521.

³²¹ O Kellym napsal Ben Jonson hru „Alchymista“. Srv. Bevington, D., c. d., s. 278.

³²² Ferdinand Stanley, lord Strange byl synem 4. hraběte z Derby. Studoval v Oxfordu. Psal básně a byl známým patronem umělců. Stal se také patronem Shakespearovy herecké společnosti. Za manželku měl sestru básníka Spensera. Srv. Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 174.

³²³ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 118-119.

³²⁴ Tamtéž, s. 80.

intelektuálů. Tato „Škola noci“ se objevila i v Shakespearově hře „Marná lásky snaha“. Do okruhu Raleighových přátel patřil Thomas Harriot, matematik a astronom, podle něhož byla země středem vesmíru, hrabě z Northumberlandu, lord Strange, královnin bratranec sir George Carey, lord Hunsdon (jako lord komoří pozdější patron Shakespearovy družiny), dále básníci Marlow, George Chapman, Matthew Roydon, bratři Warnerové a Robert Hughes. Na svých schůzkách se zabývali matematikou, astronomií, astrologií, v této době oblíbenou alchymií, magií a kabalou. Northumberland byl známým patronem umělců. Strange a Raleigh sami psali básně. Manželka lorda Hunsdona byla patronkou Edmunda Spensera. Všichni patřili mezi nejvzdělanější lidi své doby.³²⁵ Jednalo se tedy spíše o kroužek intelektuálů a vědců. Sám Raleigh byl také básník, spisovatel, badatel a cestovatel.

Na Raleighův kroužek, který se zdál katolické církvi nebezpečný, poprvé upozornil emigrantský katolický kněz Robert Parsons ve svém díle *Responsio ad Elizabethae Edictum* („Odpověď na Alžbětin edikt“) z roku 1592, kde kroužek nazývá „Školou ateismu“.³²⁶ Ve stejném roce vyšla v Londýně brožura „Veřejné sdílení určené sekretáři mého lorda pokladu Anglie“, která útočila na Raleigha. Rovněž Giordano Bruno se v roce 1592 v díle „Večere v Popeleční středu“ zmínil o své účasti na jedné ze schůzek Raleighova kroužku. Jeden ze členů George Chapman napsal obdivnou báseň o vědeckém snažení Raleighova kruhu nazvanou „Stín noci“.³²⁷

V roce 1593 se však jejich skupina ocitla v nebezpečí. Cecil získal důkaz (dopis jednoho z nich), ve kterém se zmiňuje o polemice o ateismu. Byl zatčen dramatik Thomas Kyd, Marlowův spolubydlící. Marlowovo hrozící zatčení mohlo postihnout i Raleigha a lorda Strange, který byl také v dopise zmiňován. Byli podezřelí z ateismu a z neposlušnosti ke státní církvi. Státní moc měla obavy ze zpochybnění moci církve a státu i božského práva panovníka vládnout – díky novým vědeckým a navigačním objevům. Francis Ket, Marlowův učitel, byl v roce 1589 kvůli ateismu upálen.³²⁸ Thomas Kyd zemřel na následky mučení v roce 1594. Raleigha zachránila Marlowova a Strangova smrt. Oba však zemřeli

³²⁵ Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 174.

³²⁶ Kromě Raleigha útočí i na Cecila a Hattona, tedy na nejbližší rádce Alžběty I. Tamtéž, s. 82.

³²⁷ Schoenbaum, S., c. d., s. 225.

³²⁸ Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 175.

za záhadných okolností. William Cecila tak nad Walsinghamem v boji o moc nad anglickou tajnou službou zvítězil. Thomas Walsingham opustil své politické ambice a vedl klidný život venkovského statkáře.³²⁹

Raleigh se díky své finančně úspěšné výpravě do Venezuely znovu dostal do královnyiny přízně. Po nástupu Jakuba I. se však ocitl ve vězení po vykonstruovaném procesu, za kterým stál Robert Cecil.³³⁰ Spolu s ním byl do tzv. „vedlejšího spiknutí“, jehož cílem prý bylo zavraždit krále Jakuba I. a jeho syny, zapletený i Henry Brooke, lord Cobham, potomek sira Johna Oldcastla, který kdysi protestoval proti uvedení jména svého předka v Shakespearových hrách. Byl Raleighovým přítelem, jeho sestra si vzala Roberta Cecila.³³¹ Za odhalení tohoto spiknutí nesl odpovědnost již zmiňovaný William Hall, což by podle některých teorií mělo být krycí jméno pro Shakespeara.³³² Raleigh byl největším rivalem Shakespearova bývalého patrona hraběte z Essexu. Robert Cecil měl také na Raleighově odstranění velký zájem. Raleigh se stal mimo jiné podezřelým kvůli svému náboženskému vyznání a Cecil chtěl opustit dosavadní umírněný postoj ke katolíkům. Odhalením vedlejšího spiknutí by byli katolíci zdiskreditováni. Raleigha i Cobhama odsoudil soud k trestu smrti, ten jim byl později zmírněn na vězení.³³³

Nejdůležitější lidé, kteří se pohybovali kolem Williama Shakespeara, byli tedy zapleteni do spolupráce s anglickou tajnou službou. Pokud bychom se zabývali některými teoriemi o „skutečném životě“ Williama Shakespeara, i on sám patřil mezi Walsinghamovy agenty. Proto se badatelé stále snaží najít v jeho hrách odpovědi na tyto nejrůznější teorie. Ať již jako dramatik sloužil tudorovské monarchii pouze svým básnickým uměním či i aktivním bojem proti nepřátelům státu, svůj propagandistický úkol nejlépe splnil zpodobněním největšího zločince mezi anglickými králi – portrétem Richarda III. Proto se v následující kapitole budu snažit na příkladech Richarda III. a skotského krále Macbetha ukázat, jak

³²⁹ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 119.

³³⁰ Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 234-237.

³³¹ Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 82-84; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 227.

³³² Více o tom 2. kapitola, s. 22.

³³³ Raleigh ve vězení strávil třináct let. Poté od krále získal povolení vypravit se hledat zlato do Guyany. Výprava však byla neúspěšná a Raleigh byl v roce 1618 popraven na základě rozsudku z roku 1603. Srv. Phillips, G., Keatman, M., c. d., s. 133-137; Bejblík, *Život a smrt renesančního kavalíra*, s. 242; Fraser, A., c. d., s. 220.

William Shakespeare dokázal díky svým hrám změnit historický portrét těchto panovníků.

Pátá kapitola

Richard III. a Macbeth Skotský

William Shakespeare žil a tvořil v době, kdy končila vláda jedné dynastie a nastupovala dynastie nová. Pro ukázkou, jak toto období změn na anglickém trůně ovlivnilo jeho historické hry, vybral autor hru „Richard III.“, oslavující nástup Tudorovců, a dále hru „Macbeth“, která svým skotským tématem naopak vyzdvihuje dynastickou změnu po smrti Alžběty I. a nástup Stuartovců na anglický trůn.³³⁴ Přestože se děj obou her na první pohled odehrává v nesouvisejícím časovém období, opět jejich hlavní představitelé slouží jako příklady špatného panovníka, který je nahrazen pravým vládcem.

Jejich postavy však musíme hodnotit v dějinných souvislostech. Především to platí o postavě Richarda III., jenž byl po staletí vnímán jako „symbol lidské krutosti a zrůdnosti“. Přestože vládl jen dva roky, díky Shakespearovi dodnes neupadl v zapomnění. Jeho vláda a vítězství Jindřicha Tudora na Bosworthském poli symbolizuje konec jedné éry – ukončení válek o následnictví a sjednocení Anglie pod vládou tudorovské dynastie. Shakespeare při vytváření jeho portrétu vycházel z dobových pramenů a využil je pro své podobenství touhy po moci, o zločinu a trestu, o vzestupu a pádu a o počátku „zlatého věku Anglie“. Pro vykreslení povahy Richarda III. měl Shakespeare rovněž divadelní důvody. Stejně jako u „Macbetha“ se jedná spíše o tragédii než o historicky objektivní hru. Shakespeare vytvořil postavu démonického a současně dábelským způsobem přitažlivého hrbáče, který dokáže oklamat své oběti a nosí v sobě všechno zlo, „které může lidská bytost mít“.³³⁵ Proto je jeho interpretace tak proměnlivá v čase a odlišná od historické pravdy. Shakespeare vytvořil nového Richarda III. Vše, čím tento král vstoupil do našeho povědomí, mu vtiskl právě on. Jeho fyzický vzhled, morální vlastnosti, politické ambice, ironickou krutost a absenci svědomí. Shakespearova autorita a vliv v pohledu na Richardovu osobu, a to nejen u laické veřejnosti, přetrvala v řadě případů dodnes. Renesanční vnímání historické pravdy se však od dnešního lišilo. Tehdejší literáti a kronikáři neusilovali o to být

³³⁴ Alžběta I. zemřela v roce 1603 bez potomků. Po její smrti nastoupil na trůn Jakub VI. Stuart (Jakub I. Stuart Anglický). K okolnostem Jakubova nástupu na anglický trůn srv. Kovář, M., *Stuartovská Anglie. Stát a společnost v letech 1603-1689*, Praha 2001, s. 9-17; Churchill, W. S., *Dějiny anglicky mluvících národů*, Praha 1998, 2. díl, s. 107; Black, J. B., c.d., s. 406-460; Neale, J., c. d., s. 370-390.

³³⁵ Shakespeare, W., *Richard III.*, Praha 2006, Akt I, Výstup 1, s. 77-78.

objektivní. Přílišné negativní hodnocení může na druhou stranu vyvolat zájem a nové otázky. Je to skutečně pravda? A komu měla takto upravená pravda sloužit?

Shakespeare vycházel z pramenů, které měl k dispozici a použil je dle svých potřeb. Jeho verze přetrvala ve všech školních učebnicích, populárně-vědecké literatuře i v encyklopediích. Přesto se postupem času našli historikové, kteří začali mít o Shakespearově objektivitě pochybnosti.³³⁶ Ve 20. letech 20. století byla ve Velké Británii založena společnost pro očistu králova jména. Se zájmem laické veřejnosti se setkala až jeho obhajoba v historické detektivce „Vrah či oběť“ (*The Daughter of Time*) Josephine Teyové.³³⁷ V roce 1984 byl na britské stanici *Channel 4* odvysílán čtyřhodinový pořad *The Trial of Richard III*, do něhož byli pozváni právníci a historikové, kteří na základě předložených faktů a dokumentů k Richardovým zločinům vyřkli verdikt „nevinen“.³³⁸ Na jeho podporu vznikla *The Richard III Society*.³³⁹ Mezi nejznámější historické práce, které se na osobnost Richarda III. snaží pohlížet objektivně a z nového úhlu, patří biografie *Richard III* od Paula Murrye Kendalla.³⁴⁰ Na něj pak navázala práce českého historika Jiřího Kovaříka.³⁴¹

Podle Shakespeara připlul budoucí Jindřich VII. do Anglie, aby potrestal zločiny Richarda III. a obnovil v zemi pořádek a mír.³⁴² Před bitvou měly krále Richarda navštívit jeho oběti a věštit mu na bojišti smrt. Ve snu navštívily i Jindřicha, kterému naopak předpovídali vítězství.³⁴³ Nad mrtvolou Richarda III. Jindřich Tudor pronesl v Shakespearově hře slova „krvavý pes je mrtev“. Shakespearovy dobové prameny byly součástí tudorovské historiografie, která ani nemohla být objektivní. Obsahovala mnoho fiktivního materiálu a jejím hlavním účelem bylo oslavovat tudorovský majestát a jeho prvního představitele Jindřicha VII. Fungovala jako jeden z prostředků tudorovské propagandy.³⁴⁴ Dějiny Anglie

³³⁶ Srv. Hanham, A., *Richard III and His Early Historians*, Oxford 1975.

³³⁷ Tey, J., *Vrah či oběť*, Praha 2004.

³³⁸ Neillands, R., *Válka růží*, Praha 2002, s. 164.

³³⁹ The Richard III Society, www.r3.org.

³⁴⁰ Kendall, P. M., *Richard III*, München 2004.

³⁴¹ Kovařík, Jiří, *Richard III.: Vrah či oběť*, Praha 2003.

³⁴² Shakespeare, W., c. d., Akt V., Výstup 3, s. 199-200.

³⁴³ Oné noci se jako Richardovy oběti zjevily Jindřich VI., ubodaný v Toweru, jeho syn Eduard, probodnutý po bitvě u Tewkesbury, Richardův bratr Clarence, utopený v sudu malvazu, Richardova manželka Anna, popravení lord Hastings, Buckingham, Rivers, Grey, Vaughnan a synovci Eduard a Richard, zardoušení v Toweru. Tamtéž, s. 195-198.

³⁴⁴ Kendall, P. M., c. d., s. 450-464.

si u italského humanisty Polydora Vergila³⁴⁵ objednal Jindřich VII. Shakespearův nejvýznamnější a zdánlivě nejvěrohodnější pramen je *The History of King Richard the Third* z pera Thomase Mora.³⁴⁶ Kdo jiný by měl vzbuzovat větší důvěru, než osobnost a učenec Morova formátu. Při bližším zkoumání se však objevují jisté pochybnosti. More byl úzce spjat se dvorem Jindřicha VIII., a přestože se s ním později rozešel ve zlém, jeho dílo vzniklo, aby podepřelo tudorovská práva na anglický trůn. Za vlády Richarda III. mu bylo pouhých osm let, zřejmě ho nikdy neviděl a informace neměl z první ruky. Není také vůbec jisté, zda je skutečným autorem zmiňovaného díla. Kniha byla nalezena v jeho pozůstalosti jako nedokončený opis jiného rukopisu.³⁴⁷ Pravděpodobným autorem (nebo alespoň inspirátorem a informátorem) byl zřejmě John Morton, biskup z Ely,³⁴⁸ nepřítel Richarda III., který se velkou měrou zasloužil o jeho pád. Jindřich VII. mu za jeho služby zařídil kardinálskou hodnost. More byl jedním z Mortonových svěřenců a žáků. Právě od Mora převzal Shakespeare fyzickou podobu Richarda III. More z něj také učinil vraha Jindřicha VI. a přisoudil mu rovněž další zločiny. Jeho příběh (nezařadil do své knihy bitvu u Bosworthu a Richardovu smrt) dokončil Edward Hall³⁴⁹ ve své kronice, a stejně jako Virgil chápal vítězství Jindřicha VII. a konec „ukrutné“ vlády Richarda III. jako dílo prozřetelnosti. Na Hallovo dílo navázala asi nejznámější kronika z tohoto období od Raphaela Holinsheda,³⁵⁰ který převzal všechny informace od svých předchůdců. V Shakespearově době však bylo obtížné najít objektivní a nezaújatý pohled. Oficiální historiografie byla součástí tudorovského mocenského aparátu a

³⁴⁵ Polydore Vergil (1477-1555), italský humanista a historik, ve službách Jindřicha VII. napsal *Historia Anglica*, prvních 26 knih vyšlo v roce 1534.

³⁴⁶ Thomas More (1478-1535), anglický právník, politik a spisovatel, v roce 1529 byl místo kardinála Wolseyho, který ztratil přízeň Jindřicha VIII., jmenován lordem kancléřem. V roce 1535 byl popraven, protože nesouhlasil s královou náboženskou reformou. Srv. Morgan, K. O., *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 223-224.

³⁴⁷ Tampierová, H., *Thomas More*, Brno 2002, s. 33.

³⁴⁸ John Morton (1420-1520), biskup z Ely a 1486-1500 arcibiskup z Canterbury, jeden z největších nepřátel Richarda III., za zásluhy o nastolení vlády Jindřicha VII. byl jmenován kancléřem a arcibiskupem z Canterbury. Byl vychovatelem Thomase Mora a jeho inspirátorem při psaní „Richarda III.“. Srv. Marius, R., *Thomas More*, London 1999, s. 16-23; Tampierová, H., c. d., s. 54.

³⁴⁹ Edward Hall (nebo také Halle, 1498-1547), spisovatel, soudce a člen Dolní sněmovny, autor *The Union of the Noble and Illustre Families of Lancastre and York* zvané také *Hall's Chronicle* (poprvé vyšla v roce 1542).

³⁵⁰ Raphael Holinshed (zemřel 1580), anglický kronikář, jeho dílo je známé jako *Holinshed's Chronicles (The Chronicles of England, Scotland, and Ireland)*, Shakespeare jako pramen použil jeho druhou edici vydanou v roce 1587. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 456.

často vznikala (jako např. u Vergila a Halla) na přímou objednávku panovníka. Pouze v ústní tradici přežíval vyváženější a pozitivnější obraz.³⁵¹

Jaký tedy byl životní příběh Richarda III., z jakého prostředí vyšel a do jaké doby se narodil? Přišel na svět jako jedenácté dítě vévody z Yorku³⁵² a Cecily Nevillové³⁵³ 2. října 1452 na hradě Fotheringhay. Jeho otec byl po králi nejmocnější velmož v zemi a králův bratranec. V rodové politice se počítalo spíše s Richardovými staršími bratry,³⁵⁴ především s hezkým a oblíbeným Eduardem, kterého Richard velice obdivoval. Už Richardovo narození se stalo zdrojem pozdějších mýtů. Prý byl u matky v lůně dva roky a narodil se jako „lidská zrůda“ se zuby a dlouhými vlasy.³⁵⁵ Stejně tak přehnané jsou pověsti o jeho zjevu. Nikdo z Richardových současníků neuvádí, že by měl hrb a uschlou paži; jeho vojenské úspěchy tomu nenasvědčují.³⁵⁶ Míra jeho tělesné deformace se tak stala součástí zkoumání, na základě dostupných informací se mohlo jednat o následky dětské obrny, ale nejednalo se o hrb, Richard měl spíše jedno rameno výše než druhé, jak

³⁵¹ Kendall, P. M., c. d., s. 450-451.

³⁵² Richard Plantagenet, vévoda z Yorku (1411-1460) byl vnukem čtvrtého syna Eduarda III. Edmunda z Langley, vévody z Yorku (+ 1402) a po matce Anně Mortimerové potomek druhého syna Eduarda III. Lionela, vévody z Clarence (+ 1368). Jeho otce Richarda, hraběte z Cambridge, dal Jindřich V. v roce 1415 popravit, v bitvě u Azincourtu padl jeho strýc Eduard, vévoda z Yorku. Díky dědictví po dalším strýci Edmundu Mortimerovi se stal prvním velmožem království. Za vlády Jindřicha VI. získal hodnost královského rádce a byl jmenován správcem anglických lén ve Francii. Měl lepší nárok na trůn než Jindřich VI. Kdyby ten neměl syna, byl by Richard Plantagenet jeho dědicem. Dostal se však do sporu s Jindřichovou manželkou Markétou z Anjou a s beaufortskou klikou. Když se proti nim vzbouřil, začala „válka růží“. V roce 1460 byl zabit v bitvě u Wakefieldu. Tamtéž, s. 11-19.

³⁵³ Cecily Nevillová (1415-1495) byla dcerou Ralpha Nevilla, hraběte z Westmorlandu, který byl vychovatelem jejího pozdějšího manžela Richarda z Yorku a Joan Beaufortové, dcery třetího syna Eduarda III. Johna z Gauntu. Její bratr Richard, hrabě ze Salisbury, byl popraven po bitvě u Wakefieldu. Její synovec a syn hraběte ze Salisbury, hrabě Warwick, je v historiografii známý jako „Králotvůrce“. Srv. Neillands, R., c. d., s. 31-32.

³⁵⁴ Richard měl tři starší bratry; Eduarda, pozdějšího krále Eduarda IV., Edmunda, hraběte z Rutlandu, který s otcem padl u Wakefieldu a George, vévodu z Clarence. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 24-25.

³⁵⁵ Shakespeare, W., *Jindřich VI.*, Praha 2004, 3. díl, Akt III., Výstup 2, s. 63.

³⁵⁶ Existují čtyři dobové portréty Richarda III. První vlastní „*Society of Antiquaries of London*“. Namalován byl někdy mezi lety 1515–1522 pro rodinu Pastonů. Druhý pochází z let 1518–1523 a vlastní ho britská královská rodina a zřejmě byl namalován podle ztraceného dobového originálu. Třetí je nejspíše pozdější kopií druhého, namaloval ho stejný neznámý mistr, který narozdíl od staršího portrétu Richardovi III. pokřivil rty. Čtvrtý je znám pod názvem *Broken Sword* („zlomený meč“) podle zbraně, kterou Richard III. svírá. Na všech čtyřech portrétech má pokleslé rameno, ale na prvním a čtvrtém pravé a na druhém a třetím levé. Na žádném však nemá hrb. V r. 1973 se konala výstava všech dostupných portrétů R. III., chronologicky seřazené vykazovaly rostoucí deformaci jeho rysů, jak přibývalo zvěstí o jeho zločinech. Srv. Hilský, M., in: Shakespeare, W., *Richard III.*, s. 25, 58.

napovídají i jeho dobové portréty.³⁵⁷ Přesto se však svou křehkou konstitucí od svých starších sourozenců odlišoval.

Narodil se do doby, ve které začínal dynastický spor, později romantiky nazvaný „válka růží“.³⁵⁸ Jeho otec byl hlavním představitelem tzv. „yorské větve“. V té době Anglii vládl slabý král Jindřich VI. z lancasterského rodu. Ve skutečnosti za něj rozhodovala jeho manželka Markéta z Anjou s „beaufortskou klikou“.³⁵⁹ Byly to časy, kdy se Richardovi příbuzní mezi sebou bez skrupulí zabíjeli a každý z těchto potomků Eduarda III. chtěl získat moc pro sebe.³⁶⁰ Richardova dědečka nechal v roce 1415 popravit Jindřich V. Richardův otec se několikrát málem stal obětí beaufortovských intrik. Přesto se nejednalo o třicet let neustálých bojů. Od roku 1455, kdy Richardův otec, vévoda z Yorku, poprvé povstal proti Jindřichovi VI., Markétě z Anjou a „beaufortovské klíce“, až do bosworthské bitvy roku 1485, se bojovalo pouhých 18 měsíců. Jednalo se spíše o nárazové střety v nepravidelných intervalech a dlouhých časových odstupech.³⁶¹ V tehdejší Anglii žilo asi pět milionů obyvatel a občanská válka se dotkla pouze úzké skupinky lidí. Anglie na válce prodělala hlavně z finančního hlediska, protože došlo k narušení obchodu s jinými oblastmi. Stejně tak se nevyvraždila anglická aristokracie. Na její místo nastoupila šlechta nová, válka zlikvidovala

³⁵⁷ Richard III. se narodil jako jedenácté dítě starší matce. Podle některých názorů mohl těžký porod vést k některé formě dětské obrny, i k paréze (obrně pažní pleteně). Mohlo jít o periferní (chabou) obrnu, způsobenou postižením hybných nervových kořenů vycházejících z krční míchy. Tak by byly ochrnuty jen svaly ramen a paží, ruka by byla v pořádku. More tvrdí, že se narodil nedonošený a obrácenou stranou. Sice se od svých zdravých a silnějších sourozenců odlišoval, ale nikde se neobjevila dobová zpráva, že by měl hrb. Spíše měl jen nesouměrná ramena. Srv. Walpole, H., *Historic Doubts on the Life and Reign of King Richard the Third*, London 1974, www.r3.org/bookcase/walpole/index.html.

³⁵⁸ Teprve Walter Scott toto období romanticky pojmenoval „válka růží“ podle heraldických symbolů dvou soupeřících rodů. Bílá a červená růže se objevuje už v Shakespearově Jindřichovi VI., ale souhlasí pouze bílá barva růže Yorků, červenou růží používali až Tudorovci. Srv. Neillands, R., c. d., s. 12.

³⁵⁹ Za slabého a duševně nevyrovnaného Jindřicha VI. ve skutečnosti vládla jeho manželka Markéta z Anjou s vévodou ze Suffolku a po jeho smrti s představitelem beaufortovské strany, Edmundem, vévodou ze Somersetu, kteří chtěli uzavřít s Francií mír. Proti nim stál poslední žijící bratr Jindřicha V. Humphrey, vévoda z Gloucesteru a po jeho náhlé a nevyjasněné smrti (zřejmě ho dala beaufortovská klika otrávit) jeho synovec Richard, vévoda z Yorku, kteří chtěli válku s Francií dovést do konce. Stoletá válka skončila v roce 1453 anglickou porážkou u Castillonu. Vévoda ze Somersetu padl v bitvě u St. Albans v roce 1455. Tamtéž, s. 20-22, 66.

³⁶⁰ Proti sobě stáli potomci pěti synů Eduarda III. Jindřich IV. z lancasterské větve se dostal na trůn sesazením Richarda II. Jindřich V. nechal v roce 1415 popravit svého bratrance Richarda, hraběte z Cambridge. Zavražděn byl i Humphrey z Gloucesteru a to zřejmě na popud dalšího bratrance Edmunda Beauforta, vévody ze Somersetu, potomka Johna z Gauntu (stejně jako Jindřich IV.), ale z nelegitimní větve z jeho třetího manželství. Beaufortové byli sice v roce 1407 legitimizováni, ale neměli právo na trůn. I Richard, vévoda z Yorku, několikrát unikl beaufortovským intrikám. Do druhé fáze válek růží se zapojil potomek pátého syna Eduarda III. Thomase z Woodstocku, vévoda z Buckinghamu. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 9-12.

³⁶¹ Neillands, R., c.d., s. 48.

spíše nejvyšší aristokracii, která byla příbuzensky spojena se soupeřícími královskými rody. Nižší a venkovská šlechta válku většinou využila k zisku.³⁶²

V bitvě u Wakefieldu v roce 1460 byl zabit vévoda z Yorku se svým mladším synem, hrabětem z Rutlandu a Richardova rodina byla lancasteriány tvrdě pronásledována.³⁶³ I v této době se projevila rodinná soudržnost a ještě více se upevnilo pouto mezi Richardem a jeho obdivovaným starším bratrem Eduardem, hrabětem z March. O rok později došlo k obratu a Richardův bratr byl korunován jako anglický král Eduard IV. a stal se zakladatelem yorské dynastie. K vítězství mu velkou měrou dopomohl jeho bratranec hrabě Warwick, v historiografii známý jako „Králotvůrce“. Eduard IV. vytvořil reprezentativní dvůr, díky svému osobnímu kouzlu si dovedl získat lidi, využil i své obchodní schopnosti a královské finance učinil nezávislé na rozhodnutí parlamentu. O rozkvětu Anglie za jeho vlády a vzrůstu vzdělanosti se můžeme dočíst i v deníku Václava Šaška z Bířkova.³⁶⁴ K růstu vzdělanosti a životní úrovni přispěl i tiskař William Caxton.³⁶⁵

Kromě Richarda, kterého král jmenoval vévodou z Gloucesteru, měl Eduard IV. ještě dalšího bratra, Jiřího, vévodu z Clarence. Clarence se spojil s nespokojeným Warwickem, z jehož vlivu se začal Eduard IV. osamostatňovat. A to především po uzavření spojení s burgundským vévodou Karlem Smělým³⁶⁶ a tajnému sňatku s nepříliš urozenou Alžbětou Woodvillovou.³⁶⁷ Rostoucí vliv „woodvillovské kliky“ měl za následek Warwickovu i Clarencovu zradu. Slabošský Clarence nakonec svého bratra uposlechl, Warwick na svoji vzpouru

³⁶² Kendall, P. M., c. d., s. 28.

³⁶³ Po bitvě u Wakefieldu byli malý Richard a jeho starší bratr George posláni do bezpečí do Flander. Podle Shakespeara se osmiletý Richard bitvy účastnil, ale ve skutečnosti byl v té době s matkou v Londýně. Srv. Murph, R. C., *Richard III: The Making of a Legend*, London 1977, s. 2.

³⁶⁴ Václav Šášek z Bířkova byl členem mírového poselstva Lva z Rožmitálu, které na evropské královské dvory vyslal Jiří z Poděbrad. Své dojmy shrnul v „*Deníku o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a Blatné z Čech až na konec světa*“. Srv. Polišenský, J., *Dlouhá tradice česko-britských vztahů*, in: Morgan, K. O., c. d., s. 520.

³⁶⁵ Neillands, R., c. d., s. 121.

³⁶⁶ Zatímco Warwick plánoval sňatek Eduarda IV. se sestrou francouzské královny a spojení s Ludvíkem XI., Eduard IV. tajně vyvíjel samostatnou zahraniční politiku. Aby získal na kontinentu spojence proti Francii, uzavřel spojení s burgundským vévodou Karlem Smělým a smlouvu pojistil jeho sňatkem se svojí mladší sestrou Markétou z Yorku.. Srv. Maurer, H., *Whodunit: The Suspects in the Case*, London 1983, s. 4.

³⁶⁷ Alžběta Woodvillová nepocházela z vysoké anglické šlechty ani z královského rodu; Woodvillové navíc bojovali na straně Lancasterů. Její první manžel John Grey z Groby byl zabit ve druhé bitvě u St. Albans v roce 1461. Z prvního manželství měla dva syny, Tomáše, pozdějšího markýze z Dorsetu a Richarda, lorda Greye. Podle Shakespeara se s Eduardem IV. setkala, když ho přišla prosit o vrácení zabavených statků svého manžela. Srv. *Croyland Chronicle*, ed. by Pronay, N., Cox, J., London 1986, <http://www.r3.org/bookcase/croyland/index.html>, s. 439 – 440.

doplatil životem. Zatímco Clarence svými ambicemi působil Eduardovi IV. jen potíže, na nejmladšího Richarda se mohl vždy spolehnout.³⁶⁸ Již v jedenácti letech byl Richard jmenován jedním z komisařů, kteří měli v hrabstvích verbovat vojsko, a narozdíl od staršího Jiřího tuto činnost vykonával osobně. Ve dvanácti letech se stal admirálem Anglie, Irska a Akvitánie. Za Warwickovy vzpoury Eduarda narozdíl od Clarence nezradil. Král mu svěřil úřad anglického konštábla³⁶⁹, jmenoval ho správcem Walesu a pověřil ho udržovat pořádek na nebezpečné severní hranici. Po „Warwickově převratu“³⁷⁰ Richard Eduarda doprovázel na útěku do Burgundska³⁷¹ a stejně tak byl po jeho boku, když Eduard porazil Warwick a zbylé lancasteriány. V rozhodující bitvě s Warwickem mu dokonce starší bratr svěřil největší odpovědnost. Tím se také dostáváme k bitvě u Tewkesbury (1471) a okolnostem smrti Eduarda z Walesu a Jindřicha VI.

V té době bylo Richardovi, vévodovi z Gloucesteru, 19 let. Vyznamenal se v boji po bratrově boku a dokonce předsedal tribunálu po bitvě u Tewkesbury. Shakespeare (a jiné tudorovské prameny)³⁷² jej obviňují z toho, že „zákeřně“ zavraždil prince Eduarda z Walesu, syna a dědice Jindřicha VI. a také prvního manžela Anny Nevillové,³⁷³ který se, za Warwickova přispění, pokusil se svojí matkou Markétou z Anjou navrátit královskou korunu Lancasterům. Eduard z Walesu však byl zabit v bitvě nebo na útěku z ní. V tom se shodují i všechny

³⁶⁸ Kendall, P. M., c. d., s. 55-56.

³⁶⁹ Anglický konštábl měl rozsáhlé soudní pravomoce, mimo jiné předsedal válečné radě i shromáždění rytířstva a soudil velezrádce. Tamtéž, s. 83.

³⁷⁰ Warwick se nesmířil s vzestupem Woodvillů a samostatnou zahraniční politikou Eduarda IV. V roce 1469 proti králově vůli provdal svoji starší dceru Isabelle za Clarence a se zetěm i oběma dcerami odjel do Francie, kde se spojil s Markétou z Anjou. Svoji mladší dceru Annu dal za manželku Markétině synovi Eduardovi, princovi z Walesu. Tím byl však Clarence vyřazen z následnictví. Warwickovi se po invazi do Anglie podařilo sesadit Eduarda IV. a králem se znovu stala „loutka“ Jindřich VI. Eduard IV. s bratrem Richardem utekl k sestře Markétě do Burgundska. Situace se však vzápětí obrátila. Zklamaný Clarence Warwicku opustil, Eduard se vylodil v Anglii, zabil Jindřicha VI. a Warwick byl poražen a zabit v bitvě u Barnetu. Poslední naděje lancasteriánů na zvrát skončila porážkou u Tewkesbury (1471) a smrtí Eduarda, prince z Walesu. Srv. *Croyland Chronicle*, s. 463.

³⁷¹ Tamtéž, s. 462.

³⁷² Thomas More Richarda obviňuje ve svém díle *The History of King Richard the Third* a od něj to převzal i Shakespeare. V jeho hře Richarda obviní nejprve Eduardova vdova Anna Nevillová a pak i Eduardův duch, který Richarda III. před bitvou u Bosworthu proklíná. Srv. Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt I., Výstup 2, s. 82-86.

³⁷³ Naproti tomu se žádná z dobových kronik nezmiňuje, že by Richard III. vlastnoručně zabil Jindřicha VI. a Eduarda z Walesu. V *Croyland Chronicle* se pouze píše, že Jindřich VI. zemřel, stejně tak i v *History of the Arrival of Edward IV in England and the Final Recovery of His Kingdoms from Henry VI.* V kronice Roberta Fabiana *The New Chronicles of England and France* se objevuje fáma, že Jindřicha VI. probodl Richard. Tyto pověsti se opakují i u Polydora Vergila, De Commynse a v *Chronicler in Lenland*. Jedná se však o informace pouze na základě pozdějších pověstí a fám. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 114; Marius, R., c. d., s. 99, 102.

dobové kroniky. Pokud by měl být za jeho smrt někdo odpovědný, byl by to spíše Richardův bratr Clarence. V některých pramenech se objevuje zmínka, že Edward byl na útěku zabit Clarencovým oddílem.³⁷⁴ Clarence měl také větší důvody pro jeho smrt, Warwick původně sliboval korunu Clarencovi, ale později se spojil s Markétou a jejím synem a s Clarencem už nepočítal. Navíc tím Clarence mohl dokázat loajalitu svému bratrovi Eduardovi IV, který mu jeho zradu odpustil. More, a od něj tuto informaci přebírá i Shakespeare, dále obvinil Richarda, že v Toweru vlastnoručně zavraždil Jindřicha VI.³⁷⁵ Jindřich VI. byl slabým panovníkem a postupně se u něj projevila duševní porucha. Prakticky za něj rozhodovala královna Markéta. Ale i když byl ve vězení, mohl se stát záminkou pro různá spiknutí. Dokud byl naživu jeho dědic, Jindřichova vražda by nikomu nepomohla. O jeho smrti měla rozhodnout královská rada. Její usnesení se nedochovalo, ale je známo, že rozhodnutí měl doručit a na jeho vykonání dohlédnout anglický konštábl.³⁷⁶ A to byl v té době Richard z Gloucesteru. Ten však vykonával pouze svoji povinnost; o smrti Jindřicha VI. rozhodl Eduard IV. a jeho rada. Jednalo se tedy o politicky „nutnou“ vraždu, na které se Richard osobně nepodílel. Shakespeare i More svá obvinění dále stupňovali. Richardovi ambice se prý nezastavily ani před bratrovraždou. Clarence v jejich verzích skončil jako „mučedník“ utopený v sudu malvazu (vína).³⁷⁷ Ve skutečnosti sice Clarence připomínal Eduarda IV. podobou, měl velký řečnický dar a osobní kouzlo, ale nevyznačoval se loajalitou ke své rodině. Spíše to byl slaboch, který se sám chtěl stát anglickým králem.³⁷⁸ I přes jeho neustálé intrikování, nechtěl král vyvolat v rodině rozkol. S Clarencem se dostal do sporu i Richard, a to kvůli svatbě s Annou Nevillovou a vyplacení jejího věna. Clarence měl za manželku Anninu starší sestru Isabellu a po smrti jejich otce hraběte z Warwicku a Annina prvního manžela Eduarda z Walesu, dohlížel na nevillovské statky.³⁷⁹ I v otázce Annina sňatku s jejím bratrancem Richardem z Gloucesteru se dobová svědectví se Shakespearem rozcházejí. Podle všeho to byl sňatek z lásky, Richard se dokonce

³⁷⁴ O Eduardově smrti v bitvě se píše např. v *History of the Arrival of Edward IV in England and the Final Recovery of His Kingdoms from Henry VI*, v *Croyland Chronicle*, v *Chronicler in Lenland*, v *The Tewkesbury Chronicle* a zmiňuje se o ní i jinak k Richardovi III. kritický Philippe de Commines a protudorovský historik Polydor Vergil. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 111; Fraser, A., *The Lives of the Kings & Queens of England*, London 1983, s. 144, 153.

³⁷⁵ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt I, Výstup 3, s. 95.

³⁷⁶ Kendall, P. M., c. d., s. 137-139.

³⁷⁷ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt I, Výstup 4, s. 102-112.

³⁷⁸ Kendall, P. M., c. d., s. 85-90.

³⁷⁹ *Croyland Chronicle*, s. 469-470.

v Clarencův prospěch vzdal jejího věna a v jejich domácnosti žily i Richardovy nemanželské děti.³⁸⁰ Rok po svatbě se manželům narodil jediný syn Eduard.

Clarencovi ambice začaly ohrožovat i královo následnictví. Clarence byl v roce 1470 během Warwickova převratu prohlášen lancasteriánským parlamentem dědicem práv Jindřicha VI. a jeho syna Eduarda.³⁸¹ Nyní navázal spojení s lancasteriány ve Francii, což pro francouzského krále Ludvíka XI. byla příležitost, jak oslabit anglického spojence Burgundska. Podle Shakespeara to byl Richard, který Clarence u bratra Eduarda pomlouval a vyprávěl mu o věštbě o písmenu J³⁸² a o tom, že nositel tohoto jména zabije králi syny. Po Clarencově uvěznění v Toweru na něj Richard poslal své vrahy a jeho vraždu svedl na Woodvilly. Jediné, co odpovídá pozdějším názorům Richardových obhájců, je obviňování Woodvilů veřejností z jeho smrti. Clarence se totiž nespokojil pouze s politickými intrikami (jako čerstvý vdovec dokonce pomýšlel na sňatek s dědičkou Burgundska Marií),³⁸³ ale snažil se zasáhnout Eduarda i v jeho osobním životě. Clarence obvinil Woodvilly, že dali otrávit jeho manželku Isabellu a sám nařídil popravit domnělé vrahy.³⁸⁴ Co bylo ještě horší a nebezpečnější, nechal šířit pomluvy o neplatném sňatku Eduarda IV. a Alžběty Woodvillové. Z jejich dětí by se stali levobočci a nárok na trůn by po bratrovi získal Clarence. Eduard ho proto dal ho zavřít do Toweru. Podle dochovaných zpráv o jeho pohybu, s tím neměl Richard nic společného a v době Clarencovy smrti nebyl v Londýně. Naopak se za Clarence přimlouval a zřejmě i z tohoto důvodu složil na nějaký čas úřad konštábla.³⁸⁵ Eduard na parlamentním zasedání vystupoval jako hlavní Clarencův žalobce.³⁸⁶ Clarence zemřel za záhadných okolností v Toweru 18. února 1478. Podle pověstí byl utopený v sudu malvazu, protože Eduard IV. nechtěl svého bratra popravit veřejně.³⁸⁷ Z Clarencových

³⁸⁰ Obvykle bývají uváděni dva nemanželscí potomci Richarda III. Dcera Catherine, která se ještě za otcova života provdala za hraběte z Huntingdonu a „tudorovské čistky“ přečkala bez úhony. A syn John z Gloucesteru, kterého otec jmenoval kapitánem města Calais. Po otcově smrti jeho stopa mizí. Podle jednoho pramene ze 17. století ho dal Jindřich VII. v roce 1491 popravit. Robin Neillands ve své knize „Války růží“ uvádí ještě druhého nemanželského syna Richarda, který prý žil v ústraní, pracoval se jako zedník a zemřel v roce 1550. Srv. Neillands, R., c. d., s. 185; Marius, R., c. d., s. 104, 109-110; Fraser, A., c. d., s. 351.

³⁸¹ Neillands, R., c. d., s. 122.

³⁸² Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt I, Výstup 1, s. 78.

³⁸³ *Croyland Chronicle*, s. 478.

³⁸⁴ Neillands, R., c. d., s. 141; Kendall, P. M., c. d., s. 145-146.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 147.

³⁸⁶ *Croyland Chronicle*, s. 479-480.

³⁸⁷ Kendall, P. M., c. d., s. 133-139.

statků si Richard nepřivlastnil nic. Dobové veřejné mínění dávalo tedy vinu Woodvillům, kterým to nejvíce prospělo.³⁸⁸ Alžběta Woodvillová by se pomstila za smrt otce i bratra,³⁸⁹ za pomluvy o svém sňatku a legitimitě dětí. Možná i Clarencova smrt a všeobecné obviňování Woodvillů Richarda proti nim ještě více popudilo. Už delší dobu byl kvůli nim zatlačován do pozadí, jeho bratr se mu odcizil a Richard jim dával za vinu i Eduardovy zdravotní potíže a požitkářský život. Woodvillové v něm získali mnohem horšího a rozhodnějšího nepřítele, než byl Clarence.

Richard z Gloucesteru obviňoval Woodvilly z toho, že zkazili pověst a povahu jeho bratra a odváděli ho od státních záležitostí. V roce 1482 Eduard IV. těžce onemocněl.³⁹⁰ Richard byl v té době jeho jediný žijící bratr a člověk, na kterého se mohl opravdu spolehnout; přestože s některými královými kroky osobně nesouhlasil.³⁹¹ Králi sloužil vždy věrně a nenechal se zlákat vidinou moci. I ve svém soukromém životě prožíval šťastné období. Od krále získal tolik pravomocí, že se fakticky stal vládcem severní Anglie.³⁹² I to dokládá, jak mu bratr důvěřoval a jak si cenil jeho schopností, protože dostal do správy severní pohraničí, které muselo často čelit skotským nájezdům a kde byla potřeba vláda tvrdé, ale spravedlivé ruky. To znamenalo i rozsáhlé soudní pravomoci. Svým nestranným rozhodováním si získal respekt u drobné šlechty a měst. Už od útlého mládí bojoval po bratrově boku a získal si všeobecné uznání jako úspěšný válečník.³⁹³ Povahově i vzhledově se však od veselého a temperamentního Eduarda lišil. Založením byl spíše introvert a tak trochu „puritán“. Za každých okolností se snažil postupovat podle práva, nikdy se zbytečně nemstil svým nepřátelům a jejich rodinám, i když se mu to, jak ukáže budoucnost, v některých případech nevyplatilo. Většinu času trávil na svých statcích na severu a zřejmě i kvůli své nechuti k Woodvillům se stranil dvorské zábavy a turnajů.³⁹⁴ Neměl mnoho přátel, byl spíše samotář a narozdíl od jeho starších bratrů mu scházela schopnost okouzlit ostatní. Manželství s Annou Nevillovou se zdálo být navzdory všem pozdějším fámám spokojené. Stal se z něj druhý muž království, ale

³⁸⁸ Tamtéž, s. 147.

³⁸⁹ Při Warwickově a Clarencově vzpouře byli její otec a mladší bratr John popraveni. Srv. Neilands, R., c. d., s. 148.

³⁹⁰ *Croyland Chronicle*, s. 481.

³⁹¹ Murph, R., c. d., s. 8.

³⁹² Kendall, P. M., c. d., s. 124-125.

³⁹³ Tamtéž, s. 52.

³⁹⁴ Srv. Marius, R., c. d., s. 104, 109-110.

přestože ho k tomu předurčoval jeho původ, vypracoval se především díky svým schopnostem a nikdy svého postavení králova bratra nezneužil. Rovněž podle svědectví svých současníků a dobových vyobrazení měl postavu normálně rostlou, jen prý chodil mírně příhrble, ale ne proto, že by měl hrb, nýbrž spíše kvůli vadnému držení těla.³⁹⁵ Dvakrát musel nedobrovolně opustit Anglii, zažil mnoho zrad, a to i ve vlastní rodině, smrt otce, bratrů a několika strýců. Proto nepřekvapuje, že se naučil lidem nedůvěřovat a udržoval si odstup od intrik na královském dvoře, kde právě o vliv soupeřila woodvillovská klika s nejlepším Eduardovým přítelem, lordem komořím Williamem Hastingsem.³⁹⁶ Otázkou zůstává, nakolik ho tyto zkušenosti a problémy, kterým musel od dětství čelit, poznamenaly a ovlivnily jeho budoucí rozhodování a činy.

Smrt Eduarda IV. 9. dubna 1483 v pouhých 40 letech byla poněkud nečekaná, i když krále kvůli jeho životnímu stylu trápily v poslední době zdravotní problémy.³⁹⁷ Jeho vláda úspěšně stabilizovala vnitřní politiku i obchod. Položil základy, na nichž později stavěli Tudorovci.³⁹⁸ V zahraniční politice však v posledních letech neúspěšně soupeřil s francouzským králem Ludvíkem XI., kterému se po smrti Karla Smělého podařilo ovládnout Burgundsko. Anglie tak na kontinentu ztratila většinu mocenského vlivu. Za jeho vlády se dařilo nejen obchodu, ale i rozvoji vzdělanosti. Díky Caxtonovi a jeho dovezenému tiskařskému stroji, se urychlila a zvýšila výměna informací, ať již to bylo ve formě pamfletů, různých zpráv a vyhlášek, což bylo přínosné i pro vládu. Angličtina v psané i mluvené formě postupně vytlačovala francouzštinu a latinu. Cestovatelé nebo diplomaté, kteří v té době navštívili Anglii, označovali její obyvatele „za sebestředné, k cizincům nedůvěřivé,“ a přestože po stoleté válce země ztratila většinu svých francouzských držav, se silným národním sebevědomím.³⁹⁹

Eduard IV. se však musel potýkat s obavami o zajištění nástupnických práv svých synů. Dosud žili ještě další potenciální následníci a na jeho dvoře se

³⁹⁵ V 18. století objevil Horace Walpole list hraběnky Desmondové, ve kterém vzpomíná, jak s Richardem kdysi tančila. Prý to byl dobře rostlý muž, i když ne tak pohledný jako jeho starší bratři. Ani německý rytíř von Poppelau, který nějakou dobu pobýval v Londýně, se nezmiňuje o hrbu, ale o vadném držení těla. Srv. Walpole, H., c. d., www.r3.org/bookcase/walpole/index.html; Johnson, P., *Dějiny anglického národa*, Praha 2001, s. 102.

³⁹⁶ Marius, R., c. d., s. 108-110.

³⁹⁷ *Croyland Chronicle*, s. 481.

³⁹⁸ Churchill, W. S., c. d., s. 340.

³⁹⁹ Srv. Polišenský, J., c. d., s. 520.

odehrával boj o moc a o budoucí vliv mezi dvěma tábory. Jediný, komu mohl skutečně věřit, byl jeho bratr vévoda z Gloucesteru. V období před Eduardovou smrtí již královna Alžběta neměla na manželovo rozhodování vliv; narozdíl od Shakespearovy verze chyběla i u jeho úmrtního lože.⁴⁰⁰ V Shakespearově hře král zemřel po zprávě o Clarencově smrti, kterému chtěl dát milost.⁴⁰¹ Ten ve skutečnosti zemřel už před pěti lety. Králův dědic, princ Eduard, žil u jednoho ze svých vychovatelů, a zároveň strýce z matčiny strany, hraběte Riverse na hradě Ludlow. Eduard IV. chtěl, aby synova práva ochránil vévoda z Gloucesteru jako jeho zákonný a jediný poručník, jenž měl být až do Eduardovy korunovace protektorem celého království.⁴⁰² Podle Shakespeara se Richard nestal protektorem na základě bratrovy poslední vůle, ale ihned uchvátil moc a sám se prohlásil správcem koruny a poručníkem synovců.⁴⁰³ Shakespeare se však znovu dopouští anachronismu. Richard se v době královny smrti připravoval na severu na hradě Middleham na válku se Skotskem. O Eduardově smrti se dozvěděl až za týden od lorda Hastingse. Nebyl tedy vyzván, aby se ujal úřadu protektora, jak si král přál. Královna, místo aby švagra informovala o Eduardově smrti, se pokoušela s pomocí svých příbuzných upevnit vlastní moc.⁴⁰⁴ Woodvillové věděli, že jim Richard nedůvěřuje. Ten však nechtěl vyvolávat nové nepokoje, ale od Hastingse z Londýna přicházely další znepokojivé zprávy a Richard cítil, že právo je na jeho straně.⁴⁰⁵ Navíc se oprávněně obával o další osud království i o vlastní život, kdyby Woodvillové zvítězili. Na Richardově straně sice bylo právo a bratrovo přání, ale dobře věděl, že skutečnou moc získá ten, kdo nejrychleji zareaguje a ovládne dvůr i královskou radu.

Woodvillové byli všeobecně nepopulární. Lidé jim vyčítali vraždu Clarence i brzkou smrt Eduarda IV. Bez Eduarda IV. nebo Eduarda V. by nic neznamenal.⁴⁰⁶ Přestože se díky sňatkům a příbuzenstvím s králem dostali mezi

⁴⁰⁰ *Croyland Chronicle*, s. 483.

⁴⁰¹ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt II, Výstup I, s. 116-117.

⁴⁰² *Croyland Chronicle*, s. 484; Fraser, A., c. d., s. 155.

⁴⁰³ Shakespeare, *Richard III.*, Akt II., Výstup 4, s. 126-128.

⁴⁰⁴ Kendall, P. M., c. d., s. 197-198.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 196.

⁴⁰⁶ Matka Alžběty Woodvillové Jacqueline, dcera hraběte de St. Pol, významného dvořana burgundského vévody, se poprvé provdala za bratra Jindřicha IV., vévodu z Bedfordu. Její druhé manželství s Richardem Woodvillem již bylo méně prestižní. Woodvilly dvůr a vysoká šlechta mezi sebe nepřijala. Nevadilo jim tolik, že pocházeli z novější šlechty, ale že se vyšvihli díky králově přízni, kterou zneužívali pro své potřeby. Svoje postavení si snažili pojistit statky, úřady a sňatky s potomky nejlepších anglických rodů. Královnin starší syn z prvního manželství si vzal dceru hraběte z Exeteru, její sestry Marie, Markéta, Anna a Kateřina se provdaly za syna hraběte

nejvyšší šlechtu, většina příslušníků starých rodin jimi pohrdala a pohlížela na ně jako na povýšence.⁴⁰⁷ Odstraněním všech soupeřů z vlády se tedy snažili udržet si společenské postavení a majetek. Vychovatelem Eduarda V. se stal královnin bratr, lord Rivers. Jeho úkolem bylo dovézt krále do Londýna a zabránit v tom právoplatnému lordu protektorovi.⁴⁰⁸ Královna matka se mezitím snažila na svoji stranu získat neurozené nebo málo urozené členy královské rady, mimo jiné i Johna Mortona, biskupa z Ely. Markýz z Dorsetu, jeden ze dvou synů z Alžbětina prvního manželství s lordem Greyem, se jako správce Toweru dostal k arzenálu zbraní a získal i většinu pokladu Eduarda IV. Další z královniných bratrů byl jmenován admirálem, přestože toto místo dosud zastával Richard z Gloucesteru.⁴⁰⁹

Datum korunovace bylo stanoveno na 4. května 1483; tím by byl Richard definitivně vyřazen z vlády. Hastings mezitím proti Woodvillům vystupoval v radě a dále o jejich aktivitách informoval Richarda. V této chvíli se k Richardovi připojil vévoda z Buckinghamu,⁴¹⁰ další z potomků Eduarda III., který se dosud držel v ústraní. Buckinghamovi se konečně podařilo Richarda přesvědčit, aby proti Woodvillům aktivně zakročil. Shakespeare Buckinghamu líčí jako Richardova „zlého ducha, našeptavače a pomocníka všech jeho zločinů“. ⁴¹¹ Richardovi pomohla Riversova nerozhodnost; stále váhal mezi sestrou a svým svědomím. Nakonec sám přijel za Richardem, který ho dal zatknout a se svým synovcem se vydal do Londýna.⁴¹²

z Pembroke, za dědice hraběte z Arundelu, za dědice hraběte z Essexu a za druhého vévodu z Buckinghamu. Největší skandál však vyvolal sňatek Jana Woodvilla s vévodkyní-vdovou z Norfolku, která mohla být jeho babičkou. Jejich společenský vzestup tedy provázela závist a pocity křivdy. Svr. Neillands, c. d., s. 108.

⁴⁰⁷ *Croyland Chronicle*, s. 445.

⁴⁰⁸ Kendall, P. M., c. d., s. 203.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 201.

⁴¹⁰ Jindřich Stafford, 2. vévoda z Buckinghamu (1455-1483), byl synem Huphreyho, 7. hraběte ze Staffordu a Markéty Beaufortové, dcery jedné z hlavních postav první fáze války růží Edmunda Beauforta, 2. vévody ze Somersetu. Jeho rodina patřila do lancasteriánského tábora; otec padl v roce 1455 u St. Albans a dědeček, 1. vévoda z Buckinghamu, o pět let později u Northamptonu. Stejně jako ostatní hlavní představitelé období válek růží patřil mezi potomky Eduarda III. Pocházel od pátého syna Eduarda III. Thomase z Woodstocku, jehož manželka byla sestrou první ženy Jindřicha IV. Babička byla sestrou Cecily Nevillové a matka potomek Beaufortů. Byl tedy bratrancem Richarda III. i Jindřicha VII. Vzhledem k tomu, že pocházel z legitimní větve, měl na trůn lepší nárok než Jindřich Tudor. Ve dvanácti letech ho oženili s čtyřiatvacetiletou Kateřinou Woodvillovou, sestrou královny Alžběty. I odtud pramení jeho pozdější nechuť k Woodvillům. Jeho vdova si později vzala Jaspera Tudora, strýce Jindřicha VII. Jeho syna Edwarda, 3. vévodu z Buckinghamu dal roce 1521 popravit Jindřich VIII. Srv. Neillands, R., c. d., s. 156; Kendall, P. M., c. d., s. 193.

⁴¹¹ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt II., Výstup 4, s. 126-128.

⁴¹² *Croyland Chronicle*, s. 486.

Vše záviselo na tom, jak Londýn Richarda přijme. I podle Mora byl Richard Londýňany uvítán s nadšením.⁴¹³ Chlapce ponechal v paláci londýnského biskupa, než se pro něj najde vhodnější ubytování, synovec tedy nebyl jeho vězněm. Královská rada potvrdila Richarda jako protektora a Eduardovi V. vybrala za rezidenci Tower.⁴¹⁴ Nebyl tam tedy poslán z Richardova rozhodnutí a Tower v této době nesloužil jako vězení, nýbrž patřil mezi královská sídla. Alžběta Woodvillová mezitím se svými syny Richardem z Yorku a Dorsetem vyhledala azyl ve Westminsteru.⁴¹⁵ Rivers, druhý Alžbětin syn z prvního manželství Richard Grey a komoří Vaughan byli uvězněni na hradě Pontefractu.⁴¹⁶ Eduardova korunovace byla přesunuta na 25. června 1483. Rozdělením Woodvillů však soupeření na královském dvoře neskončilo. Buckingham se dostal do sporu s Hastingsem. Buckingham byl Richardův bratranec, svým osobním kouzlem a výmluvností se podobal Clarencovi. Patřil mezi nejbohatší anglické šlechtice; za svou podporu od Richarda rovněž obdržel nejvýznamnější úřady. Richardovi byl zřejmě i osobně bližší než Hastings. Naproti tomu Hastings dlouho a věrně sloužil Yorkům, byl nejlepším přítelem Eduarda IV. již od mládí a mezi dvořany se těšil oblibě. Největším problémem se nyní pro Richarda jevílo, co nastane po korunovaci Eduarda V. Protektorát by tím zanikl a král by jmenoval novou radu, ve které by rozhodoval ten, kdo by získal královu přízeň. Eduard V. neměl svého strýce Richarda rád. Příliš ho neznal, vévoda z Gloucesteru se u dvora moc nevyskytoval. Navíc nechal zavřít jeho oblíbeného strýce a vychovatele Riverse a odtrhl ho od matky a sourozenců. V té době se k Richardovi dostaly dvě důležité informace. Zřejmě to byl Buckingham, kdo ho informoval o kontaktech Hastingse s Alžbětou Woodvillovou.⁴¹⁷ Druhou a mnohem šokující zprávu mu svěřil Robert Stillington, biskup z Bath a Wellsu.⁴¹⁸ Eduard IV. se prý před Alžbětou Woodvillovou oženil (nebo dal manželský slib) jiné ženě. Stillington tak zpochybnil legálnost jejich sňatku a legitimitu Eduardových dětí.

⁴¹³ Kendall, P. M., c. d., s. 200-202.

⁴¹⁴ *Croyland Chronicle*, s. 487-488.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 486-487.

⁴¹⁶ V Shakespearově verzi je označován jako hrad Pomfret. Na Pontefractu byl v roce 1400 zavražděn Richard II. Srv. Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt III., Výstup 2, s. 139-142.

⁴¹⁷ Kendall, P. M., c. d., s. 227-228.

⁴¹⁸ *Croyland Chronicle*, s. 489.

Nejdřív však bylo nutné vyřešit problém s Hastingsem. I když se důkazy o jeho zradě nedochovaly, podle tudorovských historiků⁴¹⁹ chtěl Hastings překazit Richardův plán zmocnit se koruny. Podle nich to tedy nebyl zrádce. Jako spojka mezi Hastingsem a Alžbětou byla obviněna jistá Jane Shorová.⁴²⁰ Tato kdysi oblíbená milenka Eduarda IV. nyní udržovala kontakty s Dorsetem a Hastingsem. Richard ji nesnášel už za bratrova života. Jako muž vyznávající určité mravní hodnoty ji obviňoval z toho, že bratra odváděla od jeho povinností a vedla k nemorálnímu způsobu života. Shakespeare velice barvitě líčí zasedání rady, na které Gloucester dramaticky obvinil Hastingsse ze zrady a Shorovou s královnou dokonce z čarodějnictví, protože následkem jejich uřknutí mu uschla ruka. Richardův pomocník Ratcliffe pak Hastingsovi okamžitě useknul hlavu.⁴²¹ Tomuto bezprecedentního aktu byl přítomen i Morton, podle něhož tuto scénu popsal i More. Jinou verzi události však líčí dobový zápis v *The Croyland Chronicle*. Richard prý hned na počátku zasedání prohlásil, že odhalil spiknutí proti vládě, v jehož čele stojí královna a poté jmenoval i další spiklence. Hastings byl ihned sťat, ale všichni ostatní viníci zůstali naživu. Byli sice zatčeni, ale zakrátko propuštěni na svobodu.⁴²² Hastingsova náhlá exekuce mohla vypadat podezřele, s jejím okamžitým provedením však souhlasila i rada. Zřejmě byl popraven okamžitě, aby si to Richard nerozmyslel. Na jeho smrti měl mnohem větší zájem Buckingham, kterému stál Hastings v cestě. Hastingsově rodině se však Richard nemstil. Naživu nechal i Mortona a Stanleje, což se v budoucnu ukázalo jako velká chyba. Morton byl původně lancasterián, po Tewkesbury přešel do služeb Eduarda IV. a později se spojil s woodvillovským klanem. Podílel se na přípravě několika povstání a svým neustálým intrikováním se velkou měrou podílel na Richardově pádu. Historikové v tudorovských službách ho líčí jako oběť Richarda III., kvůli němuž musel uprchnout do exilu.⁴²³ Díky jeho, a jak už bylo dokázáno, zkreslenému svědectví, se k nám dostal obraz Richarda III.

⁴¹⁹ Kendall, P. M., c. d., s. 243.

⁴²⁰ Jane Shorová (asi 1445-1527) byla oblíbenou milenkou Eduarda IV. a manželkou londýnského obchodníka Williama Shorea. Po Hastingsově popravě byla zatčena, ale zamiloval se do ní jeden z úředníků Richarda III., který ji na jeho prosbu nechal propustit. Dochoval se i list Richarda III., ve kterém celou událost popisuje. I to dokládá, že se svým nepřátelům zbytečně nemstil. Srv. Maurer, H., c. d., s. 10; Kendall, P. M., c. d., s. 159-160.

⁴²¹ Srv. Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt III, Výstup 4, s. 144-146; srv. *Croyland Chronicle*, s. 488.

⁴²² Tamtéž, s. 489; Kendall, P. M., c. d., s. 250.

⁴²³ Vergil, P., *Anglica Historia*, ed. by Nichols, J. B., London 1846, www.r3.org/bookcase/polydore.html, s. 200.

v podobě, jak ho zná dnes většina lidí. Další omilostněný spiklenec byl Thomas Stanley, hrabě z Derby,⁴²⁴ nevlastní otec Jindřicha Tudora, který však Richarda III. zradil u Bosworthu; a prý to byl on, kdo nasadil Jindřichovi VII. na hlavu královskou korunu, která se „skutálela z hlavy Richarda III.“⁴²⁵

Lord protektor měl nyní na své straně Londýňany, kteří dávali přednost klidu a míru, protože to svědčilo obchodu. Richardovi se podařilo převzít do své péče i mladšího synovce Richarda který s matkou sdílel azyl ve Westminsteru a mohl jí posloužit jako politický nástroj. Na Alžbětu byl vyvíjen nátlak a Richard byl připraven odebrat jí syna i násilím, ale nakonec mu vydala vévodu z Yorku dobrovolně. Propuštěn byl 16. června 1483 a nikoliv, jak o tom píše některé kroniky,⁴²⁶ před Hastingsovou popravou nebo krátce po Richardově příjezdu do Londýna. Tyto argumenty se pak využívaly k tomu, aby byl vévoda z Gloucesteru obviňován z toho, že o trůn usiloval a snažil se své synovce zbavit jejich práv hned od počátku. I z tohoto důvodu nechal pak prý popravit Hastingse, který se mu v tom snažil zabránit. Alžběta Woodvillová se však v této době musela bát spíše o svůj život. Měla na svědomí spiknutí s Hastingsem, lord protektor ji požádal o synovo vydání z rozhodnutí rady. Kdyby rada měla pochybnosti o jeho úmyslech, neodsoudila by Hastingsa a pokud by Alžběta měla obavy o chlapcův život, jako jeho matka by ho nevydala dobrovolně.

Mezi další vraždy, které jsou Richardovi III. připisovány, patří popravy Riverse, Greye a Vaughana na hradě Pontefractu (Pomfretu). Podle Shakespearovy verze v té době ještě Hastings žil, ve skutečnosti byl už dvanáct dní mrtev. K popravám Richard nepřistoupil z vlastní vůle a krutosti, ale opět o nich rozhodla rada.⁴²⁷ Došlo tak k rozdělení woodvillovského klanu a jejich spojenců. Rivers je jednoznačně tragická postava. Popraven byl jen proto, že konal svou povinnost. Z dnešního pohledu se jedná o politickou vraždu. Pro protektora a jeho spojence se však jednalo o politickou nutnost k zajištění stability a míru. Podobné politické popravy byly obvyklé za každé vlády a v každé zemi a

⁴²⁴ Shakespeare si oba bratry plete. Stanleyové několikrát změnili strany a nakonec Richarda III. zradili u Bosworthu. Štěstí a prospěch jim to však nepřineslo, nový král Jindřich VII. jim příliš nedůvěřoval, přestože Thomas Stanley, 1. hrabě z Derby (1435-1504) byl jeho nevlastní otec (byl třetím manželem Jindřichovi matky Markéty Beaufortové). Jeho mladší bratr William Stanley (1436-1495) se zapletl do spiknutí Perkina Warbecka a v roce 1495 byl popraven. Srv. Kendall, P. M., s. 309, 421.

⁴²⁵ Shakespeare, *Richard III.*, Akt V, Výstup 5, s. 204-205.

⁴²⁶ *Croyland Chronicle*, s. 488-489.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 489.

sám Shakespeare jich během svého života a za vlády tudorovské dynastie jistě několik zažil.

Richard tedy nyní mohl před radu předstoupit s tajemstvím, které mu svěčil Stillington. Seznámil ji s faktem, že se Eduard IV. před sňatkem s Alžbětou Woodvillovou tajně zasnoubil (nebo oženil; v této době i zasnoubení bylo závazné) s lady Eleonor Butlerovou, vdovou po siru Thomasi Butlerovi a dcerou hrdiny stoleté války Johna Talbota, hraběte ze Shrewsbury.⁴²⁸ Stejně jako Eduard IV. to už dosvědčit nemohla, zemřela v roce 1468. Znamenalo by to tedy, že Eduard IV. žil čtyři roky v bigamii. Díky tajnému slibu manželství prý došlo i ke sňatku Eduarda s Alžbětou Woodvillovou. I proto tomu mohl jeho bratr Richard, který Eduarda dobře znal, snadněji uvěřit. Sňatek s Alžbětou Woodvillovou se tímto stával neplatným, jejich děti nelegitimní a proto nemohly být ani dědici trůnu. Richard neměl žádné písemné důkazy. Stillington byl dříve v Clarencových službách a Eduard IV. dal Clarence odsoudit možná právě proto, že mu Stillington jejich tajemství prozradil. Byly to právě Clarencovy pomluvy o neplatnosti Eduardova sňatku, které krále tak rozlobily.⁴²⁹ Zatímco na tehdejších královských dvorech tomu věřili, Tudorovci se tuto kauzu snažili zatajit.⁴³⁰ Richard tento nový fakt nejprve předložil k posouzení nejvýznamnějším osobám království. Veřejnost byla se změnou nároku na anglický trůn seznámena v kázání dr. Ralpha Shaa (Shawa), bratra londýnského starosty.⁴³¹ Buckingham měl posléze projev k významným londýnským měšťanům.⁴³²

Richard z Gloucesteru se náhle stal jediným legitimním dědicem koruny. Clarencův syn byl z nástupnictví vyloučen, svá práva ztratil kvůli činům svého otce. Na parlamentním zasedání byla v dokumentu shrnuta všechna Richardova práva na trůn a následně byl vyzván, aby od nich přijal anglickou korunu. Tento dokument byl znovu odsouhlasen v lednu 1484 na zasedání prvního a jediného

⁴²⁸ Tamtéž, s. 490.

⁴²⁹ Kendall, P. M., c. d., s. 259-260.

⁴³⁰ Kendall, P. M., c. d., s. 239-240.

⁴³¹ Shaa ve svém kázání vyzdvihoval zásluhy Richarda z Gloucesteru, jehož nástup na trůn přinese Anglii prosperitu a děti Eduarda IV. označil za nelegitimní. Richard měl tak být na veřejnosti představen jako jediný legitimní následník. Vedle Shaa svou řeč přednesli i další kazatelé, ti dokonce označili za nelegitimního i Eduarda IV., kterého prý jeho matka měla s francouzským lučištníkem. Tato informace zcela jistě nepocházela od Richarda III., který se o svou matku staral a projevoval ji vždy úctou. Stillingtonovo svědectví se u tudorovských historiků neobjevuje. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 263-264; Mackie, J. D., *The Earlier Tudors*, Oxford 1991, s. 49.

⁴³² *Croyland Chronicle*, s. 489-490.

parlamentu, který se za vlády Richarda III. sešel, a vstoupil v platnost jako zákon *Titulus Regius*. Jindřich VII. dal zákon ihned po svém nástupu zrušit, aniž by ho parlamentu dovolil znovu přechíst a nařídil zničit všechny kopie. Zachránila se pouze jedna, která byla nalezena až za několik desítek let. Ani tudorovští historikové se o tom nezmínili, stejně tak zamlčeli Stillingtonovo svědectví a zkreslili obsah Shaaova kázání.⁴³³ Shakespeare převzal Morovo tvrzení, podle něhož Shaa nařkl Eduarda IV., že byl ženatý s proslulou „prostopášnicí“ Elizabeth Lucy, což znělo tak absurdně, že tomu nikdo nevěřil.⁴³⁴ Vévoda z Gloucesteru sice korunu přijal, ne však z vlastní vůle, dbal o to, aby se tak stalo z vůle královské rady, šlechty, duchovenstva a anglického lidu, což přiznává i More.⁴³⁵ Podobně postupoval i jeho bratr Eduard, když se po porážce lancasteriánů stal Eduardem IV. Korunovaci, která se konala 5. července 1483 byla přítomna i matka Jindřicha Tudora Markéta Beaufortová, potřetí provdaná za lorda Stanleaye; dokonce nesla vlečku královně Anně. Buckingham získal za své služby úřad konštábla a velkokomořího a dále byl pověřen správou Walesu. Jako by tedy Richard III. stál nyní na místě svého bratra Eduarda a Buckingham přebíral Warwickovu roli. Bohužel, jak se později ukázalo, čekal ho stejný konec jako Warwicka.

Po své korunovaci usoudil nový král Richard III., že bude lépe představit se i v jiných částech království a vydal se na korunovační jízdu. Buckingham pobýval určitý čas v Londýně sám, což bylo důležité pro pozdější zkoumání osudu Richardových synovců.⁴³⁶ Richard III. velmi brzy poznal, že pro krále je lepší nedůvěřovat ani svým nejbližším. Věděl o nebezpečí, které mu hrozí ze strany lancasterských emigrantů. Buckinghamova zrada, kterého Richard obdivoval a věnoval mu nejen své přátelství, ale i nejvyšší úřady a dal mu přednost před Hastingsem, byla pro něj jistě bolestná. Jih země, kde měli převahu i své statky woodvillovští a lancasterští příznivci, povstal. Na západě Anglie došlo k druhému povstání vedené Buckinghamem, který rozhlašoval, že Richard III. dal v Toweru zavraždit své synovce.⁴³⁷ Woodvillovští přívrženci náhle neměli za koho bojovat, jako noví pretendenti a symboly vzpoury se jim nyní nabízeli dva

⁴³³ Srv. Mackie, J. D., c. d., s. 19, 173.

⁴³⁴ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt III, Výstup 6, s. 150-151.

⁴³⁵ *Croyland Chronicle*, s. 495; Marius, R., c. d., s. 99, 102.

⁴³⁶ Kendall, P. M., c. d., s. 302.

⁴³⁷ *Croyland Chronicle*, s. 491.

Jindřichové – bratrance Richarda III – Jindřich Buckingham a Jindřich Tudor, hrabě z Richmondu. Zatímco Buckingham byl Richardův bývalý rádce a spojenec, v případě Richmondu se o žádné náhodné ambice nejednalo. Jako ústřední postava zahraničního lancasteriánského odboje byl dávno (alespoň z doslechu) Richardovi znám. Jeho nárok na trůn byl oproti jiným kandidátům více než sporný. Tudorové odvozovali svůj původ od waleského krále Cadwalldera a dávných vládců Walesu. Jindřichův dědeček Owen Tudor se do příbuzenství s Lancastery dostal díky svému poněkud skandálnímu sňatku s vdovou po Jindřichovi V., Kateřinou z Valois. Jeho syn Edmund se výhodně oženil s Markétou Beaufortovou, vnučkou vévody ze Somersetu (jedné z hlavních postav první fáze válek růží). Beaufortové byli sice potomky jednoho ze synů Eduarda III., ale k jejich legitimizaci došlo později a práva na anglický trůn jim byla zamezena.⁴³⁸ Jindřich Tudor se narodil až po otcově smrti. O jeho výchovu se staral strýc Jasper, hrabě z Pembroke, spolubojovník Markéty z Anjou. Po prohrané bitvě u Tewkesbury uprchl i se synovcem na dvůr bretaňského vévody. Přestože Tudorův původ i nároky na trůn byly více než pochybné, mohl jeho osoby kdokoliv zneužít. Již Eduard IV. bojoval s Ludvíkem XI. o jeho vydání a rovněž Richard III. si uvědomoval, že pokud se Tudorovi podaří uprchnout z Bretaně do Francie, využije toho Ludvík XI. k oslabení vnitřní stability anglického království a podpoří invazi lancasterských emigrantů. Buckingham měl lepší nároky na trůn než Tudor. Byl potomkem Eduarda III. po otci (přestože v ženské linii) i po matce, která pocházela z rodu Beaufortů.

Jindřich Tudor měl velkou oporu v Mortonovi, který dosáhl spojení Buckinghamu s Tudorovou matkou Markétou Beaufortovou. Morton také pokračoval v šíření zpráv o smrti princů.⁴³⁹ Dodnes se neví, jestli v té době už byli skutečně mrtví, jednalo-li se pouze o úmyslně šířenou fámu a nebo je teprve dali Morton a Buckingham zabít.⁴⁴⁰ Richard III. Buckinghamu obdivoval a důvěřoval

⁴³⁸ Beaufortové byli potomky Johna z Gauntu a jeho milenky a později třetí manželky Kateřiny Swynfordové. Jejich děti tedy přišli na svět jako nemanželské a legitimizoval je až jejich nevlastní bratr Jindřich IV. Bylo jim ale odňato následnické právo. Dostali rodové jméno Beaufort a titul hrabat a později vévodů ze Somersetu. Bratrance Jindřicha Tudora, vévoda z Buckinghamu a Richard III., tedy jako legitimní potomci Eduarda III. měli mnohem lepší nárok na trůn; naopak Jindřich Tudor díky nelegitimnímu původu rodiny své matky teoreticky neměl práva žádná. Srv. Mackie, J. D., c. d., s. 46-47.

⁴³⁹ *Croyland Chronicle*, s. 490-491.

⁴⁴⁰ V roce 1674 byly v Toweru nalezeny dvě neúplné kostry chlapců ve věku 11 až 13 let. Stav pozůstatků poukazoval na násilnou smrt. Část Toweru, ve které byly kostry nalezeny, však neodpovídá místu jejich pobytu, ani Morově a Shakespearově verzi o místě jejich pohřbení.

mu, nechal si od něj poradit i věci, které se mu přičily a jen ze své vůle by je zřejmě neudělal.⁴⁴¹ Buckingham brzy poznal, že se nechal zaslepit svými ambicemi a že ho Morton i Markéta Beaufortová pouze využili, aby oslabili Richarda III. a podpořili Tudorovu invazi.⁴⁴² Buckingham zradil jeden z jeho vlastních lidí a za odměnu ho vydal králi. Přestože vévoda naléhavě žádal krále o rozmluvu, Richard III. se s ním setkat odmítl.⁴⁴³ Spolu s Buckinghamem byl popraven i králův švagr Thomas St. Leger, který se přidal k Woodvillům. Rodové vazby v té době opravdu mnoho neznamenal. Buckingham byl popraven 2. listopadu 1483; od korunovace Richarda III. uběhly necelé čtyři měsíce.

Richard III. opět nikoho jiného ze vzbuřenců nepotrestal, ani Dorseta, ani Mortona a Markétu Beaufortovou, jejíž manžel lord Stanley dokonce obdržel další statky a úřad anglického konštábla. Jindřich Tudor mezitím na bretaňském vévodském dvoře připravoval další invazi a zároveň se zavázal vzít si za manželku Alžbětu z Yorku, dceru Eduarda IV. (nyní ovšem zákonem *Titulus Regius* nelegitimní).⁴⁴⁴ Alžběta se stále nacházela se svou matkou a sestrami v azylu ve Westminsteru. 1. března 1484 však bývalá královna svých pět dcer vydala Richardovi III., který se zavázal o ně starat a pečovat. Otázkou zůstává, proč to udělala a co v té době bylo s jejími syny. Buď ještě žili, nebo ji švagr přesvědčil, že je dal zavraždit Buckingham. V Shakespearově hře mu ale dcery nevydala a naopak ho obvinila z vražd synů.⁴⁴⁵ Podle očitých svědků žily princezny na Richardově dvoře šťastně a beze strachu.⁴⁴⁶ Nikdo Alžbětu Woodvillovou kvůli synům neviděl plakat a sama ze své vůle napsala do exilu Dorsetovi, že se může beztrápně vrátit.⁴⁴⁷ Pro srovnání, Jindřich VII. se ke své budoucí tchyni s takovými ohledy chovat nebude. Naopak ji snížil penzi, kterou jí přiřkl Richard III. a nechal ji zavřít do kláštera a Dorseta dal uvěznit.⁴⁴⁸ Zatímco zemi se Richardovi III. stabilizovat podařilo, v soukromém životě ho postihlo velké neštěstí. Jeho jediný manželský syn Eduard, který už od narození byl slabý a často nemocný, zemřel a královna byla těžce nemocná (zřejmě se jednalo o

Dodnes se s určitostí neví, jestli se doopravdy jedná o kostry princů. Srv. Marius, R., c. d., s. 100-101, 107, 110.

⁴⁴¹ Kendall, P. M., c. d., s. 227-228.

⁴⁴² Vergil, P., c. d., s. 200; Kendall, P. M., c. d., s. 324.

⁴⁴³ *Croyland Chronicle*, s. 492.

⁴⁴⁴ Kendall, P. M., c. d., s. 320.

⁴⁴⁵ Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt IV, Výstup 4, s. 175-176.

⁴⁴⁶ *Croyland Chronicle*, s. 496.

⁴⁴⁷ Vergil, P., c. d., s. 210, 214.

⁴⁴⁸ Maurer, H., c. d., s. 6.

tuberkulozu). Richard III. tedy byl králem, ale bez následníka. Synům Eduarda IV. (pokud ještě žili) už korunu vrátit nemohl. Další synovec hrabě Warwick, syn Clarence, byl kvůli zločinům svého otce z následnictví vyloučen. Zbýval tedy John, hrabě z Lincolnu, syn Richardovy sestry Elisabeth a vévody ze Suffolku.

Richardovy dosavadní kroky a zničení woodvillovské opozice s obavami sledovala Francie. Král se ukázal být silným potenciálním protivníkem. Regentka Anna z Beaujeu však proti němu získala zbraň. Tudorovi se podařilo uprchnout do Francie. V jeho osobě by Francouzi získali anglického krále, který by jim byl v budoucnu za jejich pomoc zavázaný. I v případě, že by trůn ihned nezískal, vyvolal by alespoň novou občanskou válku, což by Anglii znovu oslabilo. Proti Richardovi III. se rozhodli využít i prostředků, které mohly v jeho neprospěch zvrátit veřejné mínění. Francouzský kancléř Guillaume de Rochefort poprvé veřejně obvinil Richarda III., že neprávem uzurpoval anglický trůn a zavraždil své synovce.⁴⁴⁹ Tudorovi přívrženci také v Anglii rozšířili epigram, který zněl „Kočka, krysa a Lovell, náš pes, Anglii vládnou z rozkazu kance dnes“.⁴⁵⁰ Všem bylo zřejmé, koho tím autor myslí. Kanec představoval krále (byl jeho heraldickým znamením) a podle slovních hříček, které vytvořil z jmen králových věrných služebníků a je symbolizujících zvířat se jednalo o Williama Catesbyho (*Catte* – kočka), sira Richarda Ratcliffa (*Ratte* – krysa) a vikomta Lovella. Všichni s Richardovou vnitřní politikou spokojeni nebyli. Šlechtici z jihu, kde měli Woodvillové a lancasteriáni svou základnu, se domnívali, že upřednostňuje šlechtu ze severu.⁴⁵¹ Richardovi III. tak díky nepřátelským a výsměšným pamfletům a fámám o smrti synovců klesala obliba u obyvatel.

Dne 16. března 1485 zemřela královna Anna. Příčinou její smrti byla zřejmě tuberkulóza, kterou trpěla i její starší sestra Isabella. Tudorovští historikové, a od nich to převzal i Shakespeare, Richarda III. obvinili, že ji otrávil, protože pomýšlel na sňatek se svojí neteří Alžbětou.⁴⁵² Richard III. však pro sňatek s Alžbětou neměl důvod. Alžběta byla stejně jako její bratři prohlášena za

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 5.

⁴⁵⁰ V originále říkanka zněla: „The Catte, the Ratte, and Lovell our dogge rulyth all England under a Hogge.“ Autorem byl William Colyngbourne, šlechtic z hrabství Wiltshire, který patřil k domácnosti Cecily Nevillové. Poté se však přidal na stranu Jindřicha Tudora, patřil k jeho agentům a v roce 1484 byl dopaden a popraven. Odsouzen nebyl za svou říkanku, ale za velezradu. Tyrell, Ratcliffe a Lovell přišli ze severu, kde předtím Richardovi věrně sloužili. Mezi šlechtici z jihu proto zavládla na jejich postavení velká žárlivost a nelibost. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 142-143, 335.

⁴⁵¹ Kendall, P. M., c. d., s. 427.

⁴⁵² *Croyland Chronicle*, s. 499; Mackie, J. D., c. d., s. 49.

nelegitimní, její děti by proto neměly nárok na trůn. A pokud by chtěl takto zabránit jejímu sňatku s Tudorem, mohl ji kdykoliv provdat za nějakého nepříliš významného anglického šlechtice (stejně tak i její sestry).⁴⁵³ Za touto pomlouvačnou kampaní stál muž, kterému Richard III. důvěřoval, kancléř Rotherham, arcibiskup z Yorku.⁴⁵⁴ Aniž to král tušil, arcibiskup působil na jeho dvoře jako agent Jindřicha Tudora a podával mu zprávy o Richardových plánech. Richard III. pomluvy o svých sňatkových plánech k úlevě některých členů rady, kteří se obávali, že by se potenciální královna mohla mstít za popravy svých příbuzných, písemně odmítl.⁴⁵⁵

Skutky Richarda III. dokládají, že i když se k moci dostal nepříliš legitimní cestou, snažil se a toužil vládnout dobře, spravedlivě a zákonně. Richard III., sám velice zbožný muž, se snažil podporovat vnitřní reformu církve i vysoké školství. Dal plnou svobodu podnikání a rovná práva všem, „kdo dováželi, tiskli, nebo prodávali knihy a vše, co bylo s jejich výrobou spojené“.⁴⁵⁶ Přesto byl v bitvě u Bosworthu zrazen a poražen a jeho skutečný obraz byl změněn k nepoznání.⁴⁵⁷ Jeho známý výrok „Království za koně“, který má být charakterizovat cynismus jeho postavy, nikdy nepadl. Ve skutečnosti prý křičel „Zrada, zrada, zrada“.⁴⁵⁸ Zradili ho mimo jiné Stanleyové, kteří vždy sledovali vlastní prospěch, přestože jim několikrát jejich neloajlnost odpustil. Shakespeare si oba bratry plete.⁴⁵⁹ Lord Stanley vystupuje v jeho hře jako čestný velmož, který už odmítl dál podporovat královy zločiny. Jindřich VII. se také nechoval v bitvě příliš čestně a snažil se vyhnout přímému střetu s Richardem III. S mrtvým králem, kterého zabili buď Richmondovi nebo Stanleyho vojáci, nezacházel ani s tou nejmenší úctou. Jeho mrtvole dal navléct provaz, symbol zrádce. Richard III. byl pohřben

⁴⁵³ Fraser, A., c. d., s. 164.

⁴⁵⁴ Rotherham podle Vergila v roce 1484 informoval Mortona o jednání Richarda III. s bretaňským vévodou. Díky této informaci utekl Richmond včas do Francie. Rotherham Mortonovi prozradil i další důležité informace o králových plánech. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 224-225.

⁴⁵⁵ *Croyland Chronicle*, s. 500.

⁴⁵⁶ Kendall, P. M., c. d., s. 343.

⁴⁵⁷ K Richmondovi se přidalo mnoho uprchlých lancasteriánů, nejvýznamnější byl skvělý válečník John de Vere, 14. hrabě z Oxfordu., jehož zkušenosti hrály u Bosworthu rozhodující roli. Srv. Neillands, R., c. d., s. 177, 182.

⁴⁵⁸ Vergil, P., c. d., s. 224.

⁴⁵⁹ Richarda III. v bitvě zradili bratři Stanleyové i vévoda z Northumberlandu. Stanleyům ani Northumberlandovi jejich zrada nepomohla. William Stanley se připojil k Warbeckově spiknutí a byl popraven. Northumberland byl za svou zradu na severu nenáviděn a byl zabit při výběru daní. Shakespeare sám se dostal do kontaktů se Stanleyho potomky. Ferdinando Stanley, lord Strange byl jedním z patronů Shakespearovy společnosti. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 382, 387-398, 426; Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, Praha 1989, s. 174.

v dominikánském klášteře v Newarku, jeho náhrobek dal Jindřich VII. vytesat až za několik let. Za reformace byl klášter zrušen a královy kosti hozeny do řeky Soar.⁴⁶⁰ Je to jediný anglický král, který nemá hrob.

Jindřich VII. usedl na anglický trůn právem vítěze. Všechny, kdo by si mohli ještě dělat nárok na trůn po Richardovi III., nařídil zatknout. Mladý Warwick byl poslán do Toweru, hraběti Lincolnovi se podařilo uniknout do Flander. Sever však nového krále nepřijal, Jindřich VII. musel ještě po mnoho let potlačovat povstání různých yorských pretendentů⁴⁶¹ I jeho syn Jindřich VIII. měl potřebu nadále legitimizovat své nároky na anglický trůn; zbavil se také zbylých příslušníků yorské větve.⁴⁶² 30. října 1485 se konala korunovace nového krále a osm dní poté se sešel parlament, který byl prvními rozhodnutími Jindřicha VII. poněkud zaskočen. Jindřich VII. nechal odsouhlasit zákon, který prohlásil Richarda III. a jeho spolubojovníky za velezrádce, protože jeho vláda prý začala už den před bitvou u Bosworthu.⁴⁶³ Z bývalého krále tak udělal zločince, který se vzbouřil proti legitimnímu vládci. Dále musel parlament bez veřejného čtení zrušit *Titulus Regius* a všechny jeho kopie měly být zničeny.⁴⁶⁴

Z Jindřichovy nevěsty Alžběty z Yorku se tak znovu stala legitimní dcera Eduarda IV. Tímto aktem se však právoplatnými dědici trůnu stali její bratři. Jindřich VII. se o nich nikde nezmiňuje, ale z jejich vraždy neobvinil ani Richarda III., přestože ho jinak obvinil ze všemožných zločinů. Znamenalo to, že nevěděl,

⁴⁶⁰ Kendall, P. M., c. d., s. 553.

⁴⁶¹ Povstání yorských pretendentů byla nebezpečná i ze zahraničního hlediska, protože se jim dostávalo podpory od tradičních nepřátel Anglie; především Francie, Skotska a nespokojených irských klanových vůdců. Na severu měl navíc Richard III. stále mnoho příznivců. Nejdříve došlo k povstání Lamberta Simneta, který se vydával za Clarencova syna Eduarda, hraběte z Warwicku, kterého Jindřich VII. věznil v Toweru. Když Simnel získal podporu v Irsku, rozšířila se pověst, že mladý hrabě z vězení utekl. K povstání se připojil i hrabě z Lincolnu, kterého za svého dědice určil Richard III. Jindřich VII. je však v roce 1487 v bitvě u Stoke porazil, Lincoln byl zabit a Simnel Jindřich VII. zaměstnal jako pomocníka v kuchyni, aby tak ukončil fámy o jeho původu. Mnohem nebezpečnější bylo povstání Perkina Warbecka; už jen z toho důvodu, že se vydával za Richarda z Yorku, mladšího syna Eduarda IV. a vnesl tak další záhadu do osudu princů. Dostalo se mu podpory ze zahraničí od nepřátel Jindřicha VII., skotského krále Jakuba IV. a sestry Richarda III. Markéty z Yorku, vévodkyně vdovy burgundské, která byla současně tetou „pravého“ Richarda z Yorku. Dva roky Jindřichovi VII. znepříjemňoval život, než byl v roce 1499 chycen a uvězněn v Toweru. Po pokusu o útěk byl popraven. Srv. Morgan, K. O., c. d., s. 212.

⁴⁶² Edward, hrabě z Warwicku byl popraven v roce 1499 po pokusu o útěk. V roce 1513 byl popraven bratr hraběte z Lincolnu, Edmund, hrabě ze Suffolku a jejich poslední bratr Richard de la Pole odešel do Francie, v roce 1525 padl v bitvě u Pavie. Poslední obětí „tudorovských čistek“ se stala Clarencova dcera, v té době už devětasedmdesátiletá hraběnka ze Salisbury, kterou dal Jindřich VII. popravit za vzpouru jejího syna Henryho Pola, lorda Montagu. Ten byl spolu s vnukem Eduarda IV. a bratrancem Jindřicha VIII. Henrym Courtneyem, markýzem z Exeteru popraven v roce 1539. Její další syn Geoffrey dostal milost. Srv. Neillands, R., c. d., s. 186.

⁴⁶³ *Croyland Chronicle*, s. 506.

⁴⁶⁴ Maurer, H., c. d., s. 6.

co se s nimi stalo, nebo v té době už nežili a Jindřich VII. věděl, že Richard III. vrahem nebyl. Dodnes se neví, co se s nimi vlastně stalo. Není známo ani datum jejich smrti ani místo, kde byli pohřbeni. Podle zápisu v *The Great Chronicle of London* byli vídáni od léta do podzimu 1483. Jejich smrt však bez důkazů nelze přesně datovat.⁴⁶⁵ A proto ani nemůžeme Richarda III. označit za hlavního viníka a za toho, kdo jejich smrt nařídil a byl za ni odpovědný. Především z Francie se začaly šířit fámy, že má jejich smrt na svědomí jejich strýc.⁴⁶⁶ Tyto informace mohl na francouzském dvoře šířit Morton, který tam uprchl a snažil se získat podporu pro Jindřicha Tudora. Ale například Philippe de Commynes, který jinak psal o Richardovi III. kriticky, označil za viníka Buckingham.⁴⁶⁷ Podle Shakespeara Buckingham odmítl splnit Richardův rozkaz dát zavraždit prince. Tohoto úkolu se proto ujal James Tyrell.⁴⁶⁸ Proč by ale Richard III. právě v době, kdy chlapce zákonem zbavil legitimacy, nařizoval jejich smrt? Jindřich VII. dal tento zákon zrušit.⁴⁶⁹ Richard III. je také mohl nechat odvézt do exilu. V roce 1484 poslal Richard III. sira Jamese Tyrella do Burgundska s blíže nespecifikovaným posláním.⁴⁷⁰ A protože se ani nesnažil vyvrátit fámy o jejich

⁴⁶⁵ Princové byli na základě zápisu v *The Great Chronicle of London* vídáni ještě v létě a na počátku podzimu roku 1483 (během korunovační jízdy Richarda III.) I Domenico Mancini ve svém spisu *Usurpation of the Richard III.*, který dokončil po svém návratu na konci roku 1483, uvádí, že princové byli stále méně vídáni za okny, až zmizeli úplně. Příští rok se v *The Great Chronicle of London* objevil zápis, že se mezi lidmi začalo povídat, že Richard III. dal své synovce zabít. I v soudobé *The Croyland Chronicle* se tyto fámy objevily. Srv. Kendall, P. M., c. d., s. 295-296, 431.

⁴⁶⁶ Maurer, H., c. d., s. 6.

⁴⁶⁷ Kendall, P. M., c. d., s. 460.

⁴⁶⁸ James Tyrell byl vrchním štolbou Richarda III. Přestože tedy Richard III. Tyrella znal, podle Shakespeara mu kontakt na jeho osobu poradilo páže. More píše, že Tyrellovi pomocníci oba prince udusili polštářem a pak pohřbili u schodiště. Jindřich VII. jejich hrob neobjevil, protože prý Richard III. nařídil pohřbít je znovu jinde, aby by je nikdo nenašel. Pohřbívat je pomáhal i towerský kaplan, který také mohl vypovídat o jejich smrti. Ale Richard III. nechal všechny svědky naživu. Navíc byl v té době na korunovační jízdě. More se prý tuto verzi dozvěděl přímo od Tyrella, když byl vězněn za zradu Jindřicha VII. Tyrell byl původně lancasterián, později však přešel do služeb Eduarda IV. a Richarda III. Po bitvě u Bosworthu byl omilostněn a jeho nová kariéra ve službách Jindřicha VII. stoupala; jako vyslanec se objevil rovněž u dvora císaře Maxmiliána I. V roce 1486 obdržel dvě podezřelé milosti za blíže nespecifikovaný zločin. Někteří badatelé se domnívají, že to mohlo být za vraždy princů, kteří byli do té doby ještě naživu. V roce 1501 přišel Tyrellův pád. Poskytl útočiště povstalcům Edmundu de la Polovi, hraběti ze Suffolku (synovec Richarda III.) a v roce 1502 byl popraven. Nikde se však neobjevila zmínka, že se k vraždám přiznal a Jindřich VII. by to dal jistě rozhlásit, aby ukončil spekulace a viníkem byl definitivně prohlášen Richard III. Zpráva o doznání se objevuje až v roce 1512 za vlády Jindřicha VIII. Morovo dílo vyšlo tiskem až po jeho smrti v letech 1543 až 1548. Tyrell mohl být stejně jako Richard III. vrahem i obětním beránkem. Mohl být i agentem Jindřicha VII., který mu chlapce vydal a nařídil jejich smrt. Srv. Shakespeare, W., *Richard III.*, Akt IV, Výstup 2, s. 163; Hanham, A., c. d., s. 186 – 187; Maurer, H., c. d., s. 7-8; Marius, R., c. d., s. 112-114; Mackie, J. D., c. d., s. 99, 167-170.

⁴⁶⁹ Maurer, H., c. d., s. 7-8.

⁴⁷⁰ Marius, R., c. d., s. 112-114; Mackie, J. D., c. d., s. 99.

smrti, chlapci mohli být v zahraničí a on chtěl z nejrůznějších důvodů utajit místo jejich pobytu. Ani jejich smrtí by se následnického problému nezbavil. Rovněž jejich sestry se mohly ucházet o nástupnictví, protože v Anglii neplatil Salický zákon.⁴⁷¹ S Alžbětou Woodvillovou udržoval Richard III. po své korunovaci dobré vztahy, postaral se o ni i o její dcery. Naopak ke svému zeti se Alžběta začala v roce 1487 chovat nepřátelsky. Spolu s Dorsetem se zapojila do spiknutí Lamberta Simnela.⁴⁷² Pokud by chlapci zemřeli opravdu v roce 1483 krátce po korunovaci Richarda III., měl by na jejich smrti největší zájem Buckingham. Měl přístup do Toweru a zůstal sám v Londýně, když se král vydal na korunovační jízdu. Možná ho k tomu vedly jeho vlastní ambice a také to mohl použít proti Richardovi III. při jednání s Mortonem a Tudorem. Je také možné, že ho tím Richard III. pověřil sám. Před svou popravou chtěl Buckingham s králem naléhavě mluvit. Možná mu chtěl sdělit své největší tajemství.⁴⁷³ Ve stejnou dobu jako Buckingham byla v Londýně i Markéta Beaufortová. Mohla vraždou někoho pověřit, nebo tuto myšlenku společně s Mortonem vnuknout Buckinghamovi.⁴⁷⁴

Z právního hlediska by měla být v případě Richarda III. uplatněna presumpce neviny. Zločin mu není možno při zhodnocení všech dostupných důkazů dokázat. Pokud by se prokázala jeho vina, pak by teprve bylo možno zdůvodňovat, nakolik to byl čin hodný „největšího zločince“ anglického dramatu a nakolik při důkladném rozboru skutečné královny osobnosti otázka improvizace nebo konečné řešení vyvolané náhlým zvratem událostí. V této době nebylo v královských rodech odklizení nepohodlných rodinných příslušníků nic neobvyklého. Spíše než vražda samotná vyvolává znechucení a odpor věk „nebohých obětí“. Ať již byl viníkem kdokoli, byla to vražda z politických důvodů a chlapci byli vnímáni pouze jako symboly a prostředky k získání moci. Jindřich VII. nebojoval proti Richardovi III. ani jejich jménem, ani v jejich zájmu a pokud by byli v roce 1485 ještě naživu, čekal by je pravděpodobně stejný osud. Jindřich VII. i jeho nástupci se uměli s „nepohodlnými“ příbuznými tvrdě a nekompromisně vypořádat. Otázka „cui bono“ platí i pro spoustu dalších

⁴⁷¹ V zemi, kde platil původně franský Salický zákon, nesměly vládnout ženy. Tento zákon platil například ve Francii. Naopak v Anglii nebo ve Skotsku zákon neplatil. Srv. Maurer, H., c. d., s. 7.

⁴⁷² Alžběta Woodvillová zemřela chudá a osamělá v roce 1492. Srv. Maurer, H., c. d., s. 7.

⁴⁷³ Kendall, P. M., c. d., s. 460-467.

⁴⁷⁴ Vergil, P., c. d., s. 196; Maurer, H., c. d., s. 12.

potenciálních viníků, kteří měli možná lepší důvody než Richard III. Shakespearova verze však u většiny veřejnosti stále vítězí. Na konci vlády Jindřicha VIII. nepřežil z příbuzných Richarda III. „tudorovské čistky“ prakticky nikdo.⁴⁷⁵ Památka posledního Plantageneta byla vymazána a úmyslně překroucena, aby co nejlépe vyhovovala nastupující tudorovské dynastii. Jindřich VII. svůj nástup na anglický trůn prezentoval jako osvobození země od tyranu a uchvatitele a nepodkládal to svými dědickými nároky po Beaufortech nebo nároky své manželky Alžběty z Yorku.⁴⁷⁶ Vznikl tak nový Richard III. Shakespeare a jeho předchůdci kolem něj vytvořili tolik záhad a polopravd, že je jen obtížné odlišit skutečného Richarda III., který kdysi dva roky vládl Anglii od Richarda III., který dalších čtyři sta let na světových jevištích ohromoval svou „zvráceností“ a svými zločiny.

Richard III. ovšem není jediný panovník, jehož vládu a osobnost Shakespeare s vydatnou pomocí tudorovských historiků přizpůsobil svým dramatickým potřebám. Tragedii o skotském králi Macbethovi Shakespeare napsal po smrti Alžběty I., dva roky po nástupu jejího synovce Jakuba I., zakladatele nové dynastie a sjednotitele skotského a anglického království, na anglický trůn.⁴⁷⁷ Shakespearova herecká společnost se přejmenovala na „Královy muže“.⁴⁷⁸ Povinností autora bylo zavděčit se svému patronovi a ochránci. Shakespeare si vybral námět, který měl vyzdvihnout pozitivní stránky spojení Skotska a Anglie a zároveň krále zaujmout. Jakub I. se považoval za intelektuála, napsal i několik traktátů o čarodějnictví.⁴⁷⁹ Jedna ze smyšlených (a samozřejmě pozitivních) postav, Banquo, založil nový královský rod.⁴⁸⁰ Rod, ze kterého pocházel i Jakub I., tedy Stewartovce.⁴⁸¹ Macbeth i Richard III. byli skvělí a

⁴⁷⁵ Většina hlavních postav válek růží zemřela násilnou smrtí. Skutečnými vítězi se stali Jindřich VII. a ti, kteří vsadili na jeho osobu. Yorkové byli až na výjimky vyvražděni. Bývalá královna Markéta z Anjou sice byla za výkupné od Ludvíka XI. vyměněna z anglického zajetí do Francie, ale na oplátku musela fancouzskému králi odkázat dědictví po svém otci Reném. Zemřela v zapomnění v roce 1482. Cecily Nevillová přežila všechny své syny a zemřela v roce 1495. Srv. Kendall, c. d., s. 131.

⁴⁷⁶ Maurer, H., c. d., s. 7.

⁴⁷⁷ Macbetha Shakespeare napsal asi v letech 1605/1606, Jakub I. nastoupil na trůn v roce 1603. Srv. Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004, s. 135.

⁴⁷⁸ Hodek, B., *William Shakespeare – kronika hereckého života*, Praha 1994, s. 175-176.

⁴⁷⁹ Dílo Jakuba I. *Daemonology*, které vyšlo v roce 1597, mělo být politickým a náboženským zdůvodněním honů na čarodějnice. Srv. Greenblatt, S., *William Shakespeare, Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007, s. 297-303.

⁴⁸⁰ Shakespeare, W., *Macbeth*, Praha 2005, Akt I, Výstup 3, s. 21, 23.

⁴⁸¹ Stewartovci (později pozmeněno na Stuartovce) odvozovali svůj původ od mýtického Banqua, jehož syn Fleance uprchl do Walesu a s velšskou princeznou měl syna Waltera Stewarta,

stateční válečníci. V Shakespearových hrách jsou obklopeni duchy svých obětí a „brodí se jejich krví“. V obou hrách se vyskytují tři staré ženy. V „Macbethovi“ tři čarodějnice a v „Richardovi III.“ tři královny, které čarodějnice zjevem i mluvou připomínají. Pro obě hry jsou také důležité sny a proroctví. V obou dojde k vraždám dětí a zločince stihne spravedlivý trest.

I při psaní Macbetha Shakespeare vycházel z anglicky psaných pramenů, které byly v tu dobu v Londýně dostupné.⁴⁸² Po Macbethově smrti ve Skotsku gaelština upadala a byla vytlačována angličtinou, proto měl Shakespeare k dispozici prameny pouze z druhé ruky.⁴⁸³ Období Macbethovy vlády nás zavádí do „soumraku keltského období“ na britských ostrovech. Macbeth, pozdější velekrál skotský, pocházel po otci z dynastie mormaerů (nejvyšších správců) severní provincie Moray. Po matce Doadě, z nepřátelského rodu Athollů, byl vnukem velekrále Malcolma II. Jeho manželka Gruoch, vnučka velekrále Kenetha III., a v Shakespearovi označována pouze jako lady Macbeth, přišla o prvního manžela (Macbethova bratrance) v boji proti Malcolmovi II. Stejně jako Macbeth měla důvod k nepřátelství s rodem Athollů. Macbetha by si nevzala, pokud by byl, tak jako v Shakespearově verzi, pouhým nástrojem athollské politiky nebo vrahem jejího manžela a bratra.⁴⁸⁴

Shakespearův Macbeth se k moci dostal jako vrah velekrále Duncana, který byl zároveň i jeho bratrancem.⁴⁸⁵ Macbeth prý Duncana otrávil, když mu poskytl pohostinství na hradě Cawdor, který byl ve skutečnosti postaven teprve 400 let po Duncanově smrti.⁴⁸⁶ Verze o Macbethově vině na Duncanově smrti se

zakladatele skotské královské dynastie. Podle Holinsheda pomohl Banquo Macbethovi zabít Duncana, oproti tomu v Shakespearově verzi je Banquo zcela bezúhonný a Macbethovou jedinou spoluvíní je jeho manželka. Srv. Bradley, A. C., *Shakespearean Tragedy*, London 1919, s. 195, 222.

⁴⁸² Stejně jako v případě „Richarda III.“ Shakespeare vycházel především z kroniky Raphaela Holinsheda, dále z Hectors Boeceho a *History of Scotland* od George Buchanana, srv. Ellis, P. B., *MacBeth, velekrál skotský 1040-1057*, Praha 2006, s. 108.

⁴⁸³ Lang, A., *A Short History of Scotland*, Coventry 1911, s. 15-18.

⁴⁸⁴ Stejně jako v případě rodového boje za válek růží, i v případě Macbetha se jedná o poněkud nepřehledné rodinné vztahy, které začaly sňatky tří dcer krále Malcolma II. Jednou z nich byla Macbethova matka (pocházela ale z nepřátelského rodu Athollů), další si vzala jarla z Orknejí a třetí, matka velekrále Duncana, Crínána z Dunkeldu. Podle Orknejské ságy velekrál Duncan vedl expanzivní válku proti svému bratranci a dědici Orknejí Thorfinnovi. Macbeth podpořil svého druhého bratrance Thorfinna, ten mu prý zas na oplátku dal hlas při Macbethově volbě velekrálem. Macbethova manželka Gruoch, vnučka velekrále Kenetha III., se poprvé provdala za Macbethova bratrance Gillecomgaina, který zemřel v boji s Malcolmem II. Jejího syna z prvního manželství Lulacha přijal Macbeth za svého. Srv. Lang, A., c. d., s. 10.

⁴⁸⁵ Shakespeare, W., *Macbeth*, Akt II, Výstup 2, s. 49.

⁴⁸⁶ Ellis, P. B., c. d., s. 69.

objevuje například u Mariana Scota.⁴⁸⁷ Macbeth prý zavraždil i Banqua, jehož potomci podle předpovědi měli v budoucnu vládnout Skotsku.⁴⁸⁸ Dále se pokusil zavraždit Macduffa, protože Macbetha mohl zabít pouze muž „nezrozený z ženy“ a Macduff se narodil císařským řezem.⁴⁸⁹ Místo Macduffa však byla zavražděna jeho manželka a děti. Stejně jako Richard III., a v souladu s alžbětinskou tradicí „zrcadlových her“ o vládě tyranů, Macbeth neunikl spravedlivému trestu. V Shakespearově verzi spáchala lady Macbeth sebevraždu a Macduff zabil Macbetha. Novým králem se stal Malcolm III, Macbethův bratranec, který konečně přinesl Skotsku mír. Malcolm III. ve skutečnosti získal trůn díky anglické podpoře, jeho manželka sv. Markéta se zasadila o to, že katolické náboženství postupně vytlačilo keltskou kulturu a zvyky. Shakespeare vycházel např. z *History of Scotland* od George Buchanana, z Holinshedovy kroniky a především z Hectora Boeceho, od kterého přebíral nejpodstatnější omyly. Boece jako první obvinil Macbetha z vražd Macduffovy manželky a dětí, až do 14. století se Macduffova postava nikde nevyskytuje. Stejně tak stvořil postavu Banqua, otrávení Duncana, charakter lady Macbeth, tři sudičky a jejich prorocství.⁴⁹⁰ Malcolmův nástup podle něj znamenal konec Macbethovy tyranie.

Macbeth má tedy stejnou roli jako Richard III. Ukazuje zrcadlo špatného panovníka, jehož zločiny potrestá spravedlivý a čestný panovník, který podle práva vítěze nad tyranem usedne na trůn a dovede svou zemi k míru a rozkvětu. Jindřich VII. se v „Macbethovi“ mění v Malcolma III. I zde tak jednoznačně záporná postava vyvolává otázky, zda se Macbeth dostal na královský trůn jen díky svým zločinům. Ve Skotsku, na rozdíl od Anglie, kde platilo právo primogenitury, bylo zvykem krále volit podle jeho schopností. Také tu platil zákon, kterým mohl být špatný a slabý král svržen.⁴⁹¹ Duncan byl ve skutečnosti slabý král, neúspěšný ve své agresivní expanzivní politice, projevil se jako neschopný velitel a byl tedy sesazen v zájmu svého království.⁴⁹² Macbeth (původně jeho velitel)⁴⁹³ ho nezavraždil, ale Duncan byl zabit roku 1040 v bitvě a Macbetha následně zvolili králem. Měl k tomu předpoklady rodové i

⁴⁸⁷ Srv. Coursen, H., *Macbeth*, Westport 1997, s. 15-21.

⁴⁸⁸ Shakespeare, W., *Macbeth*, Praha 2005, Akt I, Výstup 3, s. 21, 23.

⁴⁸⁹ Tamtéž, Akt V, Výstup 6., s. 143.

⁴⁹⁰ Srv. Ellis, P. B., c. d., s. 109-110.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 67.

⁴⁹² Wormald, J., *Dějiny Skotska*, Praha 2007, s. 32.

⁴⁹³ Bradley, A. C., c. d., s. 21.

charakterové. Zatímco sousední Anglie byla destabilizována „bratrovražedným“ bojem o trůn,⁴⁹⁴ Macbeth zajistil Skotsku mír a pořádek. Malcolm III. do Skotska nepřišel jako osvoboditel na základě domácí nespokojenosti se stávající vládou, ale svrhl Macbetha s pomocí cizího vojska a hraběte z Northumbrie.⁴⁹⁵ Ve Skotsku Malcolm získal pouze podporu klanu Athollů, tradičních nepřátel Macbethova klanu. 15. srpna 1057 byl Macbeth zabit v bitvě u Lumphananu.⁴⁹⁶ Malcolm III. však ještě musel bojovat dál, než ovládl celé Skotsko. To dokládá, že nebyl vítaným a oslavovaným vítězem. Po Macbethovi byl novým králem zvolen jeho nevlastní syn Lulach, protože Malcolma stále považovali za cizího uzurpátora. V roce 1058 byl Lulach zavražděn (zřejmě Malcolmovými agenty).⁴⁹⁷ Svými stoupenci byl Macbeth pohřben na posvátném ostrově Iona.

Každá doba potřebuje své hrdiny i své negativní postavy, aby na jejich příkladu ukázala, co je správné a co špatné. V dnešní době máme na výběr z tolika médií, že je pouze na nás, jaké informace si z nich vybereme a jestli uvěříme jejich interpretaci. S přepisováním a přizpůsobováním si historie a historických osobností dobovým a propagandistickým potřebám docházelo již před Shakespearem. Někdy tyto nepravdivé informace pomáhaly panovníkům zdiskreditovat jejich předchůdce a zakrýt jejich vlastní zločiny a způsob získání moci. Shakespeare však vycházel z pramenů, které měl v té době k dispozici. Richard III. a Macbeth pro něj byly ideální náměty na divadelní hru a neměl proto potřebu se nad správností a objektivitou svých převzatých informací hlouběji zamýšlet. A díky svým hrám učinil oba krále nesmrtelné.

⁴⁹⁴ V Anglii, Norsku a Dánsku probíhaly boje o moc mezi syny Knuta Velikého. Po jeho smrti měl vše zdědit jeho syn Hardiknut, kterého měl z manželství s Emmou Normanskou, tetou Viléma Dobývatele. Proti otcově rozhodnutí vystoupil jeho starší syn Harald a ujal se vlády sám. Po smrti Haralda i Hardiknuta se k moci znovu dostali anglosaští Cerdikovci a syn Emmy Normanské z prvního manželství, Eduard Vyznavač. Po jeho smrti a krátké vládě Haralda Godwinsona nastala v Anglii „normanská éra“. Srv. Morgan, K. O., c. d., s. 96-98.

⁴⁹⁵ Malcolm III. do Skotska vyrazil s pomocí vojska svého bratrance Sivarda z Northumbrie, ten byl však i se synem zabit. Po jeho smrti získal podporu nového hraběte z Northumbrie Tostiga, syna Godwina z Wessexu, Tamtéž, s. 98.

⁴⁹⁶ Srv. Ellis, c. d., s. 105.

⁴⁹⁷ Lang, A., P. B., c. d., s. 11.

Závěr

Díla alžbětinských a raně jakobitských dramatiků byla ovlivňována politickými, hospodářskými i náboženskými změnami, jimiž Anglie v této době prošla. Alžběta I. sice zdělila po svých předchůdcích četné náboženské i hospodářské problémy, její politika kompromisů nicméně pomohla udržet takřka do konce vlády vnitřní stabilitu státu; nástupem Jakuba I. Stuarta v roce 1603 se jí podařilo zachovat i protestantské následnictví. Jakub I. se podobně jako Alžběta I. musel potýkat s mnoha složitými problémy, což byl také jeden z důvodů, proč pokračoval v Alžbětině umírněné zahraniční politice. Relativní stabilita jakobitské éry byla výsledkem vlády, jež byla racionálnější a úspěšnější, než soudila většina současníků i mnoha historiků.

William Shakespeare se narodil za vlády královny Alžběty I. v roce 1564. Podle oficiálního životopisu odešel do Londýna jako herec s kočovnou společností, později začal psát i divadelní hry. Protože však mnozí historikové nevěří, že by tyto hry mohl napsat člověk bez univerzitního vzdělání, který byl ve rodném městě znám pouze jako úspěšný obchodník, objevují se nejrůznější teorie, kdo by mohl být „skutečným autorem“ Shakespearových her.

Za vlády Alžběty I. vzrostl zájem obyvatel Londýna o divadelní představení. V anglické metropoli začala vznikat první kamenná divadla. Zřejmě nejznámějším se stalo divadlo *Globe*, mezi jehož podílníky patřil i sám Shakespeare. Herecké družiny však stále zůstávaly závislé na šlechtických patronech; právě díky jejich záštitě získali povolení k herecké činnosti.

V historických hrách Williama Shakespeara a jeho kolegů se objevovaly nejenom historická témata, ale i aktuální problémy doby. Pozdně alžbětinskí a raně jakobitští autoři reagovali na skutečné události; inspirací jim přirozeně byly i skutečné osobnosti alžbětinského (jakobitského) dvora, včetně královny (krále); především po porážce španělské Armady v roce 1588 byla Alžběta přirovnávána k velkým postavám z anglické mytologie či ze Starého zákona; královniní zahraniční nepřátelé se v divadelních hrách a alegoriích naopak stávali terčem posměchu.

Básníci a dramatikové, existenčně závislí na svých patronech a královnině přízni, měli ve svých dílech především oslavovat osobu královny a tudorovskou dynastii. Jejich hry měly mimo jiné legitimizovat nástup Jindřicha VII. na

anglický trůn a srovnávat vládu Alžběty I. a jejího otce Jindřicha VIII. s vládou nejvýznamnějších králů v anglické historii. Vznikaly tzv. „zrcadlové hry“, které srovnávaly vládu tyрана s vládou ideálního panovníka. Symbolem ideálního vládce se stal zejména Jindřich V. Toto srovnávání se projevilo i v náboženské rovině. Oblíbeným námětem dramatiků se stal král Jana Bezzemek, kterého protestantští autoři považovali, z pohledu historiků poněkud absurdně, za „prvního bojovníka proti katolické církvi a papeži“. Vláda Alžběty I. byla v historických hrách, pro zjevný kontrast, srovnávána s vládou slabých anglických králů, především Richarda II., Jindřicha VI. a Eduarda II. Tyto historické paralely však mohly být snadno zneužitelné. V době Essexovy vzpoury proti Alžbětě I. se skupina jeho přívrženců pokusila Shakespearovu hru „Richard II.“, na jejímž konci je panovník sesazen z trůnu, využít jako impulsu k povstání a ke svržení Alžběty I.

Ve druhé polovině Alžbětiny vlády a s rostoucím nebezpečím katolických spiknutí a španělského vylodění v Anglii byly na londýnských jevištích nejoblíbenější tzv. „válečné hry“, jež lidem připomínaly slavná vítězství z anglické historie a probouzely jejich vlastenectví. S umírněnou politikou Jakuba I. Stuarta však tyto hry přestaly být potřebné a aktuální.

William Shakespeare ve svých historických hrách rovněž oslavoval anglickou historii a pokoušel se vytvořit obraz „ideálního panovníka“. Především jeho „Richard III.“ pomohl vytvořit obraz Jindřicha VII., „který zachránil Anglii před tyranskou vládou Richarda III.“ Shakespeare tak ve své hře legitimizoval nástup tudorovské dynastie. Při psaní této hry vycházel především z pramenů, jež vznikly až za vlády tudorovských králů a byly ve velké většině vytvořeny přímo na jejich objednávku. Shakespeare vytvořil především psychologický obraz „zločince bez svědomí“, viného vraždami svých předchůdců, svého bratra a především svých synovců, uzurpátora, který nemá na trůn žádné právo. Jindřich VII. naopak představoval již zmíněného „ideálního vládce“. Třebaže ve skutečnosti byly jeho nároky na trůn problematické, jeho nástup byl podle Shakespeara legitimní, neboť zemi přinesl mír a ochránil ji „před vládou tyрана“. Na smrti synů Eduarda IV. mohly mít ve skutečnosti zájem i jiné osoby a Richardův podíl na vraždě nebyl nikdy prokázán. Není známo ani to, kdy skutečně zemřeli. V Richardův prospěch mluví rovněž to, že je nechal zákonem *Titulus Regius* prohlásit za nelegitimní, a proto pro něj již nepředstavovali hrozbu.

Podobně jako v případě Richarda III. je vytvořen i obraz skotského krále Macbetha ve stejnojmenné Shakespearově hře. William tuto hru napsal, aby oslavil nástup Jakuba I. na anglický trůn a jeho předky ze skotského rodu Stewartovců. Macbeth byl, opět v rozporu s historickými fakty, vyličen jako vrah a uzurpátor trůnu. Stejně jako Richard III. byl i on po zásluze potrestán a na jeho místo nastoupil ctihodný „pravý král“.

Díky Wiliamovi Shakespearovi se anglický král Richarda III. a skotský velekrál Macbeth těší stále velkému zájmu historiků. Jejich obraz v Shakespearových hrách se od skutečnosti liší. Shakespeare se nad historickou pravdou příliš nezamýšlel, jejich postavy použil pro divadelní účely. Jeho talent pro vykreslení psychologie postav však způsobil, že jím vytvořený obraz stále v očích veřejnosti přetrvává. Toto téma je tedy stále aktuální a zajímavé, proto bych se mu ráda věnovala i v budoucnu.

Resumé

Cílem diplomové práce bylo pokusit se pochopit a vysvětlit historická díla neznámějších alžbětinských dramatiků, zejména Williama Shakespeara, v kontextu doby, v níž vznikla. Stěžejním pramenem proto byly Shakespearovy historické hry. Díla alžbětinských a raně jakobitských dramatiků byla ovlivňována politickými, hospodářskými i náboženskými změnami, jimiž Anglie v této době prošla. Alžbětinskí literáti měli oslavit tudorovskou dynastii a zároveň ji určitým způsobem legitimizovat. Nárok dědečka Alžběty I. na anglický trůn byl z jistého úhlu pohledu poněkud problematický.

William Shakespeare ve svých historických hrách rovněž oslavoval anglickou historii a pokoušel se vytvořit obraz „ideálního panovníka“. Především jeho „Richard III.“ pomohl vytvořit obraz Jindřicha VII., „který zachránil Anglii před tyranskou vládou Richarda III.“ Shakespeare tak ve své hře legitimizoval nástup tudorovské dynastie. Shakespearova interpretace „největšího zlosyna“ anglických dějin ovlivnila další generace literátů a historiků. Na základě psychologického vývoje historických postav, které doplňují svérázné postavy z nižších vrstev, odkrývá Shakespeare náboženské a politické problémy své doby i vztahy mezi jednotlivými společenskými vrstvami.

Résumé

The aim of the dissertation was understanding and explaining historical plays of the most famous Elizabethan dramatists – namely William Shakespeare – in the context of the time the plays originated. Shakespeare's historical plays were the main source. Works of Elizabethan and early Jacobite dramatists were influenced by political, economical and religious changes in England of that time. Elizabethan writers were to celebrate and in some way legitimize the dynasty of the Tudors. The right of grandfather of Elizabeth II to English throne was quite problematic from some point of view.

In his historical plays William Shakespeare also celebrated English history and he tried to create a picture of an “ideal ruler”. First of all, his “Richard III” helped to make a portrait of Henry VII “who saved England from tyrannical rule of Richard III”. So Shakespeare legitimized coming of dynasty of the Tudors. Shakespeare's interpretation of the “biggest villain” of English history influenced further generations of writers and historians. On the base of psychological development of historical figures which are complemented by peculiar characters from lower class Shakespeare uncovered religious and political problems of his time and relations between different social classes.

Prameny a literatury

Vydané prameny

- *Holinshed's chronicle*: as used in Shakespeare's plays, ed. by Allardyce, N., Nicoll, J., London 1965.
- *Croyland Chronicle*, ed. by Pronay, N., Cox, J., London 1986.
(dostupné na <http://www.r3.org/bookcase/croyland/index.html>.)
- Vergil, P., *Anglica Historia*, ed. by Nichols, J. B., London 1846.
(dostupné na www.r3.org/bookcase/polydore.html.)

Odborná literatura

- Ackroyd, P., *Albion: Kořeny anglické imaginace*, Praha 2004.
- Ackroyd, P., *Londýn*, Praha 2002.
- Bejblík, A. (ed.), *Alžbětinské divadlo*, 1.-3., Praha 1980.
- Bejblík, A., *Shakespearův svět*, Praha 1979.
- Bejblík, A., *Život a smrt renesančního kavalíra*, Praha 1989.
- Bevington, D., *Tudor Drama and Politics*, London 1968.
- Black, J. B., *The Reign of Elizabeth*, Oxford 1991.
- Borer, M. C., *People of Tudor England*, London 1966.
- Bradley, A. C., *Shakespearean Tragedy*, London 1919.
- Burgess, A., *Shakespeare*, London 1972.
- Buxton, J., *Elizabethan Taste*, London 1963.
- Coursen, H., *Macbeth*, Westport 1997.
- Coward, B., *The Stuart Age*, London 1994.
- Dunn, J., *Alžběta a Marie*, Praha 2005.
- Ellis, P. B., *MacBeth, velekrál skotský 1040-1057*, Praha 2006.
- Fraser, A., *The Lives of the Kings & Queens of England*, London 1983.
- Frieda, L., *Kateřina Medicejská*, Praha 2007.
- Greenblatt, S., *William Shakespeare, Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007.
- Greer, G., *Shakespeare*, Praha 1996.
- Halliday, F. E., *The Life of Shakespeare*, New York 1961.
- Hanham, A., *Richard III and His Early Historians*, Oxford 1975.
- Hibbert, Ch., *Londýn*, Praha 1998.

- Hodek, B., *William Shakespeare – kronika hereckého života*, Praha 1994.
- Hutchinson, R., *Elizabeth's Spy Master*, London 2007.
- Chambers, E. K., *The Elizabethan Stage*, Oxford 1923.
- Chudoba, F., *Kniha o Shakespearovi*, Praha 1941.
- Chute, M., *Shakespeare of London*, London 1949.
- Keatman, M., *William Shakespeare ve službách královské tajné policie*, Praha 1997.
- Kendall, P. M., *Richard III*, München 2004.
- Klein, D., *The Elizabethan as Critics*, New York 1963.
- Kovář, M., *Stuartovská Anglie. Stát a společnost v letech 1603-1689*, Praha 2001.
- Kovář, M., *The Shaping of the Elizabethan Monarchy. On Some Aspects of the Forming, Functioning and Problems of Early Elizabethan State (1558-1561)*, in: Prague Papers on History of International Relations 1999.
- Kovář, M. – Tumís, S., *Zrození velmoci*, Praha 2007.
- Lang, A., *A Short History of Scotland*, Coventry 1911.
- Mackie, J. D., *The Earlier Tudors*, Oxford 1991.
- Marius, R., *Thomas More*, London 1999.
- Maurer, H., *Whodunit: The Suspects in the Case*, London 1983.
- Miller, J., *Falcký mýtus*, Praha 2004.
- Murph, R. C., *Richard III: The Making of a Legend*, London 1977.
- Neale, J., *Queen Elizabeth I*, London 1964.
- Neillands, R., *Válka růží*, Praha 2002.
- Palliser D. M., *The Age of Elizabeth*, London 1992.
- Parry, G., *The Golden Age restore'd*, London 1981.
- Sales, R., *Christopher Marlow*, London 1991.
- Shepherd, S., *Marlow and the Politics of Elizabethan Theatre*, Brighton 1986.
- Schoenbaum, S., *Internal Evidence and Elizabethan Dramatic Authorship*, London 1966.
- Schoenbaum, S., *William Shakespeare: A Complet Documentary Life*, Oxford 1977.
- Stříbrný, Z., *Shakespearovy historické hry*, Praha 1959.
- Stříbrný, Z., *Shakespearovi předchůdci*, Praha 1965.

- Stříbrný, Z., *William Shakespeare*, Praha 1964.
- Tampierová, H., *Thomas More*, Brno 2002.
- Walpole, H., *Historic Doubts on the Life and Reign of King Richard the Third*, London 1974, dostupné na www.r3.org/bookcase/walpole/index.html.
- Wells, S., *Věčný Shakespeare*, Praha 2004.
- White, M., *Machiavelli*, Praha 2006.
- Wickham, G., *Early English Stages*, New York 1963.
- Wilkinson, B. *The later middle ages in England*, London 1993.

Populárně-naučná literatura a beletrie

- Burgess, A., *Všechno, jen slunce ne*, Praha 2003.
- Churchill, W. S., *Dějiny anglicky mluvících národů*, díl 2, Praha 1998.
- Johnson, P., *Dějiny anglického národa*, Praha 2001.
- Morgan, K.O., *Dějiny Británie*, Praha 1999.
- Solnon, J. F., *Kateřina Medicejská*, Praha 2007.
- Strachey, L., *Alžběta a Essex*, Praha 1994.
- Tey, J., *Vrah či obět*, Praha 2004.
- Underwood, J., *Shakespearovy letopisy*, Praha 2008.
- Wormald, J., *Dějiny Skotska*, Praha 2007.

Shakespearovy hry

- Shakespeare, W., *Jindřich IV.*, Praha 1982.
- Shakespeare, W., *Jindřich V.*, Praha 2003.
- Shakespeare, W., *Jindřich VI.*, 1.-3. díl, Praha 2004.
- Shakespeare, W., *Jindřich VIII.*, Praha 1962.
- Shakespeare, W., *Macbeth*, Praha 2005.
- Shakespeare, W., *Richard II.*, Praha 2003.
- Shakespeare, W., *Richard III.*, Praha 2006.